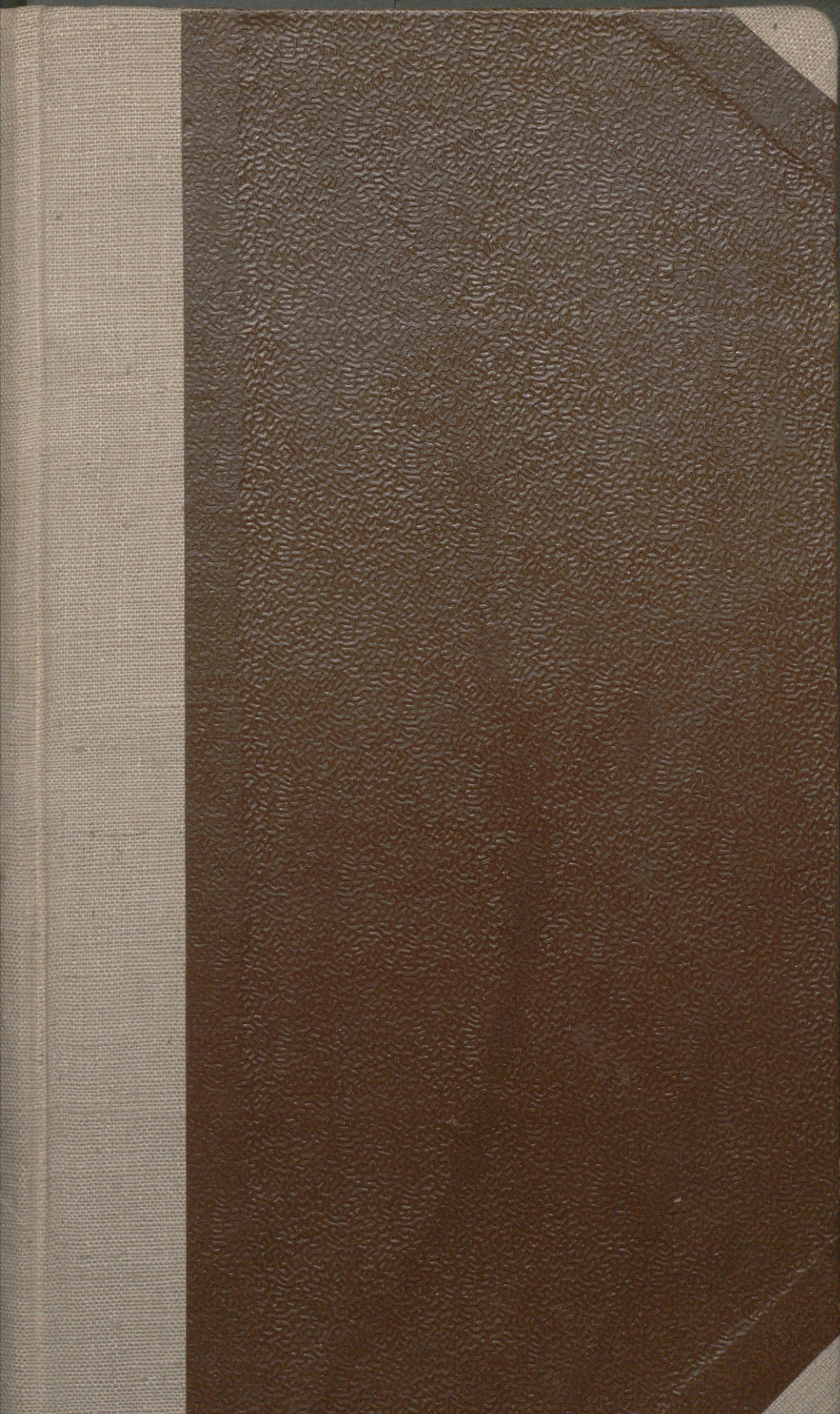
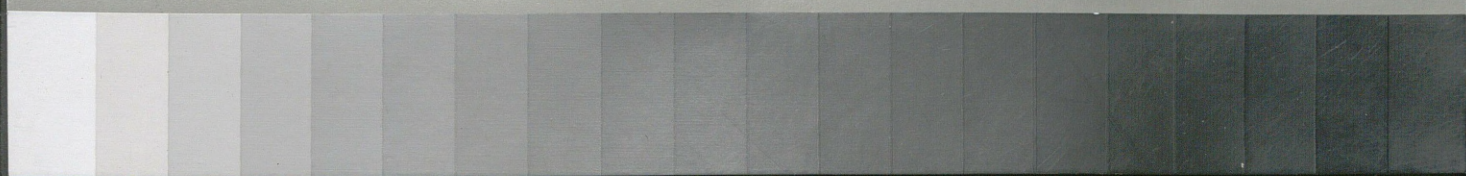

Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

Blue

Cyan

Green

Yellow

Red

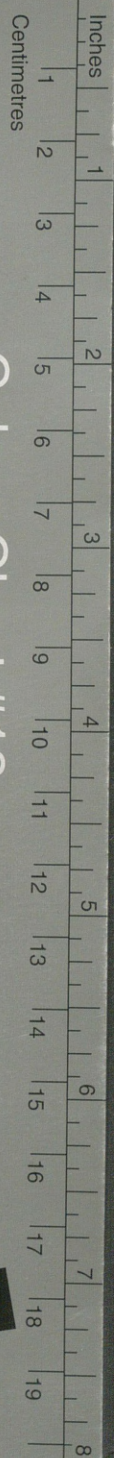
Magenta

White

3/Color

Black

Colour Chart #13

STOSUNEK
XIĄŻĘCEGO DOMU
RADZIWIŁŁÓW
DO DOMÓW XIĄŻĘCYCH W NIEMCZECH.

STOSUNEK
XIĄŻĘCEGO DOMU
RADZIWIŁŁÓW

DO DOMÓW XIĄŻĘCYCH W NIEMCZECH

UWAŻANY

ZE STANOWISKA HISTORYCZNEGO

I POD WZGLĘDEM PRAW NIEMIECKICH POLITYCZNYCH I XIĄŻĘCYCH;

PRZEZ

Karola-Fryderyka Eichhorn

RADCĘ DWORU I PROFESSORA PRAWA W GÖTTYNDZE.

Z NIEMIECKIEGO JEZYKA NA POLSKI PRZEŁOŻYŁ

L. Hr. RZYSZCZEWSKI.

Karl-Friedrich

WARSZAWA,
W KSIĘGARNI AUG. EMM. GLÜCKSBERGA,

PRZY ULICY MIODOWEJ, POD PILARAMI, NR. 497

1843:

930/587

STOBIER
KLADEGO DOKI
RADNIA WILSON

DO BOWOW KLADEZYCH W NEMEROW
UMIARZY
ZE STAWOWISKA HISTORICZNEGO

Za pozwoleniem Censury Rządowej.

33760/2

WYDANO Z DUBLETÓW
Biblioteki Narodowej

WARSZAWA
W DZIAŁYNY ANG. EMM. GÜCKENHART

W DRUKARNI J. DIETRICH
PRZY ULICY KRAK. PRZEDM. Nr 385

1873

Wydając to dziełko na widok publiczny, z góry uprzedzić powinienem, że to jest tylko rozprawa zupełnie specjalnym zajęta przedmiotem, której celem jest bardziej okazać dla przykładu stosunek jaki zachodzi między jedną z możniejszych familij naszych a innemi zagranicznymi domami, aniżeli familii téj ważne skąd inąd dzieje opisać. — Znane w literackim świecie imię, niedostateczną byłoby może ręką interesu jaki wzbudzić powinien w czytelnikach polskich ten przedmiot obcą znakomitą skreślony ręką, gdyby sama treść dziełka nie przemawiała za sobą — I w rzeczy samój, ciekawe są fakta, które autor czerpane ze źródeł familijnych rozwija, godnym jest uwagi stanowisko z którego rzeczy uważa, a nadewszystko ważne są nieznane nam po większej części familijne prawa zwyczajowe zagranicznej szlachty w zastosowaniu swém do naszej, prawa, które pomimo przeszkód z samego charakteru narodowego i instytucyj krajowych wyływających, niezawodny na wyobrażenia sąsiednie wpływ

wywrzć musiały. — Prawa te zwyczajowe nie miały nigdy unas tak wybitnego jak w Niemczech charakteru, i rzeczywiście mieć go nie mogły; że jednak istniały, pominąć ich nie wypada, gdyż w historii równym jest błędem przemilczenie jak sfałszowanie faktów. W Europie zachodniej organizacją krajową poprzedziła wszędzie organizacja pojedynczych familij, u nas przeciwnie powiedzieliby można. Dobrze więc jest wiedzieć zarodki tego coby być mogło chociaż nie było, do czego posłuży poznanie choć w krótkości pierwotnych wyobrażeń i zwyczajów Niemieckiej wyższej szlachty, i zastosowanie ich do pewnej tylko, nielicznej wprawdzie, klasy w naszym kraju. W każdym razie poznanie takowe może mieć niejaką względną wartość do historii prawa narodowego, której samorodność zaciera się pod wpływem obcych wrażeń, a której dla tego samego istotą być powinna prawda, chociaż w drobnych objawiająca się excepcyach.

Co się tycze początku Radziwillowskiego domu, który autor z panujących dynastji w Litwie wyprowadzać usiłuje, zdaje mi się iż wolne są domysły, oparte zwłaszcza na rozumowaniu, tam gdzie prawdy historycznie nie ma udowodnionej. W mgle wieków, gdy pomniki piśmienne nie ujęły jeszcze żelazną dłońią chwytających się podań narodowych, nie można stanowczego o tém wydać wyroku, co zawsze obszerną szatą chrześcijaństwa zasłoniętóm będzie.

Być może że jedną z zalet tego dziełka będzie to że jest w jednym tylko tomie: gdy bowiem przy terażniejszej manii społecznej ubiegania się za pomnikami odległej przeszłości, przywykliśmy nieraz wartość jakiego dzieła zbyt hojną może ilością tomów opłacić, sama drobna niniejszego pisma objętość zasługiwać będzie i powinna na wzgląd i przebaczenie. Jako tłumacz winienem oświadczyć, iż nieraz napotkałem na wielką trudność w oddaniu w Polskim języku, wyrażen zupełnie mu niewłaściwych i że tak powiem nienaturalizowanych; lecz gdy w składkach w celu dobroczynnym zbieranych, każda ofiara zwykle przyjętą bywa, spodziewam się więc że i ten drobny pieniądz rzucony do bogatej już skąd inąd kassy literackiej, łaskawe znajdzie przyjęcie. — O czemuż powiedzieć nie mogę: «Niech się złoto łączy do złota»!!

d. 2 Kwietnia 1842 r.

ROZDZIAŁ PIERWSZY.

ROZTRZĄSANE HISTORYCZNE.

§ 1. *Xiążęcy dom Radziwiłłowski należy od najdawniejszych czasów do stanu Pańskiego (Herrenstand) w Litwie.*

WEDŁUG pomników prawnych z XV° i XVI° wieku ustawy W. X. Litewskiego mają największe w tém z ustawami Niemiec podobieństwo, że tak w Niemczech jak w Litwie, rozróżniają stan panów od stanu niższej szlachty.

W zbiorze źródeł praw politycznych Litwy i Polski (1), najdawniejszy dokument tyczący się wewnętrznego urzędzenia Litwy, jest z r. 1401. Jestto potwierdzenie, przez Witolda wraz z stanami Litewskimi, unii Litwy z Polską, którą rozpoczął Jagiełło, a która przez półtora wieku jeszcze do skutku do-

(1) Leges, statuta, constitutiones, privilegia regni Poloniae, magni ducatus Lithuaniae, omniumque provinciarum annexarum; in typographia S. R. M. et reipublicae collegii Varsaviensis scholarum piarum, collecta et sumptibus publicis reimpressa. Anno 1732, VII Vol. in folio, z dwoma supplementami z r. 1782.

prowadzoną być nie mogła. Potwierdzenie to wylicza trzy stany: duchowny (*praelati*), książąt i panów (*principes et barones*), i niższą szlachtę (*nobiles*) (2).

Między członkami stanu książęcego i pańskiego, którzy jedynie sami po imieniu są wyrażeni, kiedy niższa szlachta, tylko łącznie, w ogóle, jest wspomniana, już się zjawia ród Radziwiłłowski (3).

Podobnie i we wszystkich późniejszych prawach i aktach publicznych Litewskich, aż do r. 1569, książęta i panowie oddzieleni są od niższej szlachty, jako stan mający właściwe sobie prawa. Czasem tylko, z wyższego duchowieństwa i z pierwszych urzędników kraju, tworzy się jeszcze jedna wyższa od obu klasa, dygnitarzy (*Landstände*).

Pierwszy ślad tego w drugim akcie, tyjącym się unii Polski z Litwą z r. 1413. Według przyjętego zwyczaju (o czém nas pierwszy dokument przekonywa) wymieniać tylko członków wyższej szlachty z osobna, po imieniu, uważać należy, między szczególnymi osobami, które do ułożenia tego aktu należały, najpierw podpisanych wojewodów i kasztelanów Wileńskiego i Trockiego, jako przywołanych członków ze stanu książęcego i pańskiego, do wykonania tejże unii; po nich dopiero następują szczególne imio-

(2) Tamże, część I, str. 61. Proinde nos, praelati, principes, barones, nobiles, terrigenae terrarum Lithuaniae et Russiae, videlicet Jacobus, Vilmensis Ecclesiae Episcopus, Dux Ivanus Olgimanti cum filiis suis (tu następuje szereg pojedynczych imion), cum cognationibus et genealogiis suis, nec non tota universitas omnium et singulorum nobilium et terrigenarum, praedictarum Lithuaniae et Russiae terrarum, quorum quamvis nomina singulativa hic non sunt expressa, ipsorum tamen consensus ad subscripta adest, ac si pro insertis haberetur.

(3) Między wspomnionemi w poprzedzającej nocie imionami, znajduje się •Voyschiund cum filio Radivilo. •

na osób niemających żadnego urzędowania; między tymi ostatnimi jest także i Radziwiłł wymieniony (4).

Już obszerniej rozwiniętą widzimy tę organizację w dwóch aktach z r. 1496 i 1499. W pierwszym dygnitarze i panowie radni są jako osobna klasa stanów, od stanu pańskiego oddzieleni (5); drugi, chociaż w imieniu zebranych stanów Litewskich sporządzony, zdaje się być tylko dziełem obecnych wówczas członków wspomnianej pierwszej klasy (6).

Nakoniec w działaniach stanów Litewskich w roku 1564 (7) i 1599 (8), które przygotowały, rzeczywiście

(4) W przytoczonym dziele, część I, str. 282.

(5) Tamże. Część I, str. 286. Item quilibet Episcopi, Palatinali, Castellanique dignitate, in ipso Ducatu insignitus, juxta locum suum assignatum in eligendo rege perpetuis temporibus votabit et consulet modo et ordine quo consulent Consiliarii Regni pag. 287. Item est omnia quaecunque nunc pacta fuerint, juramentis et inscriptionibus firmentur, per singulos Consiliarios illius Ducatus, atque Barones, et ex Nobilitate praecipuos.

(6) Tamże. Część I, str. 281.

(7) Reces Warszawski z r. 1564, w przytoczonym już dziele Tom 2, pag. 646—videlicet—Illustres et Magnificos, ex primo Senatorio Ordine Status Secularis, Dominos, Nicolaum Radziwiłł, in Olyka et Nieswież Ducem, Palatinum Vilmensem, Marsalcum et Cancellarium M. D. Lithuaniae etc. Ex secundo ejusdem status Stephanum Ducem Sparascensem, Palatinum Vitepscensem, Nicolaum Kisska Pincernam M. Ducatus, Capitaneum Drohicensem. Ex ordine Ducum et Baronum, Nicolaum Radziwiłł, Palatinidem Trocensem, Hieronymum Chodkiewicz Castellanidem Vilmensem: Ivanum Czartoryski, Jaroslaum Schanbuskovic: ac deinceps ex omnibus ordinibus reliquis. A nobilitate autem Districtuum etc.

(8) Koialowicz, historia Lithuaniae. Tom 2, (Antverp. 1669, 4to) pag. 487. Senatorius ordo non sacer, in geminam subselliorum classem dividebatur: ex prima fuerunt destinati, Nicolaus Radvilus Dux in Olyka, Palatinus Vilmensis, Mareschalcus et Cancellarius Lithuaniae; Stephanus Korybut Dux in Zbaraz, Palatinus Vitepscensis; ex altera Nicolaus Kiszka Pincerna Lithuaniae, Praefectus Drohiciensis. Ex ordine Ducum et Baronum, Nicolaus Ra-

do skutku doprowadzoną unią Litwy z Polską w tymże roku, okazuje nam się, jako doskonale wykształconym elementem instytucyj krajowych, duchownymi i świeckimi *Ordo Senatorius*.

Od tej pory, jak się ta klasa stanów Litewskich utworzyła, znajdujemy zawsze na jej czele najznakomitsze imiona Litewskie; osobliwie jednak, wszystkie pierwsze dostojenstwa wojskowe, wszystkie duchowne i świeckie urzędy, stały się dziedzicznym prawie udziałem Radziwiłłowskiego domu.

W dokumencie z 1499 r. między świeckimi dygnitarzami, najpierw jest wyrażony (9) Mikołaj Radziwiłł wojewoda Wileński, kanclerz W. X. Litewskiego; po nim następuje książę Alexander Olszański; między innymi członkami senatu znajdują się jeszcze dwaj Radziwiłłowie, synowie poprzedzającego (10). W dokumentach z 1564 i 1569 r., znajduje się w pierwszej klasie senatorów Mikołaj Radziwiłł książę na Ołyce i Nieświeżu, po nim następuje książę Zbaraskie. W stanie książąt i panów, naprzód wymieniony jest inny Radziwiłł, po nim następują książęta Czartoryscy i Sanguszkowie (11).

Nie należy tu pominąć tego, że utworzenie się osobnego stanu z dygnitarzów W. X. Litewskiego, o którym w najdawniejszych piśmiennych pomnikach Litwy żadnego śladu nie ma; a którego pierwszy dopiero zaród r. 1413 spostrzegamy, przypisać wypada wpływowi instytucyj politycznych Polskich na sprawy

divilus Palatinides, Hieronymus Chodkiewicz Castellanus Vilmensis: Ivanus Dux in Czartorysk, Jaroslaus Sanguszko Dux in Nieswicz. — Ex Mareschalcorum ordine — Ab universo equestri ordine etc.

(9) W wspomnianém dziele, część I, str. 28r.

(10) Kojalowicz, fasti Radiviliani, pag. 13, 14.

(11) O pochodzeniu wszystkich tu wymienionych familij książęcych, obacz niżej, § 2.

Litewskie. I Polska także, w początkach, miała stan pański oddzielny od niższej szlachty: w aktach jeszcze XV° wieku, *praelati* i *barones*, czyli raczej duchowni książęta i panowie mieli pierwszeństwo przed szlachtą (12). Ale wówczas już, prawo to było tylko czezą formą pozostałą z dawnych urządzeń, bez wewnętrznego znaczenia. Już za Jagiełła, Polska szlachta nie chciała uznawać nierówności między świeckimi członkami stanów, ani też tytułów które ją oznaczały (13), chociaż daleko później dopiero, udało się jej wprowadzić to za zasadę, prawami uznaną (14). Stąd w Polsce, senat zupełnie zajął miejsce dawnego stanu pańskiego (15), i to już niewątpliwie na początku 16° wieku nastąpiło (16).

(12) Praelati, Barones, Nobiles; także Praelati, Principes, Barones, Nobiles et alii terrigenae. Obacz F. J. Jekel, *Polens Staatsveränderungen*, Theil 3, Seite 17. Jako dowód do tego służy dokument z 1413 r., w przytoczonym już zbiorze część I, str. 66, w którym nietylko stany Litewskie, ale i Polskie, tym sposobem są opisane.

(13) Cum Vladislaus Jagello A. 1420, privignum suum, Joannem de Pilczka, Comitem creare vellet, reddidit hoc ejus consilium irritum regni Cancellarius, sigillum, quod regio diplomati imprimendum erat, negans. G. Lengnich, *jus publicum regni Poloniae*. Tom 2, pag. 10, § 4.

(14) *Constit. A. 1638, P. 9. tit. O tytułach.—A. 1641, P. 8. tit. O tytułach.—A. 1673, P. 28. tit. Cudzoziemskich tytułów abrogatio*. Lengnich, tamże, pag. 9, § 3.

(15) *Senatum constituunt qui olim Praelati et Barones dicebantur, quibusque postea senatorum seu consiliariorum regni nomen inditum est. An horum numero sunt Archiepiscopi, Episcopi, Palatini, Castellani et praecipui Ministri, qui ideo Senatorii ordinis vocantur*. Lengnich, tamże, str. 39. § 1.

(16) *Anno 1537 nonnulli Senatores Sigismundo I auctores fuerunt, ut duas efficeret nobilium classes, superiorem alteram, alteram inferiorem: quod consilium ut frustra fuit, ita nobilitatem graviter offendit*. Lengnich, tamże, str. 8. § 3.

Połączenie zaś Litwy z Polską, nadało widocznie Litewskim dygnitarzom większy wpływ na interessa krajowe (17), bynajmniej jednak nie przeszło na nich prawo zajęcia miejsca stanu pańskiego, jak to było w Polsce (18). *Ordo Senatorius*, jak się o tém z pomienionych źródeł przekonywamy, był podług instytucyj Litewskich, tylko osobną, do istniejących dotąd stanów pańskiego i szlacheckiego przybyłą klasą, w której stan pański najpierwsze zajął miejsce i największy wpływ wywierał. Stan zaś xiążąt i panów, pozostał zawsze zupełnie odrębnym od innej szlachty stanem. Scisły dopiero związek, który od r. 1569 między prawodawstwem Polski i Litwy nastąpił, podał sposobność wprowadzenia do praw Litewskich tój głównej zasady instytucyj Polskich, że w ogólności szlachta jest sobie równą (19). Odtąd więc, w publicznych aktach, na wszystkich sejmach wspólnych Polsce i Litwie, okazuje się obok króla jeden tylko senat i stan szlachecki, bez żadnej już osobnej klasy Litewskich xiążąt i panów. Jednakowo, późniejsze nawet prawa przyznały staro-litewskim pańskim pokoleniom tytuł xiążęcy, będący znamieniem xiążęcego ich stanu, i nawet go im zachowały: gdy odmawiały tego innym familiom, które później tytułów wyższej szlachty dostąpiły (20). Jak zaś dom Ra-

(17) Szczególniej się to pokazuje z dokumentu z r. 1496, w nocie 5tej przytoczonego, w którym wyraźnie jest powiedziano, że dygnitarze Litewscy z Polskimi Senatorami na równi stać powinni.

(18) Kojalowicz wspominając o przytoczonym w nocie 8 wyjątku negocyacyi z 1569 r., bardzo trafnie powiada: *Alterius reipublicae in Lithuania, quam quae nunc est, vestig' a aliqua facile poster' legent ex eorum officiis, quorum humeris tantae molis provincia concredita est.*

(19) *Constit. Lithuaniae A. 1699 p. 69, tit. Zniesienie. Ob. Lengnicha w przytoczonym dziele i miejscu pag 9, § 3, nota **.*

(20) Lengnich tamże str. 10 i następn.

dziwiłowski, odpowiednie swemu xiążęcemu stanowi, zachował w całości swoje polityczne stosunki, niżęj to obaczmy.

§. 2. *Pochodzenie Stanu Pańskiego w Litwie, a w szczególności Xiążęco-Radziwiłłowskiego rodu.*

Między familiami Stanu Pańskiego, wspomnianemi w pomnikach piśmiennych XV° i XVI° wieku, niektóre są pobocznemi liniami Jagiellońskiego szczepu (21), inne zaś gałęziami dynastyi, która bezpośrednio przed tymiż Jagiellonami godność wielko-xiążęcą posiadała (22). Do tych to ostatnich, pierwszy krytyczny badacz i historyk Litewski (23) zalicza ród Radziwiłłowski (24).

Źródła Litewskie zaczynają się dopiero z początkiem XV° wieku; pochodzenie więc takowe nie da się ująć w dyplomatach udowodnioną tablicę genealogiczną, opiera się jednak na niemniej pewnych i zupełnych dowodach.

(21) Do tego należą, podług Kojalowicza historyi Litewskiej, wymienieni w nocie 7 i 8 xiążęta Zbarascy, Czartoryscy, Sanguskowie i inni. Tamże, Tom I. pag. 353.

(22) Tu należą między innymi wspomnieni w nocie 9 książęta Olszańskie. Kojalowicz Tom I. pag. 157.

(23) Albert Wijuk Kojalowicz, autor często tu przytaczanej historyi Litewskiej i dzieła w następnej nocie wymienionego. Niełatwy do zadowolenia Schlötzer tak o nim mówi: «Kojalowicz należy bez wątpienia do najlepszych historyków wieku przeszłego; posiada on sztukę pisania, zdrowy sąd o rzeczach, i krytykę historyczną.» Obacz jego hist. Litewską jako kontynuacją do historyi powszechnej całego świata, Część 5o; Halle 1785 4to str. 22.

(24) Fasti Radiviliani, Gesta illustrissimae Domus Ducum Radziwil continentis, auctore Alberto Wijuk Kojalowicz S. J. Vilnae 1653. 4to pag. 1—9.

I. Podług wiadomości zachowanych nam przez kroniki Litewskie (25) o wewnętrznym składzie Litwy przed wprowadzeniem chrześcijaństwa i unią z Polską, musimy stan pański w Litwie w ogólności z tych dynastij wyprowadzać, które przed połączeniem się jej pod berło jednego W. xiążęcia, pojedynczemi jej władały częściami, lub które później w różnych czasach godność wielko-xiążęcą piastowały. Przed powstaniem tej godności w wieku XIII, składała się Litwa z wielu księstw oddzielnych, których dzieje aż do wieku jedenastego zasięgnąć się dają (26). Były one założone, podług zgodnego wszystkich kronikarzy podania (27), przez obcych tułaczów, przybyłych z licznym poczem rycerstwa, którzy pierwotne plemie Litwinów pod swoje zagarnęli panowanie (28). Już w wieku XIII o dwóch takowych różnych od siebie dynastyach wspominają (29); z trzeciej, podług Litewskich podań, pochodzi ród Jagiellonów (30). Od czasu zaprowadzenia godności wielko-xiążęcój, przyjętym było zwyczajem, że wszystkie te dynastje, któ-

(25) A naprzód Strykowski w swojej historyi Polski i krajów sąsiednich (Kronika Polska, Litewska, etc. Królewiec 1582 in fol.) Ob. Schlöttera w wymienioném już dziele na str. 21. Krytycznie wyrobiony wyciąg tego co się tycze Litwy, jest: Kojalowicz hist. Lit. Tom I. Dantisci 1650. Tom II. Antverpiae 1669. 4to.

(26) Kojalowicz hist. Lit. Tom I. pag. 38 i dalej.

(27) Kojalowicz hist. Lit. Tom I. pag. 28.

(28) Prawdziwe podanie zaginęło: kronikarze, podług zwyczaju wieków średnich, w których podobnie sobie z podaniami Franków i Saxonów postępowano, wzięli tych przychodniów za Rzymian. Kojalowicz, chcąc zyskać sobie pozór dokładniejszej rachuby, mniema, chociaż wcale nietrafniój, że oni około 900 r. z Włoch przybyli. Sądząc jednak podług analogii, raczej przypuściłby należało emigracyą ze Skandynawii.

(29) Kojalowicz hist. Lit. Tom I. pag. 81.

(30) Tamże pag. 175.

re na przemian tę godność sprawowały, nadawały księstwa z prawem lennem (31) albo rozległe ziemie, jako apanaże (32) dla tych synów, którzy do tej, według instytucyj krajowych nierozdzielnej, wpływać nie mogli władzy. Takowe to pierwiastkowo lenne księstwo, widzimy już w posiadaniu Radziwiłłowskiego domu, przed nadaniem mu jeszcze godności książęcej Świętego Państwa Rzymskiego (33). Że tytuł ten pierwiej, jak się zdaje, przez dostojną tę familię używany nie był, to się da tem niewątpliwie wytłumaczyć, że w źródłach XV° wieku po większej części wspominano tylko o stanie osób, bez wyszczególnienia tytułów, którego każda używała (34).

II. Widzimy dom Radziwiłłowski, przed uzyskaniem jeszcze tytułu księstwa w S. P. Rzymskiem, spokrewniony ze szczepem Jagiellońskim (35) i z familią

(31) Tamże pag. 147.

(32) Tamże pag. 156, 157.

(33) Dyploma na księstwo Maximiliana I (obacz niżej przyp. 41) — possides multa et ampla bona haereditaria, uti pro explorato habemus, utpote terram Gonnadzensem, et terram Medelensem, cuius possessio olim Ducatum singularem repraesentabat.

(34) Ob. akta przytoczone w przyp. 2 i 4. W pierwszym zdaje się, iż tytuł Dux, stojący przed pierwszym imieniem, na wszystkie następujące rozszerza się osoby, i że nic innego nie oznacza, tylko że też osoby są ci tak nazwani Principes et Barones. W drugim do żadnej z wyrażonych osób nie ma przywiązanego tytułu.

(35) Żona Mikołaja I. Radziwiłła, zmarłego 1509 r. mając lat przeszło sto, była Anna Monwidówna, której ojciec Monwid był wujem Króla Władysława Jagielly. Fasti Radiviliani pag. 13. Żoną Zygmunta Augusta była Barbara Radziwiłłówna, siostra Mikołaja Radziwiłła na Birżach i Dubinkach (Przyp. 44), a synowica Mikołaja Radziwiłła książęcia na Goniądzu i Medelach, zaślubiona królowi 1546 roku, wprzód jeszcze nim godność książęca przez Karola V na inne tej familii gałęzie rozprzestrzenioną została. Kojalowicz, hist Lit. Tom II. pag. 405. To połączenie się domu Radziwiłłowskiego z Jagiellońskim, tym silniejszym jest dowodem książęcego Radziwił-

Piastów książąt Mazowieckich (36), a przeto w posiadaniu przywilejów, które dorozumiewać się każą pochodzenia z dawnego książęcego szczepu.

III. Dyplomaty na księstwo przez Karola V. nadany (§. 3), wyraźnie zaświadcza pochodzenie domu Radziwiłłowskiego ze szczepu książąt, którzy Litwą przed wprowadzeniem jeszcze chrześcijaństwa rządili (37). Gdy dyplomaty ten, przez Zygmunta Augusta, z wyraźnym potwierdzeniem téj okoliczności (38) przyznany został, takowy zaś akt potwierdzenia na sejmie ułożonym (39), a okoliczność ta, jako powszechnie znajoma, pokilkakrotnie wyrażoną była (40): świadectwo więc to równie przekonywajacém być powinno, jak gdyby pochodzenie książęce Radziwiłłowskiego domu, tablicą genealogiczną wspartém i udowodnioném było.

łów pochodzenia, gdy połączenie takowe, największą zawisę w szlachcie obudziwszy, skończyło się jednak na koronacyi królowej Barbary 1550 r., uchwalonej na sejmie Piotrkowskim. Kojalowicz, tamże, str. 414.

(36) Siostra Mikolaja Radziwilla X. na Goniądzu i Medelach zaślubioną była Konradowi X. Mazowieckiemu: dlatego w xiążęcym dyplomie powiedziano: *Illustriumque Masoviae et Russiae Ducum fratrum et consanguineorum Nostrorum avunculus existis.*

(37) Ob. Dod. 3. *«et originem vestram jam inde a proavis et abavis quem ad modum accepimus ex vetusta Baronum et indigenarum Ducum Lithuaniae stirpe, ante susceptam religionem Christianam deducatis.»*

(38) Ob. Dod. 4. *«Cum nullus esse possit testis locupletior vetustissimae nobilitatis familiae vestrae quam simus nos.»*

(39) *«Sigillum nostrum appendi jussimus. Datum Piotrcoviae in conventionione generali.—»*

(40) Dipl. Sigismundi III. R. a. 1613 — id ab illustri et antiqua Radziwilorum in Magno Ducatu Lituaniae Ducum familia semper observatum fuisse. Dipl. ejusdem a. 1615. — Ac proinde cum Radziwilorum Ducum familia vetustissimo natalium splendore, spectatissima celeberrimaque sit.

§. 3. *Nabycie godności Książęcej Sgo Państwa Rzymskiego.*

Roku 1518 nadał Cesarz Maxymilian I. Mikołajowi Radziwiłłowi, Wojewodzie Wileńskiemu i Kancelarzowi Litewskiemu, godność książęcą S. P. Rzymskiego (41); tegoż samego roku Zygmunt I., Król Polski, W. X. Litewski, potwierdził ją na sejmie w Brześciu (42). Tytuł ten przywiązany do posiadłości Goniądz i Medele, ustał na synach tegoż Mikołaja, jako na ostatnich męskich tej linii potomkach (43). Ten dotąd kwitnący dom książęcy pochodzi od Mikołaja i Jana na Nieświeżu i Ołyce, i Mikołaja na Birzjach i Dubinkach (44), synowców pomienionego księcia Mi-

(41) Obacz Dodatek Nr 1.

(42) Obacz Dodatek Nr 2.

(43) Fasti Radiviliani pag. 26.

(44) Oto jest tablica genealogiczna z pewnych czerpana źródeł.
Mikołaj I. Wojewoda Wileński Kancl. Lit.

+ 1509.

Mikołaj II. 1518	Albrecht	Jan	Jerzy + 1541.
Xże Sgo P. Rzymsk.	Biskup	Marsza-	
na Goniądzu i Me-	Wileński	łek W.	Mikołaj 1547
delach; synowie	+ 1519	W. X. Lit.	Barbara żona
jego zmarli nie zo-			Xiąże Sgo P. Zygmunta
stawiawszy męż-			Rzymskiego na Augusta II.
skich potomków			Birzjach i Du- Króla Polsk.
			binkach.

Mikołaj 1547	Xże	Jan 1547
Sgo P. Rzymsk.		Xiąże Sgo P.
na Nieświeżu		Rzymskiego.
i Ołyce.		

Krzysztof Mikołaj Jerzy Albrecht X. Stanisław.
X. na Ołyce Kardynał, na Klecku.
i Nieświeżu.

Trzej bracia, Krzysztof-Mikołaj, Albrecht i Stanisław, byli twórcami r. 1587 Ordynacyi czyli domowego Radziwiłłowskiego prawa. Obacz niżej §. 4.

kołaja Radziwiłła, na których Karol V. r. 1547 rozprzeździł godność księżęcą stryjowi ich nadaną (45).

To przeniesienie godności książęcój, nadanej już roku 1518, na inną gałęź tegoż domu, było także uroczyscie na sejmie Piotrkowskim przez Zygmunta Augusta potwierdzone (46).

Takowym aktom Maxymiliana I. i Karola V musielibyśmy przyznać duch zupełnie przeciwny ustawom owego czasu, gdybyśmy porównać je chcieli z temi przywilejami, które od czasów Karola V, familiom niższej szlachty w Niemczech osiadłym, tytuł wyższej szlachty nadawały, kiedy wyniesienie to wcale nie pociągało za sobą innych przymiotów stanom państwa właściwych.

Nadania te były raczej przyznaniem równorodności (*Ebenbürtigkeit*) Radziwiłłowskiego domu z książęcemi familiami w Niemczech, a w ogólności w Europie; przyznaniem opartém na pochodzeniu i władzy książęcój; z tego uważane stanowiska, było dziełem Cesarza, jako głowy świeckiej chrześcijaństwa, i skutkiem upowszechnionego w wiekach średnich, a w owym czasie wcale jeszcze niezatartego mniemania, że prawa niektóre władzy cesarskiej nie ograniczały się na samych tylko Niemczech, ale się też i na wszystkie kraje chrześcijańskie rozpościerały (47). Do téj to władzy należało mianowicie prawo nadawania godności królewskiej i książęcój (48), albo raczej

(45) Ob. Dod. Nr 3.

(46) Obacz Dod. Nro 4.

(47) Obacz J. St. Pütter, specimen juris publici et gentium medii aevi (Goett. 1784—8) pag. 164. seq. — Pfeffinger, Vitriarius illustratus Tom I, pag. 375. seq — K. F. Eichhorn, Deutsche Staats und Rechtsgeschichte Theil II, § 289.

(48) Pütter na wspomnioném miejscu, str. 183 i dalej. Pfeffinger Vitr. illustr. str. 424 i K. F. Eichhorn w wspomnioném dziele.

jęj to było atrybucją, tam gdzie wszystkie warunki były spełnione, potwierdzeniem tęg godności wszystkie państwa chrześcijańskie do uznania jęj zniewolić, tak, żeby ten, któremu godność przez Cesarza nadaną została, za równorodnego ze wszystkimi chrześcijańskimi królami lub książętami był uważany. Bo Cesarz był początkiem i źródłem wszelkiego chrześcijańskiego szlactwa; nikt się nięm cieszyć nię mógł, jeśli mu przez Cesarza udzielonęm lub potwierdzonęm nię było (49).

Istotna różnica między aktem władzy cesarskiej podobnego znaczenia, a prostęm tylko podniesieniem stanu na tęg zależy, że akt ów pierwszy nadaje stan xiążęcy ze wszystkimi prawami temuż stanowi właściwimi, czyli raczej, że istniejące już prawo używa-

(49) Akta cesarza Zygmunta z r. 1437 u Püttera w wspomnionęm miejscu str. 184. Gdy Bóg wszechmogący, Stwórca niebios i ziemi, skutkiem niewypowiedzianej swęj mądrości i zadziwiającego porządku, stworzył firmament, bieg planet, położenie gwiazd i elementów, i każdemu swoję czynność i przeznaczenie określił, z tęg jednak postanowieniem, że jasność ich z jednego źródła pochodzi, to jest od słońca które każdemu światłość swą udziela, bez uszczerbku własnego blasku i świetności. Na podobieństwo tęg tego, urządziła także Boska Opatrzność na ziemi jednę tylko najwyższą władzę, to jest, Cesarski Majestat, który nad wszelkimi potencjami świata ma pierwszeństwo, i wszystkim innym prawa, zaszczyty i godności udziela;—że przeto z tronu Majestatu Cesarskiego wszelkie szlactwo wypływa, i początek swój bierze, tak jako światło od słońca.—Że nię ma szlactwa lub godności żadnej, chociażby przez innych królów, xiążąt i panów nadanej, któraby inszy mogła mieć początek, jak od Sgo Państwa Rzymskiego, jako od podstawy wszelkiego szlactwa. — Ob. Dod. Nro 1. Cum Imperialem decet Majestatem, hos, qui virtute et insignioribus praeferunt gestis, suntque bene meriti non solum de Nobis, sed etiam Republica Christiana, omni gratia et benignitate prosequi, virtutes et egregia gesta eorum ornando et illustrando, cum ex ea velut radii e sole cunctae illustrationes procedant...

nia wszelkich takowych prerogatyw, niewątpliwém czyni; podniesie zaś stanu, ponieważ nie opiera się na istnieniu stosunków jakich stan xiążęcy wymaga, nie może tak nieograniczonych praw nadawać, i w rzeczy samėj, w żadnym ich czasie nie nadawało.

Zresztą ten rodzaj podniesienia stanu, był zupełnie za czasów Maxymiliana I. nieznanym.

Niższa nawet szlachta, utworzywszy sobie od czasów Karola Wielkiego aż do XIIgo wieku, stan osobny pod imieniem stanu rycerskiego (*Rittermässige*), nie mogła być aż do XIV wieku przywilejem wyższej władzy kreowana: przypuszczeni do niėj byli ci tylko, którzy po przystąpieniu do stosunków osób rycerskiego stanu, w tychże stosunkach utrzymać się umieli (50). Równie też i wzniesienie się jakiej familii do stanu pańskiego, mogło być tylko skutkiem otrzymanego za pomocą szczęśliwych jakich okoliczności politycznego znaczenia, a okoliczności te, właściwą miarę tego położenia stanowiły. Zależały one na posiadaniu praw właściwych terytoryalnej zwierzchności, i na rozległości władzy lennej nad pewnym pocztem osób rycerskiego stanu; stosunki te, nie zdarzały się nigdy połączone u osób wolnych tylko (51). Rzadkie jednak były te okoliczności w wiekach średnich, i dlatego bardzo mało jest przykładów familij, któreby przed XV wiekiem, ze stanu wolnych (*Freien*), do stanu pańskiego przeszły. W Niemczech południowych, gdzie posiadłości ziemskie możniejszych stanów nie miały nawet ani tėj rozległości, ani tėj właściwej sobie natury, jak w Niemczech północnych i środkowych, wszystko sprzyjało powstaniu stanu rycerskiego, i niezmiernie rozwinęło się, w posiadłościach tegoż stanu,

(50) Obacz Kar. Fryd. Eichhorn, *deutsche Staats und Rechtsgeschichte*, Th. II, § 341. Th. III, § 446.

(51) Tamże § 340.

coś bardzo podobnego do terytoryalnej władzy; temu to przypisać należy, że w Niemczech południowych, od XVgo wieku, udzielano często przez podniesienie stanu, osobom ze stanu rycerskiego, tytuł wolnych panów (*Freiherrn*), dotąd tylko stanowi pańskiemu właściwy.

Do tego potrzebnym był jednak pewny, podobny jak w stanie pańskim, stosunek posiadłości, i ten tylko warunek, jak to ze źródeł historycznych widzimy, służył za zasadę takowego podniesienia (52). Szczęśliwym tylko okolicznościami, które takowym familiom prawdziwą terytoryalną posiadłość nadały, winne one, że później weszły realnie w posiadanie praw wyższej szlachty (53), chociaż właśnie, w dobrach nawet bezpośrednio od państwa zależnych, nie miały one tego, co podług wyobrażeń owego wieku do stanu pańskiego należało, to jest: orszaku lenników z rycerskiego stanu, i prawa opieki nad osobami wolnymi, istotnie różniącego się od samej tylko patrymonialnej zwierzchności. I owszem, w tych to właśnie okolicznościach ukrytą jest przyczyna, dlaczego, od tej pory, tytuł wolnych panów, Baronów, stał się tylko wyłącznym niższej szlachty udziałem.

(52) Akta cesarza Zygmunta z r. 1428 dla Erchangiera von Seinsheim u Gundlinga de feudis vexilli pag. 51... darum — denselben zu rechten Freyher in Gottes Namen erhölt, und sie auf das vorgehandt Jägermeisteramt und das Haus Schwarzenberg, das sein freies eigenes Gut ist, und das er uns und dem Reich, auch Wedung, mit aller seiner Zubehörung zu rechtem Lehen gemacht hat, gefreyet. Akta cesarza Fryderyka III z r. 1467 dla Fryderyka von Flekenstein; und haben darunbe — dem obgenannten Friedrichen von Flekenstein, mit sammt allen seine Erben und Nachkommen, auf ihrer Herrschaft Dagstuhl zu unsern und des h. Reichs rechten Freyherrn gewürdiget — Schiller, script. rer. Germ. pag. 290.

(53) Jak to widzimy w rodzie XX. Szwartzenbergów wymienionym w poprzedzającej notcie.

Nie było przykładu, zwłaszcza pod panowaniem Karola V., ażeby osoba jaka, niemająca posiadłości z prawdziwą terytoryalną władzą, była do stanu książęcego podniesioną. Gdy jednak później nastąpiły w tej mierze excepcye względem osób z rycerskiego stanu, chociaż posiadłości ich były tylko pod wpływem stosunków temu stanowi właściwych, takowe przeto władzy Cesarzkiej zastosowanie, widoczném było tylko naśladownictwem zwyczaju w Hiszpanii przyjętego, gdzie po wygaśnięciu wyższej jakiej szlacheckiej familii (z których każda z natury swojej równą była we wszystkiém stanowi pańskiemu w Niemczech i innych krajach), zawczasu klasa osób powstawała, która wprawdzie nosiła tytuł stanu pańskiego, lecz nie miała jego praw politycznych. Tak się też działo w Anglii i Francyi, i tam utworzyła się wyższa szlachta tytułowa, zupełnie różna od pierwiastkowego stanu pańskiego owych krajów. Z samych praw krajowych, za czasów jeszcze Karola V (54) widzimy, jak świeżem było powstanie podobnej tytułowej wyższej szlachty, i jakich niedogodności powstanie to w instytucjach Niemieckich stało się przyczyną. Za czasów Maxymiliana I, do którego sięga nadanie godności książęcej Radziwiłłowskiemu domowi, to zawsze przy podniesieniu jakiej familii do stanu książęcego koniecznóm było, ażeby ona posiadała już prawdziwą terytoryalną władzę, lub żeby takową wraz z tytułem nabyła, i dlatego to właśnie, że nie znano czczego tylko tytułu wyższej szlachty, gdy zwłaszcza cesarz zagraniczne-

(54) Wyroki prawne z r. 1548, § 66. (Neue Sammlung der R. A. B. I. S. 539). — Wiewohl, bedacht, dass die Grafen und Herren so kürzlich ihre Dignitäten erlangt, sollten in recognitionem praeeminentiae so sie von uns und unserm freundlichen lieben Bruder dem Römischen König gezogen werden; so haben wir doch dagegen erwogen, dass solche... keine Güter oder Mittel unter dem Reich haben...

mu rodowi godność xiążęcą w wyrzeczonóm znaczeniu nadawał, terytoryalna ta władza musiała być istotnym tój godności warunkiem Instytucye innych krajów Europy w wiekach średnich, kładły ją za warunek, równie jak instytucye Niemieckie; później dopiero, gdy władza ta w Niemczech stopniowo w prawdziwie udzielną przeistoczyła się władzę, podczas gdy w innych krajach różnym się zatarła sposobem, utworzyła się istotna różnica między stanem pańskim w Niemczech, a tymże stanem w innych krajach, gdzie familie używają tytułów, które w wiekach średnich wyższą tylko szlachtę oznaczały, i pierwiastkowo ściśle tylko z terytoryalną władzą były połączone: różnica, która i w nowszych czasach spostrzegać się daje.

Cechą owęj terytoryalnęj władzy, w wiekach średnich powszechnie stanowi pańskiemu właściwęj, było:

1) Sądownictwo nad osobami wolnemi, nawet ze stanu rycerskiego, pewnego jakiego okręgu, istotnie przeto różne od czystęj tylko patrymonialnęj jurysdykcji nad podwładnymi, albo też nad osobami wolnemi, przyjetými później za osadników (*Hintersassen*) na ziemi dziedzica (55).

(55) Baldus ad Cap. innotuit X de electione. Baro est qui habet: «merum mistumque Imperium in antiquo castro, oppidove, concessione principis.» Ob. Jo. Selden tituli honorum p. 2, Cap. I § 51. (ed. Francof. 1696, 4to pag. 155). Etablissemens de S. Louis, Liv. I Chap. 24. (Histoire de S. Louis par Jean Sire de Joinville, enrichie ect. par Charles du Fresne Sieur du Cange, à Paris, 1668, fol. Part. III pag. 14). «Bers si a toutes justices en sa terre.» Assises et bons usages du royaume de Jérusalem, avec des notes par G. Thaumassies de la Thaumassies, à Paris, 1690, fol. Chap. 324. Il y a au Royaume de Jérusalem quatre baronies et plusieurs autres Seignories qui ont Court et Coins et Justice. W Anglii od czasu za-wojowania jęj przez Normannów, położenie stanu pańskiego było mniej korzystne, jak w tymże samym czasie, w innych krajach Europy, co właśnie przygotowywało rozwijanie się praw królewskich

2) Władza lenna nad osobami rycerskiego stanu, i w połączeniu z nią będąca, władza wojskowa (56).

3) Okazałość dworu złożonego z osób niższej szlachty (57), którą tymczasem zupełnie rozwiniętą widzimy tylko w wyższych stanu pańskiego stopniach (58).

Takową to terytoryalną władzę, znały wyraźnie ustawy Litewskie owego czasu. Wpływ instytucji Polskich na sprawy Litewskie, zatarł wprawdzie owęją władzę cechę, w większej części członków stanu pań-

•Every manor had its court baron where the lord was to hold plea and transact matters respecting certain rights and claims of his own tenants, and for the punishment of nuisances and misdemeanours arising within the manor.—Many lords had franchises to hold hundred and others courts, both civil and criminal, and there are some few instances where crown had granted to a great lord the jura regalia of a certain district; erecting it into a county palatine, distinct from, and exclusive of, all jurisdiction of the Kings courts. Reeves history of the english law (ed. 3, London, 1814, 4to Vol. 8.) Tom I, pag. 48.

(56) W Niemczech uważano to za główną cechę stanu pańskiego, Schwab: Landr. Art. 49. Es heissent eins semper-freien, das seind die freien Herrn als Fürsten und die andere Freien zu Mann habent. — Hominium Joannis Avennensis Comitis Hannoniensis praestitum Philippo pulero A. 1290. Et sciendum est quod praedictam terram tenebimus ab eodem, et successoribus suis in Baronia, et eidem faciemus servitium cum quinque militibus pro eodem, sicut alii Barones dicti regni. — Ueber England ob. Seldena tituli honorum pag. 437 i dalej.

(57) O dworach (Ministerialen) nieobdarzonego tytułem xiążęcym stanu pańskiego, ob. Scheidt, Nachrichten vom hohen und niederen Adel. S. 104.

(58) Constitutio de expeditione Romana. Singuli principes suos habeant officarios speciales, Marscalcum, Dapiferum, Pincernam et Camerarium. Chronicon Stederburgense (bei Leibniz scriptores reum Brunsvicens: Tom I, pag. 850.) Friderunda, quod ad hujus mundi gloriam pertinet, secundum vitam Principum Dapiferis, Pincernis, Marscalcis, nostram Ecclesiam gloriosissime decoravit.

skiego w Litwie; roku jednak jeszcze 1575 najwyraźniejsze jej znajdujemy ślady, jako jednego z pierwiastków ogólnej kraju konstytucyi (59). Że zaś przynajmniej dom Radziwiłłowski całkowicie się przy niej utrzymał, aż do rozprzężenia się rządu Polskiego, niżej się to okaże.

Dyplomata Maxymiliana i Karola V okazują nam, że w czasie otrzymania xiążęcej godności, dom Radziwiłłowski posiadał te wszystkie stosunki, które podług dawniejszych wyobrażeń, terytoryalnej właściwe były władzy, gdyż to właśnie wskazaniem jest, jako powód i zasada tego nadania (60). Świadcetwo to, tém jest ważniejszym, że dyplomata te, jakieśmy to wyżej powiedzieli, przez królów Polskich na sejmach potwierdzone były.

Nadanie więc xiążęcej godności nie polegało na udzieleniu jedynie samego tylko tytułu, było to raczej potwierdzeniem stanu xiążęcego opartego na będących już politycznych stosunkach, którego uznanie we wszystkich krajach Europy, było przez ów akt władzy cesarskiej równie zapewnioném, jak w dzisiejszych czasach, przyjęcie tytułu xiążęcego, w opiece prawa narodowego znaleźć może zabezpieczenie.

(59) Ob. niżej notę 61.

(60) Dyplom xiążęcy Maxymiliana I. *habeasque in iisdem terris* (wyżej nota 33) *multos nobiles Boiarios, Judices, Subjudices, et Capitaneos ipsos assertivos ceterosque Dignitarios et Officiales militiam veram repraesentantes ad sustentandum Ducalem statum sufficientes; a potém: Cumque in Mag. Ducatu Lithuaniae, plurimi fuerint Nobiles tam inter Lithuanos quam Ruthenos qui sese Ducem appellari usurpative permittant, pro Ducibusque apud vulgus habeantur, quorum tu tam in Dominiis tuis quam in Curia non parvum numerum pro subditis et familiaribus tenes habesque. W dyplomacie Karola V: Cumque plerosque omnes Lithuanos Nobiles, qui Ducum nomen sibi usurpant, non modo copiis et opibus, verum etiam dignitate et splendore ante eatis etc.*

§ 4. *Stosunki książęco - Radziwiłłowskiego domu od czasu nabycia godności książęcej aż do rozwiązania się rządu Polskiego.*

1) Prawo familijne Radziwiłłowskie z r. 1587.

Stosunki w których się dom Radziwiłłowski znajdował, w czasie dostąpienia książęcej godności, umiał on i nadal zachować, pomimo to, że pod wpływem ducha rządu Polskiego wielkie zachodzić musiały trudności w utrzymaniu praw politycznych tego rodzaju, od czasu zawartej r. 1569 unii między Litwą a Polską.

Po wygaśnięciu Jagiellońskiego rodu, trudności te jeszcze powiększyły się, przez wprowadzenie wolnej królów elekcji; gdyż więcej jak kiedykolwiek, obszerne otworzyło się pole, dla tej szlacheckiej demokracji, której Polska gniazdem była.

To wszystko było powodem, że Litewski stan książęcy starał się skorzystać z koniecznego wyboru po oddaleniu się Henryka Walezyusza, pierwszego następcy Jagiellonów, usiłując od nowego króla zabezpieczenie praw swoich uzyskać.

W negocjacyach senatu Litewskiego z cesarzem Maxymilianem II względem wyboru Austriackiego księcia, wyraźnie to za warunek podano, ażeby książę ten, odziedziczone po przodkach prawne stosunki książąt Litewskich, wiernie zachował (61). Wybór ten nie przyszedł do skutku, — owszem, demokratyczna zasada rządu, wsparta zaszcłmi od tej pory zdarzeniami, coraz bardziej przeważać zaczęła.

(61) Ob. akt cały w Dod. Nro 5; tyjące się tego miejsca brzmi jak następuje: *Septimo: Status quoque Ducales quos Kinaszos vocant, et quorum est certus numerus inter Dominos Lithuanos, in antiquo statu et dignitate permanebunt et conservabuntur.*

Dom Radziwiłłowski, chwycił się sam dla siebie środków, które dla zachowania praw jego koniecznymi być musiały.

Prawo z r. 1566 na sejmie w Brześciu ustanowione, nadało szlachcie Litewskiej moc, dobrami swemi, które dotąd w trzeciej tylko części, i to za zezwoleniem królewskim, mogły być alienowane, zupełnie podług woli rozporządzać.

Takowe prawo postawiło książąt Litewskich w tém samym niebezpieczeństwie, w jakim się znalazła wyższa szlachta Niemiecka, przez wprowadzenie do Niemiec rzymskiego prawa. Zastosowanie do Litwy tego powszechnego cywilnego prawa, byłoby się stało niezwykłą, do utrzymania książęcego stanu i świetności rodu, przeszkodą. Stan książęcy w Niemczech uniknął tych niebezpieczeństw, i potrafił się ochronić od wpływu prawa Rzymskiego, przez utrzymanie dawnych swych zwyczajów, i przez instytucje familijne, potrzebom jego odpowiadające: upoważniała go do tego wielka rozległość, jego przez przodków ułożonego domowego (autonomicznego) prawa, na mocy którego stan ten, o tyle tylko pretensjom prawa Rzymskiego poddać się mógł być zmuszony, o ile tego własne jego stosunki wymagały (62). Powstanie Radziwiłłowskiego familijnego prawa, okazuje nam dom ten książęcy, w podobnym politycznym położeniu, a przeto pod względem prawa urzędzenia przez autonomią własnych swych stosunków, w rozleglejszym obrębie, aniżeli to niższej szlachcie dozwoloném było; dom ten uważać się może zupełnie na równi z wyższą szlachtą w Niemczech, gdyż prawo to jest istotnie głównie charakteryzującą cechą, prawdziwego książęcego i pańskiego stanu.

(62) Ob. J. St. Pütters Beiträge zum deutschen Staats- und Fürstenrecht; Th. II, S. 110 i dalej.

Trzej brać, Mikołaj-Krzysztof, Albrecht i Stanisław, synowie-pierwszego xiążęcia na Ołyce i Nieświeżu (63) zrobili d. 16 Sierpnia 1587 r. układ między sobą, który za wspólną zgodą, i dla swych potomków uczynili obowiązującym (64). To miało być raz na zawsze zachowaniem (65):

1) Nieruchome dobra dziedziczne lub nabyte, powinny na zawsze pozostać w Radziwiłłowskim domu; dobra te na męskie tylko pokolenie przechodzić powinny z wyłączeniem córek i ich potomstwa.

2) Po wygaśnięciu jednej linii, dobra te na drugie spadają; zastrzeżonem jest jednak spadkodawcy prawo wyboru między pokrewnymi liniami, i wolność uczynienia między nimi podziału.

(63) Ob. wyżej notę 44.

(64) «His literis nosmetipsos tres, simulque omnem prolem nostram obstringimus.» — «Hoc decreto institutoque supra descripto, omnia bona quae relicturi sumus complectimur, ita ut successores nostri bona ea in his literis supra nominata non aliter, quam modo et legibus supra descriptis accepturi sint eaque habituri sub conditionibus in principio hujus descriptionis appositis; quibus conditionibus et nosmetipsos et successores nostros obstringimus obligamusque, ut iis in omnibus, quae hic scripta sunt, satisfaciant et omnia servant, atque adducti timore Dei omnipotentis et pietate Christiana, nulla in re ab hac nostra majorum suorum voluntate recedant.» — Wyraźnie się z tego pokazuje, że tu nie jest wcale mowa o zwyyczajnej tranzakeji na przypadek śmierci zrobionej, lecz tylko o ugodzie familijnej (Stammeingung) która w skutek autonomicznej władzy, nadającej prawo rozporządzenia się wolno, i od nikoga niezależnie, nie jako wola prywatna, lecz jako prawo, jest obowiązującą, i nowym tylko familijnym układem zwaloną być może. — O charakterze tych praw familijnych, właściwym także, podobnym prawom stanu xiążęcego w Niemczech, ob. K. F. Eichhorna deutsche Staats und Rechtsgeschichte Th. 3, § 428, S. 257, (3 Ausgabe).

(65) Kompletny ten układ, w łacińskim tłumaczeniu, znajduje się w Dodatku pod Nro 6.

3) Córki powinny tylko pewne odpowiednie ich godności wyposażenie i wyprawę otrzymać; do sukcesyji zaś w majątku tylko ruchomym należec mogą, z wyłączeniem jednak tego, coby ze względu na naturę terytoryalnej władzy, z temiż dobrami ściśle połączonóm być musiało (66). Podobne postanowienie, które w tymże samym czasie, znajdujemy także w ustawach familijnych xiążąt niemieckich (67), mogło być tylko uczynionóm przez taką familję, która była w posiadaniu prawdziwej terytoryalnej i wojskowej władzy.

4) Główne posiadłości, Ołyka, Nieśwież, Mir i Kleck, nie mogły być pod żadnym warunkiem alienowane, a w razie koniecznej potrzeby, czwartą część tylko wolno było zastawić; równie téż bez rady i zezwolenia familijnego nic nie mogło być zamienionóm; wolne było jednak rozrządzenie innemi dobrami, z wyłączeniem majątków dziedzicznych.

5) Ostatni z pokolenia męzkiego, posiada prawo wolnej wszystkiemi dobrami dyspozycyi.

6) W braku ustanowionych testamentem opiekunów, familijna opieka zastąpić powinna.

Familijne to prawo postanowionóm było przez konwencyą złożoną z XX. Mikołaja-Krzysztofa i Stanisława Radziwiłłów, do której wkrótce i X. Albrecht przystąpił. Było ono najprzód królowi, później zaś Sejmowi do potwierdzenia podane, i potwierdzenie

(66) «Excipiuntur igitur tormenta in castellorum praesidiis collocari solita, arma, pyroboli majoris minorisque moduli, omnis copia pulveris nitrati.

(67) Obacz K.F. Eichhorn deutsche Staats und Rechtsgeschichte §. 541 Nota 6.

to nastąpiło w sposób zupełnie odmienny, od formy zwyczajnej polubownej ugody (68).

Ustanowienie odstępujące od powszechnego prawa, i przemieniające, dobra ulegające wolnemu rozporządzeniu w dowiernoręctwo (*Fideicommiss*), mogło podług instytucyj Polskich, wypaść tylko w skutek formalnego na to prawa, wydanego przez zebrane na sejmie Rzeczypospolitej stany, to jest: przez króla, senat, i stan rycerski.

Dlatego nosi ono imię niezwyčajnego rozporządzenia, ordynacyi (*Ordination*), i uważaném było za dzieło bezpośrednio wpływające od prawodawczej władzy. Podług powszechnego prawa Polskiego, nie wolno było samowolnie podobnego uczynić rozporządzenia; należało prosić o konfirmacyą onego, gdyż konfirmacya takowa, sama już przez się dorozumiewać się każe ważności sprawy poprzedniego dzieła. I wszem, usilnie się starano, o wolność czynienia podobnych rozporządzeń; pozwolenie to było rzadko udzielane, i w dowód tylko szczególniejszego zaszczytu, który usprawiedliwionym być musiał, szczególniejszemi dla kraju zasługami.

Tak powstały owe cztery ordynacye, jedyne prawie w Polsce i Litwie: Jana Zamojskiego 1589 roku (69); braci Myszkowskich 1601 r. (70); X. Janusza Ostrogskiego 1609 r. (71), i Xięcia Sułkowskiego 1775 r. (72).

(68) Już inni to samo uważali, jako też że domowe prawo Radziwiłłowskie zupełnie różném było od zwyczajnych w Polsce Ordynacyj. Ob. Jekel Polens Staatsveränderungen Th. 3. s. 35.

(69) Leges, Statuta etc. Poloniae Tom 2. pag. 1282.

(70) Tamże pag. 1515.

(71) Tamże pag. 1668.

(72) W pierwszej księdze supplementowej (Nota I.) pag. 318.

Prawo domowe XX. Radziwiłłów nie miało formy ordynacyi; było raczej domowém przymierzem, familijném prawem (*Familien-Gesetz*) przez tenże dom xiążęcy ustanowioném. Dla analogii tylko, imie to ordynacyi weszło później w powszechne używanie prawa same, nigdy mu tego nie nadały nazwiska.

W potwierdzeniu królewskiém (73) jest wzmianka, tylko o dobrowolnym układzie trzech xiążąt braci, jako o zasadzie nadającej ważność ich czynności; potwierdzenie to udzieloném zostało w skutek tylko pewności o zaszłym tym układzie, lecz wcale nie w dowód łaski (74).

W potwierdzeniu przez stany państwa (75), rozporządzenie xiążąt na sejm podane, nazwane jest nawet przywilejem czyli prawem. I tu wspominają o niem, jako o rzeczy mającej niezaprzeczoną ważność, i której prawomocność, od up raszanej sankeyi wcale niezależną była. Potwierdzenie to wypadło jako zwykła konfirmacya, jako akt nowy, rzecz już istniejącą bardziej utwierdzający (76). Ze to wcale przy-

(73) Znajduje się ono przy końcu samejże dyspozycyi, w dod. N. 6.

(74) Itaque Nos Dominus atque Rex hoc institutum dilectissimorum Dominorum Nobis a Domino Radivillo monstratum, secundum voluntariam ejus declarationem, spectans rem in literis ejus descriptam, Nostris literis sancimus, in tempus perpetuum.

(75) Leges, statuta etc. Poloniae, Tom 2. pag. 1284.

(76) Privilegium sive lex Illustrissimorum Radivilorum, Principum in Olyka et Nieśwież, qua illi ordinem juris omnium bonorum haereditariorum patrimonialium ad successores transferendi descripserunt, ita scilicet, quem ad modum ipsae eorum literae hoc institutum continententes et confirmatio Augustissimi Regis Stephani habet.

Ea nunc publica auctoritate Comitiorum, supplicantibus supra nominatis Illustrissimis Radivilis unanimi consensu, confirmamus et lege] praesenti constituimus, ut ita in tempus perpetuum omnes successores dictorum Illustr. Radiviliorum teneant.

padkowém nie było, dowodzi ta okoliczność, że ordynacya Zamojska na tym samym sejmie utworzona została i w aktach jego kilku za ledwie stroncami od confirmacyi Radziwiłłowskiego prawa domowego jest oddzielną dowodzi również i to, że późniejsze także ordynacye z nią zupełnie jednakowego są brzmienia, i wszystkie wyraźnie ordynacyami są nazywane, gdy tymczasem postanowienie względem Radziwiłłowskich familijnych paktów ma tylko formę confirmacyi, zupełnie różnej, tak co do kształtu, jak i do treści, od ordynacyi Zamojskiej (77).

Z tego punktu uważając rzeczy, zaprzeczyć nie można, że dom Radziwiłłowski miał moc użycia nieograniczonego autonomicznego prawa, w urzędzeniu własnych swych familijnych interessów i sukcesyi, do czego sądził się być upoważnionym przez swój stan xiążęcy, i wypływające z niego polityczne swo położenie, od samegoż Rządu Polskiego uznane.

§ 5. 2) *Prawo Sądownictwa w najwyższej nawet instancyi bez apelacyi, i moc prawodawcza, w podległych xięstwach.*

Posiadłości XX. Radziwiłłów miały zawsze bardzo obszerną rozległość (78).

(77) We wstępie przytoczonego wnocie 69 miejsca jest powiedziano: «Ze względu na zasługi Jana Zamojskiego, i po zasięgnięciu rady, na mocy wyroku terazniejszego sejm, postanawiany lege perpetua nunquam in posterum abroganda, że wolno mu będzie z dóbr jego ruchomych i nieruchomych ordynacyą in futurum utworzyć.» Po następujących tu warunkach tak się kończy konstytucya: «aliis tamen in rebus omnibus iuribus ac oneribus terrestribus subesse debent.» Te słowa okazujące stosunek dóbr posiadanych ze zwykłą patrymonialną zwierzchnością, nietylko że się nie znajdują w przytoczonej wnocie 75 confirmacyi Radziwiłłowskiego domowego prawa, ale nawet najmniejszego nie postrzegamy śladu, ażeby był zamiar kiedy, prawo to w swój osnowie ograniczyć.

(78) Szczegóły w tym paragrafie umieszczone, wyjęte są z wia-

Podług stanu majątku r. 1750, posiadłości wszystkich linii tego domu składały się z 23 obronnych zamków, 426 większych i mniejszych miast z przywilejami miejskimi, z 2032 folwarków, 4 10,053 wsiów, w których razem 502,658 dymów. Dochody oszacowane były na 27 milionów złotych polskich (pół piąta miliona talarów).

We wszystkich tych posiadłościach mieli XX. Radziwiłłowie, już w czasie otrzymania przez nich xiążęcej godności, prawo sądownictwa nad wszelkimi dobrami tych mieszkańcami, w całej tego wyrazu obszerności (79). Prawo to, nie tylko co do wewnętrznego swego znaczenia, ale i co do pochodzenia swego, istotnie różnym było od tej patrymonialnej jurydyki, którą później szlachta Polska uzyskała, ponieważ ono tylko z pierwsiastkowo udzielonej władzy wyprowadzonym być może (80). Dawniej bowiem w Polsce, byli kasztelanowie, urzędową sądowniczą władzę sprawujący; rozciągała się ona zarówno na szlachtę jak i na włościan, przeszła później r. 1523 i na sądy powiatowe, w początkach zajęte tylko rozstrzyganiem spraw drobnych (81). Dopiero podczas bezkrólewia po śmierci Zygmunta-Augusta, ostatniego z Jagiellońskiego szczepu, przywłaszczyły sobie stany r. 1573 wszelką sądowniczą władzę (82).

domości archiwalnych, udzielonych autorowi. Pojedyncze wyszczególnienie dóbr w różnych czasach przez XX. Radziwiłłów posiadanych, znajduje się w dod. pod Nr. 7.

(79) Ob. świadectwo tego w dyplomie xiążęcym, wyżej, w nocie 60.

(80) Bona ampl...terram...cujus possessio olim Ducatum singulari repraesentabat.

(81) Jekel, *Polens Staatsveraenderungen* Th. 3, S. 100, 101.

(82) *Leges, Statuta etc.* vol. 2 pag. 842. Jekel tamże S. 103.

Organizacya xięstwa Nieświeża i Ołyki w szczególności, następująca była, aż do ostatnich czasów.

Miasta Nieśwież i Ołyka otrzymały różnemi czasami od swych xiążąt, za potwierdzeniem królów Polskich, własne swe sądownictwo podług Magdeburgskiego prawa (83), w skutek czego dom XX. Radziwiłłów piastował władzę prawodawczą, w tém właśnie znaczeniu, w jakim ona, w XIII wieku, element władzy najwyższej stanowiła (84).

Magistraty tych miast stanowiły, podług praw Magdeburgskich, we wszystkich procesach mieszczan a nawet w sprawach kryminalnych. Apelacya szła do xięcia, aż do czasu zaprowadzenia Cesarsko-Rossyjskiego rządu; od téj pory, apelacya szła do Cesarских krajowych sądów.

Oddzielnym zupełnie od miejskiego sądownictwa był w xięstwie Nieświeżskim, sąd grodzki (*Grodgericht*), złożony z podstarosty, sędziego i pisarza sądowego, mianowanych przez xięcia; władzy jego podlegli byli wszyscy, w xięstwie Nieświeżskim i zależącym od niego hrabstwie Mirskim, osiedli ziemianie (*terrigenae*), bojarowie i szlachetni ludzie, tak pod względem cywilnym jako też i kryminalnym. Wyroki wydawane były podług Statutu Ordynackiego i statutów Litewskich. Apelacya szła do xięcia gdy ten był obecnym, w nieprzytomności zaś jego do starosty, jako generalnego xiążęcego kommissarza (85). Xiąże mógł sam zasiadać w sądzie, i w najwyższej rozstrzygać instancyi; sądy które pod jego prezydencją odbywały się, złożone były z osób szla-

(83) Z archiwalnych w nocie 78 wspomnionych wiadomości.

(84) Ob. K. Fr. Eichhorn deutsche Staats und Rechtsgeschichte th. 2. § 264, th. 3. § 427 S. 245 (der dritten Ausgabe).

(85) Co do formy jaka dawniej używaną była w installacyi generalnego xiążęcego kommissarza ob. dod. pod Nr. 7 a

chetnego stanu, jako członków do tego powołanych; gdy nie mógł być sam obecnym, potwierdzał wyrok wydany przez upoważnionych do tego.

Sąd grodzki miał regularne posiedzenia, w Marcu, Maju, Wrześniu i Grudniu, które się na przemian w Nieświeżu i Mirze odbywały, i na których rozstrzygano wszystkie sprawy na cały czas kadencji zapisane. Po ukończeniu każdej kadencji, zdawano sprawę ze wszystkich czynności xiążęcemu generalnemu kommissarzowi.

Późniejsze instytucje Litewskie zmieniły nieco takowe urzędowne; kryminalne sprawy zostały z sądu grodzkiego do przyzwoitego forum przeniesione.

W xięstwie Ołyckiem nie było osiadłej szlachty, tylko ziemianie i bojarowie (86). Sądownictwo grodzkie było tu sprawowane przez xiążęcego kommissarza, od którego równie apelacya szła do xięcia.

§ 6. 3) *Prawo wojskowej władzy.*

Równie kompletnie, objawia się nam charakter xiążęcy terytoryalnej zwierzchności, w tym drugim stosunku, który też zwierzchność, od czysto-patrymonialnej rozróżnia władzy.

Prawo utrzymywania zbrojnej siły, jest bez wątpienia najwyraźniejszą cechą udzielną władzy. Żadne instytucje, które wszystkich członków kraju uważały tylko za osoby prywatne w stosunku do Monarchy, nie nadały nigdy tego prawa nikomu, oprócz panującemu; w Niemczech, w nowszych czasach, odmówiono

(86) Bojarowie tworzą stan pośredni między szlachtą a stanem chłopów. Dopóki władza lenna nie utraciła na swym znaczeniu, stosunek większej części tych bojarów, bardzo był podobny do stosunku szlachty: ponieważ i im także nadawano ziemie, z których służbę wojskową odbywać byli obowiązani, dlatego ich *Se-minobiles* nazywano.

go tak osobom posiadającym apanaże, jakoteż i wszelkiej klasie poddanych (87); nie wyjęto z tego nawet tych członków wyższej szlachty, którzy dawniej byli bezpośrednio, później zaś pod panującą przeszli władzę (88). I w tym tu właśnie zachodzi charakterystyczna różnica między instytucjami wieków średnich, przywiązanymi wyobrażenie terytoryalnej władzy do panującej czyli wyższej szlachty, a instytucjami takowego rodzaju, nadającymi jej, chociażby panującą nie była, prawo utrzymywania zbrojnej siły.

Od najdawniejszych czasów, aż do ostatnich zmian politycznych w Litwie, dom książąt Radziwiłłów utrzymywał udzielną i liczną siłę zbrojną.

Już w dyplomie Maxymiliana I jest wzmianka, że Mikołaj Radziwiłł, nie tylko jako wódz najwyższy Litewski, ale też i własnozaciężnym wojskiem, z chwałą opierał się Tatarom (89). Równie też i późniejsze świadectwa królów Polskich, okazują pomoc jaką XX. Radziwiłłowie ojczyźnie swej, licznym własnym wojskiem stawiali (90).

Książęta ci używali także prawa udzielania awansów officerom wystawionego przez nich wojska, które zawsze przez królów przyznawane były (91); prawo to właściwe tylko najwyższej wojskowej władzy, potwierdzone im jeszcze było przed samym rozprężeniem się Rzeczypospolitej polskiej (92).

(87) Moser, von der Landesboheit in Militairsachen S. 96. Leist, Lehrbuch des deutschen Staatsrechts § 236.

(88) Prawo utrzymywania straży honorowej, które im dozwolonem było, wielce jest od tego różnem.

(89) Magnis sumtibus expeditiones bellicas contra Christiani nominis hostes qui saepius consiliis et auxiliis tuis—funduntur. Ob. dod. 1

(90) Akta kr. Zygmunta III 1626, Władysława IV 1633, Ob. Dodatki pod Nr. 8 i Nr. 9.

(91) Ob. Dod. pod Nr. 10.

(92) Ob. Dod. pod Nr. 11.

Te instytucje wojskowe, w posiadłościach XX. Radziwiłłów zaprowadzone, oparte były w początkach na lennych ustawach; aż do ostatnich czasów zachowały one ślady podobnego pochodzenia; nadawano osiadłej szlachcie i bojarom w tych księstwach ziemie z których służbę wojskową odbywać byli winni (93); powinność ta dopiero z nowemi politycznemi zmianami w Litwie ustała (94). Na tym to obowiązku polegało zaprowadzenie stałej milicyi, która używaną była do służby garnizonowej i do osadzenia miast i miejsc warownych. Oprócz tego utrzymywali xiążęta różnemi czasy i inne na żołąd swój zaciągnięte wojska (95).

R. 1792, X. Maciej Radziwiłł, jako opiekun małoletniego X. Dominika na Nieświeżu Radziwiłła, wystawił dla Rzeczypospolitej, na żądanie króla Stanisława Augusta, kompletnie uorganizowany korpus wojska, na tej stopie, na jakiej je zwykle dotąd utrzymywano, i złożony z piechoty, kawaleryi i artyleryi; Rzeczpospolita wzięła to wojsko na swój żołąd

(93) Jest wzmianka już otóm w dyplomatach na księstwo, i prawo familijne mówi o tych nadaniach: agros, qui a nobilibus et seminobilibus vulgo Bojary possidentur.

(94) Powinność ta od czasu nowych zmian politycznych w Litwie, zamieniła się wopłatę pieniężną.

(95) Roku 1650 utrzymywał X. Janusz Radziwiłł:

Kawaleryi: Hussarów 510 ludzi:

Kozaków 250 "

Piechoty: Niemieckiej 1,000 "

Polskiej 400 "

Artyleryi — 180 "

Po garnizonach 1,000 "

Razem 3,340 ludzi.

X. Michał Kazimierz utrzymywał w r. 1768 różnej broni 3855 ludzi.

X. Karol, oprócz wojska po garnizonach, 1705 ludzi.

(Z wiadomości archiwalnych.)

przez cały ciąg wojny (96). Już prawo domowe z r. 1587 zaopatrzyło je w potrzebny zapas broni, szczególnie zaś artylerya i ammunicye mogły być na potrzebę Rptej dostawione (97).

§ 7. 4) *Sprawowanie innych niektórych praw, oznaczających terytoryalną władzę.*

Krom dopiero wspomnionych istotnych elementów terytoryalnej władzy, wskazać jeszcze możemy i inne niektóre prawa, dowodzące stosunku jakiego XX. Radziwiłłowie już w wieku XVI zażywali prawa, które im, przez królów Polskich, częścią wyraźnie, po części zaś milczeniem, przyznane zostały.

Do wyraźnie przyznanych, należy prawo archiwalne (*Archivrecht*), z zupełnym porównaniem archiwum Nieświeżskiego z Wielko-Xiążęcém, ze względu na dokumenta tyczące się samegoż W. Xięstwa (98). Przywilej uzyskany na to r. 1551, był jeszcze konstytucją w r. 1768 potwierdzony.

Do drugiego rzędu praw, należy przydanie tytułu «z Bożej łaski» do tytułu xiążęcogo (99). Dom Radziwiłłowski używał téj formuły nawet w aktach publicznych tyczących się spraw państwa (100).

(96) Ob. Dod. pod Nr. 11.

(97) 102 armat, 6000 kul armatnich, 500 kamieni prochu, 500 broni piechotnej, 700 par pistoletów, uzbrojenie dla kawaleryi na 1900 ludzi.

(z wiadomości archiwalnych).

(98) Ob. Dod. pod Nr. 12.

(99) O używaniu tego tytułu winnych aktach, ob. jako przykład Dod. pod Nr. 15.

(100) v. Ziegenhorn Staatsrecht der Herzogthümer Curland und Semgallen, in den Beilagen, Urkunde Nr. 47. Cautio prima Radziviliana data civitati Rigensi. Rigae. 8 Sept. 1561. Nicolaus Radzivil, Dei gratia, in Olyka et Nieśwież **Dux**, Dominus in Kleczko etc. Tamże, Urkunde Nr. 55. Cautio ordini equestri archidisocesis rigensis

§ 8. 5) *Kwalifikacye jakie mieli XX. Radziwiłłowie aby być przyjętymi do rady xiążęcej S. Państwa Rzymskiego.*

Zc Xiążęta Radziwiłłowie, po dostąpieniu godności xiążęcej, nie weszli zaraz w używanie praw z nią połączonych, we względzie politycznych stosunków Państwa Niemieckiego, przypisać to należy temu, że familia ta żadnych nie miała w Niemczech posiadłości.

Gdy w skutek pokoju Westfalskiego wprowadzono do Rady xiążęcej Państwa wielu xiążąt, którzy później dopiero tytuł xiążęcy otrzymali, skoro tylko głównej kondycyi, nabycia bezpośrednich od Państwa posiadłości zadość uczynili (101), — okoliczność ta była dla XX. Radziwiłłów powodem, przedsięwzięcia stanowczych kroków do ściślejszego z Państwem skójżenia się. Ślady zawiązanych w tym celu, z niektórymi xiążęciami domami w Niemczech, negocyacyj, przechowały się tylko w dwóch aktach (102), znajdujących się w zbiorze drukowanych dokumentów (gdyż nie przyszło nigdy do formalnych na sejmie negocyacyj). Niewiadomo jest, dla jakiej przyczyny negocyacye te przerwane zostały; w tych jednak chociaż mało znaczących zawiąskach, okazuje się godne zastanowienia potwierdzenie dotychczas zajmującej nas kwestyi: to jest, że dom ten znakomity, w politycznych swych stosunkach na równej stał linii z xiążęciami domami w Niemczech i zupełną z nimi równość stanu posiadał. Elektor Brandeburski Fryderyk Wil-

data 4 Martii 1562. Nicolaus Radzivil, Dei gratia, in Olyka et Nieśwież Dux etc.

(101) Ob. K. Fr. Eichhorn deutsche Staats und Rechtsgeschichte Th. 4, § 532.

(102) Ob. Dod. pod Nr. 13 i 14.

helm, uważał za dostateczne samo oświadczenie nabycia na przyszłość posiadłości bezpośrednio od S. Państwa Rzymskiego zależących, aby przy innych stosunkach, wespierać życzenia tego domu, względem przypuszczenia go do Rady xiążęcej tegoż Państwa,

« gdyż, jak się wyrażał, niewątpliwem jest że
« ród ten xiążęcy dla szczególnych swych i wy-
« sokich względem S. Państwa Rzymskiego za-
« sług, już prawie od półtora wieku do godności
« xiążęcej jest podniesiony; że cieszy się tym ty-
« tułem nadanym sobie przez cesarzów Rzymskich
« i innych potentatów i xiążąt; że z różnemi ele-
« ktorskimi i xiążęciami domami w bliskim jest
« pokrewieństwie; że rozległe co do ludzi i kra-
« ju ma posiadłości; że zatem w razie potrzeby,
« Państwo Rzymskie silnej się od niego spodzie-
« wać może pomocy, gdy prócz tego wiadomo
« jest, jak walecznymi są zawsze xiążęta tego
« rodu, czego i teraz niedawno dali dowody,
« przeciwko nieprzyjaciółom korony Polskiej, te-
« go przedmurza Państwa Rzymskiego, przez co
« sobie u narodów postronnych na cześć, a u po-
« tomnych na sławę zasłużyli.»

ROZDZIAŁ DRUGI.

STOSUNEK RADZIWIŁŁOWSKIEGO DOMU DO DOMÓW XIĄŻĘCYCH NIEMIECKICH, UWAŻANY ZE STANOWISKA PRAWA POLITYCZNEGO I XIĄŻĘCEGO W NIEMCZECH.

§. 9. *Przedmiot badania.*

Jeżeli chcemy poznać prawa służące jakiemu cudzoziemskiemu xiążęcemu domowi w stosunku do xiążęcych domów Niemieckich, jest to toż samo, co chcieć wiedzieć, czyli między niemi równorodność zachodzi.

Udowodniwszy już, w poprzedzającym rozdziale, historycznym badaniem, że równorodność najzupełniej jest udziałem domu Radziwiłłowskiego, poprzec to należy jeszcze tutaj, rozważeniem jej ze stanowiska dzisiejszego prawa politycznego i xiążęcego.

Przed rozwinięciem zasad tego prawa, należy wprzód ściśle określić teje równorodności wyobrażenie.

§ 10. *Wyobrażenie równorodności.*

Równorodność (*Ebenbürtigkeit*), podług zasad praw Niemieckich, — jestto, równość urodze-

nia(103), od której, podług praw związanych w Niemczech, zależną jest równość co do stanu w małżeństwie, i zdolność dzieci do posiadania po rodzicach.

Równorodność zatem, z samej swój istoty, nie wymaga koniecznie ani równości rangi (104), ani zupełnej równości wszelkich innych praw politycznych i cywilnych. Dowodem tego jest po części to axioma, że familie panujące uznawały zawsze familie związane Niemieckie za równorodne, wtedy nawet gdy udzielna władza była tylko zbiorem praw udzielnych, ograniczonym władzą polityczną Państwa (105); po części, utwierdzone przez akt związku niemieckiego postanowienie, że dawniejsze stany państwa, które przez nowe wypadki polityczne stały się władzy panującej podległymi, i nadal będą się rachowały do wyższej szlachty w Niemczech, i że przy nich pozostanie (106) prawo równorodności w znaczeniu jakie dotąd do tego prawa przywiązywano (107).

Możnaby wprawdzie, ze względu właśnie na ten warunek zamieszczony w akcie związkowym, zarzucić to pytanie: czyli przez to samo nie zostało wyobrażenie równorodności odmienionem, —i gdy bez wątpienia, podług praw dawniejszych, równorodność oznaczała tylko równość urodzenia w wyrzeczonym znaczeniu, czyli teraz nie otrzymała takiego do władzy udzielnej zastosowania, że posiadanie tejże władzy koniecznym jest warunkiem równorodności z panują-

(103) Ob. J. St. Pütter, über Missheirathen deutscher Fürsten und Grafen (Götting: 1796 8) S. 341 u. f. — derselbe über den Unterschied der Stände, S. 134—136.

(104) Pütter über Missheirathen S. 351, 435, 436.

(105) Pütter tamże S. 330, 428 i dalej.

(106) Akt związkowy art. 14.

(107) W officyalnem francuskim przelożeniu: le droit de naissance égale avec les maisons souveraines.

cemi familiami w Niemczech — i czyli jedynie, wolne są od tego dawne stany Państwa, teraz władzy panującej podległe.

Lecz wykład takowy aktu związkowego, sprzeciwiałby się ze wszech miar jego duchowi i wyrazom.

Dotychczasowe prawo xiążące opierało się, ze względu na pytanie: co do równorodności jest potrzebném? częścią na ogólnych prawidłach, częścią na szczególnych familijnych prawach i zwyczajach.

Odmienilibyśmy zatem główny i najważniejszy cel tego prawa, gdybyśmy podobny wykład przyjęli.

Niemówiąc już o ważności przedmiotu, niepodobna jest nawet w tych negocyacyach które tę wątpliwość zrodziły, wynaleść najmniejszego śladu aby miał być kiedy zamiar wprowadzenia czegoś nowego. Gdybyśmy przypuścić chcieli, że nowe prawidło już wprzódki uważane było za konieczny skutek nowo-powstałej udzielnej władzy, i że tym sposobem nic nowego nie wprowadzono, lecz przyjęto tylko wyjątek od tegoż prawidła: to i tak zastanawiać nas powinno, że najmniejszego nie było w tym względzie sporu, czyli do rze będzie tak ważną przyjąć excepcyą. Zresztą samo przypuszczenie takowe upada z powodu, że uznanie równorodności dawnych Stanów Medyatygowanych, (*Mediatisirten*) ogłoszono jako skutek niczém nieosłabionego uznania dotychczasowych praw xiążących.

Powodem do przyjęcia tego warunku równorodności była dyskusya artykułu tyczącego się stosunku prawnego, jaki miał być Medyatygowanym zastrzeżony; stosunek ten przyjęty był w pierwszym projekcie aktu związkowego (108); projekt zaś ten, pod literą C zawierał co następuje:

(108) Akten des Wiener Congresses, herausgegeben von J. E. Klüber, Th. 2, S. 318.

« Zapewnione im być powinny» (im, to jest dawnym stanom Państwa, które się stały pośrednikami) «wszelkie prawa i przywileje dotyczące się ich osób, familij i majątków zgodne z ustawami tych krajów; do tego liczyć należy to wszystko, cokolwiek nie wchodzi do wyższych attribucyj rządowych i co z własności gruntowej wypływa (109).»

W piątym protokule konferencyi jest powiedziano (110):

« Przy dyskusyi punktu zawartego w artykule pod lit. C, proponował X. Metternich, ażeby w tej zastrzeżonej Medyatyżowanym równorodności, wspomnioném było co się podoba i z powodu tego podana przez Eugemburga do protokołu w drugim projekcie redakcyja przyjęta została.»

Redakcyja zaś ta była takiego brzmienia (111):

« Domy xiążęce i hrabiowskie, które zeszyły do pośredniczego stanu, Medyatyżacyi (*Mittelbarkeit*), niemniej i nadal liczyć się powinny do wyższej szlachty w Niemczech i zachować prawo równorodności w przywiązaniem dotąd do tego wyrazu znaczeniu.»

Na tém zaś całą tę rzecz oparto:

aby dawnym stanom Państwa przyznać i nadal wszelkie prawa i przywileje, których dotąd używały, o ile się one tylko z nowym tychże stanów stosunkiem zgadzają; do tego należy, ze względu na prawa przywiązane do osoby, stan wyższej szlachty, i zawisła od tegoż stanu równorodność podług dotychczasowych o niej wy-

(109) Tamże Th. 2. S. 318.

(110) Tamże S. 437.

(111) Str. 443 i 444 wspomnianych aktów.

obrażeń, która teźże szlachcie przytém zabezpieczoną być powinna.

Gdy zaś uważone równorodność medyatyzowanych za mogącą się zgodzić z terazniejszą ich podległością, musiano więc razem przypuścić, że udzielnosć tak teraz jako i dawniej, nie była koniecznym równorodności warunkiem, lecz że prawo do niej, na innych polegało znamionach. To więc, co na korzyść medyatyzowanych postanowiono, nie było żadną excepcją od nowoprzyjętego prawidła, tylko słuszném zastosowaniem dotychczasowego prawidła do nowego ich położenia, — zastosowaniem, które właśnie dlatego, żadnego sprowadzić nie mogło sporu.

§ 11. *Bliższe zasady służące ku rozpoznaniu równorodności jakiego rodu.*

Rozwiązanie pytania, kto podług nowych praw politycznych i xiążęcych, równorodnym zwać się może z niemieckimi xiążęcemi domami, polega całkowicie na rozpoznaniu czyli mu służyły zwyczaje tego stanu (112); pytanie więc to podług takich faktów rozpoznawane być powinno, z których się stosownie do okoliczności wyświecić może, iż one (fakta te) noszą na sobie cechę pewnych przez ten stan przyjętych prawideł. Do faktów tego rodzaju należy po części, skutek prawideł wyraźnie podanych w prawach domowych (113), o ile one nie zawierają w sobie postanowień, które porównywając z innemi, uważałoby należało za szczególne prawo familijne (114); po części zaś, każde prawidło które się z tego utwo-

(112) Pütter, über Missheirathen pag. 325, 337, 406 i dalej.

(113) Pütter, Erörterungen des deutschen Staats und Fürstenrechts Th. I S. 145 i dalej.

(114) Tamże S. 144 i Pütter, über Missheirathen S. 410.

rzyć daje, co na raz jeden za prawo uznaném zostało, o ile je do jednej naprowadzić można zasady, wspólnej wielu innym faktom podobnego rodzaju (115).

Równorodność zatem jakiego rodu, niczém dokładniej i zupełniej dowieść się nie może, jak faktami tego ostatniego rodzaju, odnoszącemi się bezpośrednio do tegoż rodu, jako też i pojedynczemi faktami, w których odbija się jego rodowitość (*Standesgenossenschaft*, uczesnictwo w stanie, stan komu właściwy). Do tego należą podług wyżej opisanego charakteru równorodności, wszystkie przypadki związków małżeńskich jakiego rodu, z niemieckimi xiążętami lub xiężniczkami, gdy te związki za równe i odpowiednie stanowi (*standesmaessige*) uważane były.

Dowód z podobnych wypadków otrzymanym mógłby tylko tym sposobem być osłabiony, gdyby okazać można, że niewątpliwie równorodna familia, która weszła w podobne związki, dawniej już uważała odstąpienie od zasad powszechnie przez niezmienny zwyczaj xiążęcego stanu przyjęty, jako szczególny zwyczaj familijny, któryby za podstawę równości zawartego związku służyć musiał; podobny przypadek miałby wtenczas miejsce, gdyby podług zwyczaju familijnego małżeństwo także z niższą szlachtą, za równe poczytaném było; podobnieby upadł ten dowód, gdyby skutek równego i równorodnego małżeństwa, szczególnemu tylko tych osób miał być przypisanym zezwoleniu, które miały prawo sprzeciwienia się jemu;— ale też na odwrót, dowód ten na mocy zyskać musi, gdy familie które z pewnym jakim rodem równe zawarły związki, należą do niemieckich pierwszych domów xiążęcych, które powszechnie uznane zasady prawa xiążęcego względem równorodności, ciągle i jak najściślej zachowywały.

§ 12. *Przystosowanie tych zasad do xiążęcego Radziwiłłowskiego domu.*

Jeżeli z tego stanowiska rozważamy stosunki xiążęcego Radziwiłłowskiego rodu, tedy cały szereg małżeństw przez członków téj rodziny zawartych, daje nam dowód tego, co pierwój przytoczone fakta historyczne już przypuszczać kazaly, to jest, że najpierwsze domy xiążęce w Niemczech, przyznały domowi Radziwiłłowskiemu, równość z sobą co do stanu.

R. 1613 Elżbieta Zofia X. Brandeburska, córka elektora Brandeburskiego Jana Jerzego, była X. Januszowi Radziwiłłowi zaślubioną (116). Kontrakt ślubny podpisały, ze strony Brandeburskiej, głowy rodziny, to jest: Elektor Jan-Zygmunt i Margrabia Krystyan panujący xiąże w Bajrajcie sami za siebie, i w imieniu nieobecnego margrabiego Joachima-Ernesta z Anspach i innych krewnych (117). Warunki na które się w tym kontrakcie zgodzono względem dworu dla xiężnej, posag zapewniony jój stosownie do konwencyj domowych Brandeburskiego domu (118), dożywcie xiążęce i oprawa jój wdowia, a nade wszystko cała treść kontraktu ślubnego dowodzą, gdyby nawet jakakolwiek wątpliwość zachodzić jeszcze mogła, że między działającymi stronami, uznana była równorodność xiążęcego stanu.

(116) Ob. Voigtel, genealogische Tabellen zur Erläuterung der Europäischen Staatengeschichte (Halle, 1811, Tab.) 124.

(117) Ob. Dod. pod Nr. 15.

(118) Pewną skazówką równorodnych małżeństw jest, podług nieodmiennego zwyczaju, posag wyznaczony córkom stosownie do praw familijnych i przydana do tego przy zamęściu, równie podług praw familijnych, wyprawa. Pütter, über Missheirathen, S. 357 i dalej.

R. 1680 starał się Elektor Brandeburski Fryderyk-Wilhelm, dla drugiego syna swego Ludwika, o rękę X. Karoliny-Ludwiki Radziwiłłówny córki X. Bogusława na Birzjach Radziwiłła; związek ten przyszedł dopiero do skutku r. 1681 (119), po usunięciu za staraniem Elektora tych wszystkich trudności (120) któremi opiekun xiężny (121) i jej krewni chcieli temu małżeństwu przeszkodzić, a które przez samego króla Polskiego popieranemi były, gdy spowinowaczenie się pierwszego i najpotężniejszego domu w Litwie z udziałnym xiążęciem Pruskim, zdawało mu się być własnym jego interessom przeciwne.

Po śmierci Margrabiego Ludwika, wdowa jego zaślubiła Karola-Filipa Falcgrafa Nejburskiego (122); umarła 1695 r., wprzód jeszcze nim mąż jej objął sukcesyą Palatynatu 1716 r. Jedyna z tego małżeństwa pozostała córka, X. Zofia Augusta, była żoną Falcgrafa Józefa-Karola-Emanuela, dziedzicznego xięcia na Sulzbach (123); jego trzecia córka z tego małżeństwa splotzona, Maria-Franciszka-Dorota, żona Falcgrafa Fryderyka-Michała von Birkenfeld, jest matką króla Bawarskiego, Maxymiliana-Józefa (124).

R. 1687 ożenił się X. Jerzy-Józef na Ołyce Radziwiłł, z Marią-Eleonorą córką panującego X. Jana Jerzego II von Anhalt-Dessau (125).

R. 1796 zaślubioną była X. Pruska, Fryderyka-Ludwika córka X. Augusta-Ferdynanda Pruskiego stry-

(119) Ob. Voigtel w wspomnianém dziele, tablica 125.

(120) Ob. Pufendorf de rebus gestis Friderici Wilhelmi Magni, Electoris Brandenburgici Commentarii, lib. XVIII § 27 i dalej.

(121) Zezwolenie jego zawiera Dod. pod Nr. 16.

(122) Ob. Voigtel tablica 96.

(123) Tamże tablica 97.

(124) Tamże tablica 99.

(125) Tamże tablica 198.

ja króla Fryderyka-Wilhelma II, X. Antoniemu na Klecku Radziwiłłowi (126). Xiężna, podług zwyczaju że xiężniczki z familij królewskich równorodnie zaślubione zatrzymują tytuł właściwy ich urodzeniu (127), nosiła tytuł Królewskiej Wysokości i xiężniczki Pruskiej.

W tém także zamęściu znajdujemy ten tak ważny dowód równorodności, postanowienie wiana i wyprawy (127 a).

W nowszych więc czasach, to właśnie na korzyść XX. Radziwiłłów wypadło, przez co już w wieku XVII (128) ród ten usprawiedliwiał przekazane sobie od przodków znaczenie i świetność powszechnie uznaną, to jest, że był spokrewnionym z pierwszymi xiążęciami familiami w Niemczech.

§ 13. *Ogólne prawidła względem równorodności.*

1) Scisłe określenie wyobrażenia stanu pańskiego jako panującej szlachty.

Takie same skutki dają nam także ogólne zasady prawa xiążęcego w Niemczech, względem równości stanu.

(126) Voigtel tab. 126.

(127) Pütter, über den Unterschied der Stände S. 155; tenże, über Missheirathen S. 353 i 356.

(127 a) Na dowód tego służą następujące wyjątki z układów ślubnych z 12 Marca 1796 roku:

§ 2. Sa Majesté le Roi ayant constitué à S. A. R. Madame la Princesse Louise de Prusse une dot de etc. etc. écus argent blanc de Brandebourg et S. A. R. Monseigneur le Prince Ferdinand de Prusse ayant ajouté pareille somme, la dot entière de Son Altesse Royale Madame la Princesse est etc. etc.

§ 3. S. A. R. Monseigneur le Prince Ferdinand de Prusse s'engage à pourvoir la Princesse sa fille en pièces d'habillement, ornements, bijoux, vaisselle d'argent etc. d'un trousseau convenable à Sa naissance, et tel qu'il est d'usage d'en donner aux Princesses de la Maison Royale de Prusse.

O ile to co tu jest powiedzianém jest stanowczém ob. wyżej notq 118.

(128) Ob. wyżej str. 33 i 34.

Słusznie bardzo, w sądzie o równości małżeństw związęcego stanu w Niemczech, przyjęto za ogólne prawidło, że równość ta dorozumiewać się każe wysokiego obu małżonków szlactwa. Najpewniejszymi udowodnić można świadectwami (129), że istniał zwyczaj między książętami i księżniczkami Niemieckimi, przeciwny równości małżeństw, zawierania związków z osobami niższej szlachty—albo takiego stanu, który nosił tylko tytuł wyższej szlachty, niebędąc w tych stosunkach prawnych, które pierwiastkowy istotny charakter stanu Pańskiego stanowiły,—albo też który pochodził z familij dawniej te stosunki posiadających, i które wypływającą stąd równość [stanu statecznie przechowały.

Trafne zastosowanie téj zasady od tego najbardziej zawisło, ażeby w zastosowaniu tém mieć ciągły wzgląd na jasno oznaczone i na pewnej historycznej podstawie oparte wyobrażenie wyższej szlachty.

Pütter, historyk, który bez wątpienia przedmiot ten najstaranniej i najgruntowniej [traktował, uważa za istotne znamię wysokiego szlactwa, posiadanie władzy udzielnj. Te więc tylko familie uznaje za równorodne z dawnými domami związęcemi w Niemczech, które obok udzielnj władzy mają jeszcze i tę prerogatywę, że są oddzielnym stanem w Państwie (*Reichsstandschaft*) (130). Z zagranicznj zaś szlachty przyjmuje tylko «familie królewskie i te, które w swoim rodzaju, tak jak książęta Niemieckie, krajem i ludźmi rządzą» (131).

O ile przeciwko zasadniczj myśli, z którj te prawidła są wyprowadzone, nic zarzucić nie można, o

(129) Pütter über Missheirathen S. 341 i dalej.

(130) Pütter über Missheirathen S. 463.

(131) Tamże S. 467 i 468.

tyle jednak konsekwencye stąd wyprowadzone nie mogą być zupełnie bez dokładniejszej przyjęte definicyi.

Powiedzieliśmy już wyżej (132), że wyobrażenie udzielnej szlachty która jednak nie jest panującą, odnosi się do instytucyj wieków średnich; jeżeli więc przez władzę udzielną rozumiemy terytoryalną zwierzchność taką, jaką ją wówczas stan Pański w całej Europie posiadał, zupełnie się da wytłumaczyć dla czego zwyczaj nowszych czasów, który z owych stosunków pierwiastkowo wypływa, rozróżnia szlachtę udzielną od nieudzielnej, — i dla czego pierwszej tylko równorodność między sobą uznaje.

Skutkiem więc tego jest, że ród który z powodu swego pochodzenia nie należy do tego stanu, lecz z niższej powstał szlachty, nie może żadnego rościć prawa do równorodności z wyższą szlachtą, skoro nie wszedł w stosunki, któreby go podług nowych instytucyj i nowego zwyczaju, na równi z tą szlachtą stawiały (133).

Do tych stosunków czyli zmian, które stan jakiego rodu podnieść mogą, liczy Pütter tylko nabycie prawdziwej władzy udzielnej, i połączonej z nią prerogatywy stanostwa w Państwie (*Reichsstandschaft*).

Lecz sposób ten widzenia, z wielą tylko ograniczeniami przyjąć można; — szczególnie, nie należy tak bezwarunkowo odnosić wyobrażenia udzielnej szlachty do posiadania władzy krajowej w takim kształcie jaki ona w nowszych czasach otrzymała, to jest prawdziwej władzy politycznej; — najmniej zaś usprawiedliwić to można, gdy w skutek odwoływania się do pierwiastkowego zasadniczego wyobrażenia owyż-

(132) Ob. Str. 30.

(133) Pütter über Missheirathen S. 341—359 S. 463, 465.

szęj szlachcie, wszelkie zagraniczne niepanujące familie, z niektórymi tylko dowolnymi wyjątkami, od równorodności odsądzone zostają.

Wprzód zatem, potrzebném będzie ściślej i dokładniej określić to wyobrażenie ze względu nawspomniane dopiero stosunki, nim przystąpimy do zastosowania onego.

§ 14. 2) Skutki podwyższenia stanu.

Jeżeli naprzód bierzemy pod uwagę stosunki wyższej szlachty w Niemczech z tej strony, że nawet niższej szlachcie można przejść do stanu Pańskiego pod pewnymi warunkami, tedy wypada uczynić pytanie: jakie skutki takowe 'podwyższenia stanu (*Standeserhöhungen*) prowadzić mogą za sobą.

Niezaprzeczoną jest w tym względzie prawdą, że niewszystkim rodzajom podwyższenia stanu, w tém zwłaszcza znaczeniu jakie miały począwszy od wieku XV (134), przyznać można moc nadania w całej obszerności, wszelkich praw wyższej szlachcie właściwych, szczególnie zaś pod względem równorodności (135).

Dlaczego zaś te podwyższenia nadać nie mogły prawa do równorodności, chociaż sama ich forma okazywała, że na ten cel tylko zdawały się być udzielane, przyczyną tego jest, że zwyczaj był temu przeciwny.

Powstanie tego zwyczaju w tém bez wątpienia szukać należy, że tytuł Patrymonialnego władzcy, wysokiemu tylko szlachectwu właściwy, nie mógł być na równi postawiony co do potęgi i znaczenia, z prawdziwą rodą jakiego terytoryalną władzą. Dlaczego

(134) Ob. wyżej str. 14.

(135) Pütter über den Unterschied der Stände S. 110, 134.

zaś tytułowej szlacheie podobnego rodzaju, równo-rodność z wyższą szlachtą przyznaną być nie może, ta tylko rzeczywiście bliższa jest przyczyna, że żadne fakta wykazać się nie dają, któreby ich rodowitość wyświecając odpowiadały zwyczajowi Niemieckiego stanu pańskiego; — a pytanie, kto takową równość stanu posiadał, zwykle bywa tylko samym zwyczajem oceniane (136).

Przy bliższym rospatrzeniu samychże faktów, z których nowy zwyczaj wyższej szlachty ocenionym być ma, równie też przyznać należy, że między rozmaitemi klassami starożytniej szlachty Niemieckiej, jako też i między różnymi klassami utworzonej przez podniesienie stanu tytułowej wyższej szlachty, powstały niektóre sprzeczności, na które wzgląd mieć potrzeba, jeśli chcemy z pewnością oznaczyć stosunek prawny każdej z osobna.

We względzie samejże starodawniej szlachty, która zawsze była osobnym stanem w Państwie, niewątpliwa jest sprzeczność między zwyczajem staro-xiążęcych familij, a zwyczajem stanu hrabiów S. Państwa Rzymskiego; zwyczaj ten ostatni, przez podniesienie tyłu familij ze stanu hrabiów do stanu xiążęcego, miał także wpływ przynajmniej na zwyczaje familijne xiążęcego stanu. Chociażby zawsze potrzebnym być mogło w tej kwestyi, czyli małżeństwa między stanem hrabiów S. Państwa Rzymskiego a niższą szlachtą, są odpowiednie co do stanu, mieć wzgląd na szczególne prawa i zwyczaje familijne (137), — zaprzeczyć jednak temu niepodobna, że małżeństwa te, jedynie tylko z powodu stosunków jakie w wiekach średnich między

(136) Ob. wyżej § 10 i Püttera über Missheirathen S. 406 N. 1.

(137) Pütter über Missheirathen S. 448, 452.

stanami zachodziły, za nierówne poczytane już być nie mogą (138).

Okoliczność ta jedna ostrożnymi nas czynić powinna, w ocenieniu stosunków nowszych czasów podług instytucyj wieków średnich, a przy ściślejszem rospatrzeniu stosunków tytułowej szlachty w nowszych czasach, okoliczność ta wstrzymać nas powinna od tój konkluzyi, że ponieważ dawniej nie mogło być podniesienia stanu bez istotnej odmiany praw terytoryalnych, i teraz podniesienie to bez takowej odmiany, nie może praw drugiego stanu nadać.

Jeśli zapiścimy uwagę dalej, w różnicę między rozmaitemi klassami samejże tytułowej szlachty, to zobaczymy, że nie można żadnego przytoczyć przykładu, ażeby połączenia się familij, które dziedziczny tytuł książąt S. Państwa Rzymskiego nosiły, były z starodawną Niemiecką szlachtą za nierówne poczytane; raczej wskazać możemy niektóre przypadki, że związki między tymiż książętami a staro książęcami familiami, za stosowne małżeństwa uważane były.

Książęcy dom Taxis otrzymał dopiero r. 1686 godność książęcą w Państwie Rzymskiem (139). Generalny zarząd pocztami w Państwie, który dom ten dziedzicznie posiadał, został dopiero za czasów Cesarza Karola VII w inwestyturę od tronu zamieniony, a dom ten książęcy, za ogłoszeniem w metrykach, przyjęty został jako członek Elektorsko-reńskiego cyrkułu (140). Roku jeszcze 1753 zaprzeczały mu pierwsze dwory elektorskie i książęce kwalifikacyi do

(138) J. J. Moser Familien Staatsrecht der deutschen Reichsstände Th. 2, S. 151 i dalej — Struben rechtliche Bedenk. Th. 2, Nr. 135.

(139) J. J. Moser von den deutschen Reichsständen S. 613.

(140) Tamże st. 92.

uzyskania głosu w radzie xiążęcej Państwa, a tém samém zaprzeczały mu posiadania prawdziwej terytorjalnej władzy, albo też inaczej mówiąc, stosunków na równi z tąż władzą stojących (141). Pomimo tego, zaślubił tegoż samego roku dom Wirtembergski xięciu Karolowi-Anzelmowi Thurn i Taxis X. Augustę-Elżbietę, córkę Karola-Alexandra X. Wirtembergskiego (142) — a X. Karol-Anzelm był potomkiem małżeństwa X. Alexandra-Ferdynanda z X. Zofią-Krystyną Ludwiką, córką Jerzego-Fryderyka-Karola margrabi Brandeburskiego-Bayreuth, wr. 1731 zawartego (143). Dom xiążęcy Lobkowitz był, przez połączenie się swoje z domem Palatynatu, zupełnie zrównany co do stanu z jednym z najpierwszych xiążęcych domów w Niemczech, wprzód jeszcze nim wprowadzonym był do rady xiążęcej Państwa (144), a jednak terytorjalna jego władza w rzeczy samej, zawsze tylko nominalną była (145).

Połączenie się xiążęcego domu Lubomirskich z domem Palatynatu (146) dowodzi, że rodowitość ościennych familij, którym godność xiążęca w Państwie nadaną została, żadnej nie podpadała wątpliwości.

Opinia zatém nowych pisarzów, że godność xiążęca w Państwie nadawała stan wysokiego szlache-

(141) Tamże str. 93 i dalej.

(142) Genealogischer Reichs und Staatskalender auf das Jahr 1778, Th. 1, S. 291. Voigtel, am angef. Ort. Tab. 143.

(143) Voigtel tamże Tab. 129.

(144) 30 Czerw. 1653. Moser w wspomnioném dziele S. 207. Już 20 Stycznia 1653 r., zaślubioną była X. Augusta-Zofia córka Falegrafa Augusta von Sulzbach X. Wacławowi-Euzebiuszowi Lobkowitz. Voigtel, am angef. Ort. Tab. 97.

(145) Pütter über den Unterschied der Stände S. 141.

(146) Voigtel tab. 96. Karol-Filip Falegraf Nejburski, później od r. 1716 Elektor Palatynatu, zaślubiony 1701 r. z Teresą córką Józefa-Karola X. Lubomirskiego.

ctwa, bez względu na posiadanie prawdziwej terytoryalnej władzy i stanostwa w Państwie (147), na najpewniejszych opiera się zasadach: zarzuty któreby przeciw temu z późniejszych stosunków uczynić można, dadzą się łatwo usunąć tą uwagą, że w czasie gdy terytoryalna władza sama jedna stan wyższej szlachty oznaczała, podniesienie do stanu xiążęcego bez tejże władzy, zupełnie było nieznaném; skutki więc z nich wypadające z tych tylko faktów ocenione być mogą, które do nowszych czasów należą.

Oto jest co z tych faktów przeciwko temu sposobowi widzenia wyprowadzić można:

1. Że podniesienie do stanu xiążęcego w Państwie zawierało w sobie tylko udzielenie wyższego stopnia tytułowego szlachectwa, lecz że tytułowemu tylko stanowi hrabiów w Państwie Rzymskiem nie była przyznana równorodność z starodawną szlachtą w Niemczech (148). Ale niezważając na to, że i to twierdzenie pod wielą może względami określonym być musi, jeśli chcemy aby się z nowym zgadzało zwyczajem, — niewątpliwém jest, że jako zwyczaj rozmaitych klass starodawnej szlachty uświęcił w nowszych czasach odmienne od innych stanów względem równorodności zasady, tak też i zwyczaj Niemieckiego stanu xiążęcego w rozmaitych klassach tytułowej wyższej szlachty może być różny; — że zaś takowa różnica miała miejsce, dowodzą tego wyżej przytoczone przykłady.

2. Postanowienia praw Państwa które obowiązywały Cesarza, żadnej osoby na szkodę dawnego do-

(147) J. E. Klüber de nobilitate codicillari pag. 15, 54. Tegoż öf-fentliches Recht des deutschen Bundes und der deutschen Bundesstaaten 2. Ausgabe § 197. Danzig Commentar zu Rundes deutschem Privatrecht T. 3. § 344.

(148) Pütter über Missheirathen S. 463 i 464.

mu lub rodu wyższym nie ułaskawiać tytułem (149), a dzieciom zniewątpliwie nierównych małżeństw spłodzonym, nie nadawać praw równorodności przez podniesienie ich stanu (150). Na pierwszy jednak rzut oka przyznać należy, że takowe postanowienia miały na celu tylko skutek takich Cesarskich przywilejów, któreby osobie jakiej do pewnych stosunków prawnych w których się już znajdowała, dodawały prawa względem osób trzecich naruszające tychże należytości, gdy tymczasem prawa te nie były jej z urodzenia właściwe; postanowienia te jednak nie tyczą się wcale téj kwestyi, jak dalece stan wyższej szlachty mógł być osiągnięty, w skutek Cesarskich przywilejów; zasady same, któremi chciano odebrać przywilejom Cesarskim moc udzielenia praw do stanu wyższego, prowadzą do istotnych sprzeczności w wypadkach. Odwołano się do tego, że w przypadkach gdzie potrzebny był wywód heraldyczny dla używania pewnych praw, brak szlachejnych przodków nie mógł być zastąpiony nawet przez podniesienie stanu, któreby szlachectwo nowe z prerogatywami dawnego kojarzyło (151); wypada stąd, że gdybyśmy wnosić ztego chcieli, że podniesienie stanu nie nadaje nigdy praw wyższej szlachty, to i nadanie niższego szlachectwa nigdy nie mogłoby udowodnić powstania prerogatyw dawnego, co zupełnie się sprzeciwia uznany za stanowcze zasadom prawa Niemieckiego (152). Gdybyśmy realnie przyjąć mogli podniesienie stanu, za nadwreżenie cudzych należytości w prawdziwém tego wyrazu znaczeniu, dlatego tylko że ubocznym

(149) Wahlcapitulation K. Leopolds I vom J. 1658 art. 44.

(150) Wahlcapitulation K. Karls VII von 1742 art. 22 § 4.

(151) Pütter über Missheirathen S. 459 i dalej.

(152) J. F. Runde Grundsätze des deutschen Privatrechts § 375, 381.

sposobem zdaje się je naruszać, nadając pewnym osobom przez wzgląd na ich urodzenie, prawa którychby nie miały, gdyby przodek ich jaki nie był uzyskał podwyższenia stanu,—tedy oznaczałoby to właśnie, że Cesarz przez podniesienie stanu nie mógł znieść różnicy między wyższą a niższą szlachtą (153). Zasady tej jednak nigdy prawo polityczne Państwa w Niemczech nie uznało; owszem uważa ono osoby, którym nadane zostały tytuły wyższej szlachty, przez to samo już, jako wyższy stan posiadające (154). Jak rozległy zaś był skutek takowego podniesienia stanu bez przywiązanej do tego terytoryalnej władzy nad posiadłościami Niemieckimi, a tém samém bez zależności bezpośredniej od Państwa, i bez nabytego w niem stanostwa, to tylko przez zwyczaj ocenioném być może. Okoliczność ta jednak dowodzi, że skoro nadana godność jest xiążęca w Państwie, pociąga ona

(153) Tak dalece idzie w tej rzeczy Pütter über Missheirathen S. 460, 461, Nr. VII, IX.

(154) Reichsabschied von 1548 § 66. Grafen und Herren, so kürzlich ihre Dignitäten erlanget, sollten in recognitionem praeeminentiae so sie empfangen u. s. w. Wahlcapitulation Franz II art. 22 § 1. Bei kollation fürstlicher und gräflicher auch anderer Dignitäten, sollen und wollen Wir dahin sehen, damit inskünftige auf allen Fall dieselbigen allein denen von Uns ertheilt werden, die es vor Andern wohl meritiret, ~~im~~ Reiche gesessen und die Mittel haben den affektirenden Stand pro dignitate auszuführen. § 2. Niemanden aber von den neuerhöheteten Fürsten, Grafen, und Herren zur Session im Fürstenrath oder gräflichen Collegien mit Dekreten und dergleichen, anderst als wenn er vorher dasjenige erfüllet, was nach dem ersten Artikel dieser Unserer Wahlcapitulation dazu erfordert wird, zu statten kommen. Z tego się jasno pokazuje, że nie skutek tych podniesień stanu w ogólności, ale używanie prawa stanostwa, które podług art. 1 § 5 Paktów konwentów, wymaga nabycia posiadłości bezpośrednio Państwu podległych, od tegoż nabycia zależy.

za sobą równorodność z starodawną szlachtą Niemiecką, jeśli przez to, drugie należytości bezpośrednio nie są nadwerżzone.

3. Związki, które tym sposobem świeżo do stanu wyższej szlachty przypuszczone familie, i później jeszcze często z familiami niższej szlachty zawierały;— możnaby z tego chcieć wyprowadzić (155), że gdy zwyczaj stanu związcego zaprzecza równość podobnych małżeństw, prawo więc równorodności, chociażby początkowo połączone było z podniesieniem stanu, przez nierówne takowe małżeństwa znowu utracone zostało. Przy bliższej jednak rozwadze pokazuje się że argument ten równie jak poprzedzający upada.

Równorodność która z urodzeniem jest połączoną, rozgałęzia się na wszystkie osoby wstępujące w stosunki zwykle towarzyszące posiadaniu tejże równorodności; wiadomo jest, że nawet rażąca niestosowność związków (156), których równość zupełnie była zaprzeczoną (157), otrzymała skutek równego małżeństwa, przez przyznanie dzieciom możności należenia do sukcesyi (158) — i że potomkom tych małżeństw równorodność nigdy przez inne nawet domy związce zaprzeczoną nie była. Im pewniejszą zaś jest rzeczą że nie powstało z tego żadne ogólnie obowiązujące prawo, na mocy którego związki podobnego rodzaju miałyby za równorodne być poczytywane (159), tém pewniej to dowodzi, że równorodność potomków jakiego małżeństwa, zależy jedynie od realnego ich

(155) Zarzut o którym sam Pütter ledwie wspomnieć się ośmielił. Ob. pag. 452 w wspomnioném dziele.

(156) Pütter tamże str. 180, — 189.

(157) Tamże str. 174 — 176.

(158) Tamże S. 125 — 135.

(159) Tamże S. 415.

wejścia w prawa których tylko równorodni potomkowie używają. Na tém właśnie opiera się to nieulegające zaprzeczeniu prawne twierdzenie, że w każdej rodzinie wyższej Niemieckiej szlachty, domowe jej prawa i familijne zwyczaje najpierwiej stanowić powinny, jakie małżeństwa jej członków za równorodne poczytywane być mają (160) — i dlatego właśnie, wtenczas nawet gdy przypuścimy, iż równość małżeństw między stanem hrabiów Państwa a dawną wyższą szlachtą żadnego dla siebie nie ma ustalonego zwyczaju, — bynajmniej przecież nie ulega wątpliwości, że domy hrabiowskie, przez takowe związki, nie utraciły swój równorodności ze stanem xiążęcym, skoro tylko związki te w swych skutkach za równorodne uznane zostały (161). Jeśli zaś przyjąć musimy, że nowoxiążęce domy otrzymały pierwsiastkowo wszelkie prawa do równości stanu ze staroxiążęciami domami, tedy równie niewątpliwą pozostaje prawda, że domy te inaczej praw swoich utracić nie mogą, chyba by potomkowie z tych małżeństw spłodzeni, z powodu nierówności tych związków, wyłączeni byli prawnym sposobem od noszenia tytułu xiążęcego, i od successyi dóbr ojczystych i lennych.

§ 15. 3) Potrzeba terytoryalnej władzy.

Równie też oczywiście niesłusznem jest, ze względu na stosunki Niemieckie, przywiązywać cechę wysokiego szlachectwa do posiadania władzy najwyższej (*vollständige Landeshoheit*) w takim rodzaju,

(160) Pütter Erörterungen des deutschen Staats und Fürstenrechts S. 144; tegoż Beiträge zum deutschen Staats und Fürstenrechts B. 2, S. 130.

(161) Sam Pütter nie odważył się w tym względzie uczynić jaką wątpliwość; Ob. über Missheirathen S. 448 i 452, Nr. XXIII.

w jakim ją większa część stanów Państwa Niemieckich w nowszych czasach piastowała.

Jestto rzecz wiadoma, że zwierzchnictwo stanów Niemieckich w Państwie powoli się na prawdziwą władzę polityczną przerobiło; że stosunek tych rodów, które takowej władzy doszły, mało był różnym przed XIII wiekiem od stosunku stanu Pańskiego w innych krajach Europy; i że, pokój Westfalski dopiero, można naznaczyć za epokę w której władza ta przyszła do takowego znaczenia, jeśli mówić chcemy o zupełnym jej rozwinięciu się. Niewszystkie familie, którym podług myśli XIII wieku pierwiastkowo terytoryalną władzę przysądzić należy, doszły w nowszych czasach do posiadania zupełnej najwyższej władzy; we wszystkich krajach Niemieckich, które z nierozdzielnych księstw, margrabstw i landgrafstw powstały, znajdował się pierwiastkowo stan Pański podległy władzy książąt, których dziedziczną te urzędy Państwa były własnością. Rzadko się temu stanowi udało całkowicie z tej wylamać się władzy, i dojść do tych praw rozległych, które my teraz władzy najwyższej właściwymi być sądzimy. Prawa jego w istocie takie tylko pozostały, jakie już w wiekach średnich stan Pański cechowały, i jakie w nowszych czasach przez traktaty i zwyczaje dokładniej oznaczone zostały (162).

Dowodem tego są stosunki prawne hrabiów de Stollberg, XX. i hrabiów von Schönburg, XX. von Schwarzburg, pod względem części tylko ich posiadłości, i hrabiów von Gleich wygasłych w wieku XVI. Przykłady tego rodzaju mogłyby być jeszcze liczniejsze, gdyby większa część tych rodów nie była wygasła, tak jak liczny dawniej stan Pański w części księstw

(162) Ob. J. E. Klüber öffentl. Recht des deutschen Bundes B. 2. § 240 S. 530 i dalej, drugiego wydania.

Brunszwicko-Lineburgskich, złożony z hrabiów von Mansfeld, von Ruppın, von Haag w Bawaryi i wielu innych.

Niewątpliwe wysokie tych rodów szlachectwo (163) opiera wprawdzie Pütter na tój uwadze, że szlachectwo to polega na posiadaniu innych terytoryów z zupełnym zwierzchnictwem (*Landeshoheit*) (164). Przypuszczenie jednak takowego dwoistego stosunku bezzasadnym jest we względzie wielu tych familij (165), mianowicie zaś we względzie familij wygasłych;— nie które zaś wyjątki temu przypisać należy, że stanostwo w Państwie cechujące te familie pomimo niezupełności ich władzy, polegało zawsze na ich posiadłościach od wyższej zależnych władzy (166);— familie te przeto, chociażby nawet nigdy innych ziem nie posiadały z zupełnym zwierzchnictwem, przy tak nieomylnym znamieniu ich stanu Pańskiego, powinnyby być do wyższej szlachty być policzone.

§ 16. 4) Wyższa szlachta zagraniczna.

Jeżeli wyobrażamy sobie udzielną wyższą szlachtę tylko z udzielną władzą i zwierzchnictwem Niemieckim, tedy najwyraźniej się okazuje dowolność wypadających z takowego wyobrażenia wniosków, kiedy je do szlachty zagranicznej zastosujemy.

(163) F. G. A. Schmidt Beiträge zur Geschichte des Adels (Braunschweig 1794. 8) S. 28, 29.

(164) Pütter, über den Unterschied der Stände, S. 145 Nr IV.

(165) Xiążęcy i hrabiowski dom Schönburg należy do (dotąd istniejących).

(166) Tym sposobem domy Stollberg-Stollberg i Stollberg-Wernigirade im Wetterauischen Graffencollegio sprawiały zawsze stanostwo w Państwie z powodu swych posiadłości, władzy Saskiej i Pruskiej podległych; obacz Häberlin, Handb. des deutschen Staatsrechts Th. I S. 319.

Bez żadnego wątpienia, stan Pański Niemiecki w wiekach średnich uznawał wyższą szlachtę innych krajów, w wyżej objaśnioném znaczeniu (167), za równą z sobą co do stanu; — względem familij zagranicznych odznaczających się szczególnie rozległością swych posiadłości, i Pütter na to przystaje (168); przykłady jednak możniejszych domów xiążęcych w Niemczech dowodzą, że taż sama wspólność stanu miała także miejsce między nimi a mniej możnym stanem Pańskim zagranicznym.

Ród de Joinville (169) nieodznaczający się od innych domów francuskich ani wielkością potęgi, ani pochodzeniem, lecz tylko bogaty w prawa stanu Pańskiego (*Herrschaftsrechte*), nadające mu, podług wyobrażeń wieków średnich, cechę wyższej szlachty, zawarł równe zwiąski z domami Lotaryńskim (170) i Sabaudzkim (171). Ród de Coucy, który we Francyi należał tylko do stanu baronów, połączony był zwiąskami małżeńskimi nietylko z najpotężniejszymi familiami Francuskimi (172), ale także i z domem Lotaryńskim (173).

Familie należące do téj wyższej szlachty Francuskiej, równorodnej z stanem Pańskim Niemieckim, zawierały także ślubne zwiąski w późniejszych czasach,

(167) Ob. wyżej str. 16 i 17.

(168) Pütter über den Unterschied der Stände S. 87 Nr. XXI.

(169) Généalogie de la maison Joinville en Champagne, dans l'Histoire de S. Louis etc. par Charles du Fresne Sieur du Cange Paris 1668 fol.

(170) Margaryta de Joinville hrabina de Vaudemont zaślubiła X. Fryderyka Lotaryńskiego w drugiej potowie XIV wieku. Hist. de la maison de Joinville pag. 25.

(171) Wilhelm de Joinville, Pan de Gaz, pojął za żonę na początku XIV wieku Johannę X. Sabaudzką; tamże S. 16.

(172) Joh. Selden tituli honorum pag. 272, 273.

(173) Voigtel w przytoczoném już dziele Tab. 43. Enguerrand de Coucy hr. de Soissons ożenił się 1385 r. z Izabellą córką Jana X. Lotaryńskiego.

z domami xiążęciami w Niemczech, których równość nigdy żadnej nie ulegała wątpliwości.

Do tego należą połączenia rodów Coligny z domem Wirtembergskim (174) r. 1648, la Trémouille z domem Saskim (175) r. 1662, d'Auvergne z domem Palatynatu (176) r. 1688.

Dom la Trémouille wyprowadza wprawdzie swój początek po kądzieli ze szczepu królów Arragońskich w Neapolu (177); gdy jednak pochodzenie to nie zmienia stosunków męskiego pokolenia, więc może ono tylko za dowód posłużyć, że same nawet rody królewskie uważały za równorodną tę staro-francuską wyższą szlachtę. To samo także okazuje stosunek domu d'Auvergne, który przed objęciem rządów nad księstwem de Bouillon, bratał się już z domami Francuskim, Nawarskim i Bretańskim (178).

Mniemanie to, że żadna zagraniczna wyższa szlachta, nie może uważać się za równorodną ze stanem xiążąt i hrabiów w Niemczech (179), sprzeciwia się najwyraźniej ustalonemu zwyczajowi, skoro się ono tylko rościąga do familij pochodzących z pierwiastkowego stanu Pańskiego w Europie, a nie ogra-

(174) Jerzy X. von Württemberg Mömpelgard, ożeniony 1648 r. z Anną córką Gaspara de Coligny marszałka francuskiego. Voigtel wtémże dziele tabl. 146.

(175) Bernhard X. Sasko-Jena ożenił się 1662 r. z Maryą de la Trémouille córką Henryka X. de Thuars. Voigtel tamże Tab. III. Także Pütter über Missheirathen S. 160 i dalej nie wątpi o równości tego związku.

(176) Jan-Krystyan-Józef Falcgraf von Sulzbach pojął za żonę 1722 r. Maryą-Annę córkę Franciszka X. d'Auvergne i Margrabiego von Bergen op Zoom, Voigtel tamże Tab: 97.

(177) Voigtel tamże tab. 265.

(178) Histoire généalogique de la maison d'Auvergne par Mr. Baluze, à Paris 1708 fol. Tom I, pag. 333, 341, 370, 384, 115, 130, 350.

(179) Pütter über Missheirathen S. 466.

nicza się na świeżo dopiero w nowszych czasach powstałej tytułowej szlachcie, która w posiadłościach swoich nigdy żadnych innych praw, nad prawa patrymonialnej zwierzchności nie miała.

Najmniej jednak prawidło to zastosowaném być może do tych familij, które aż do ostatnich nawet czasów utrzymały stosunek terytoryalny różny od praw niższej szlachty w swoim kraju. Sam Pütter uważył terytoryalną władzę książąt kurlandskich za dostateczną przyczynę, ażeby książęta ci przez domy książęce w Niemczech za równorodnych uznani byli (180); stąd przyznaje, że w krajach nieuznających dwoistej władzy politycznej, oprócz familij panujących, istnieć także może stan Pański równorodny z wyższą szlachtą Niemiecką:—i właśnie to nawet dlatego tém mniej gruntowną i zaspakajającą teoryą jego zastosowana do familij zagranicznych nazwać się może, że żadnych nie podaje znamion, po którychby ów stan Pański rozpoznać można.

§ 17. 5) Prawidła mogące się podać względem zagranicznej wyższej szlachty, i zastosowanie ich do domu XX. Radziwiłłów.

Znamiona te jednak łatwo się dadzą wskazać, skoro tylko bezstronnie skutki podanych dotąd faktów rozważymy.

Nie masz wątpliwości, że pochodzenie ze starożytnego stanu Pańskiego, stosownie do wyobrażenia jakie w wiekach średnich do tego wyrazu przywiązywano, uważane być powinno za zasadę równości stanu ze stanem książęcym w Niemczech, jak się to i u samejże wyższej szlachty Niemieckiej zachowuje. Dostatecznie dowodzą tego przykłady związków małżeń-

(180) Tamże S. 468.

skich przez domy xiążące w Niemczech z starożytną francuską wyższą szlachtą zawartych; prawidło to tém jeszcze poprzec się daje, że i familie Pańskie, które w nowszych czasach wcale najwyższej nie posiadały władzy, zawsze były równorodne z Niemiecką starożytną szlachtą, z powodu swego pochodzenia.

Przydać tu jednak należy, że odwoływanie się do tej jedynej cechy w wielu szczególnych przypadkach, dostatecznym nie będzie;— bez wątpienia, niejedyn ród taki, który zatracił pamięć swego pochodzenia, albo którego początkowy stosunek stał się wątpliwym, należał pierwsiastkowo do stanu Pańskiego; równie też nie ma stan Pański wszystkich krajów, specjalnego dla siebie zwyczaju, którymby swój równorodności takim dowiódł sposobem, jakim się to mogło u dawniej francuskiej wyższej szlachty zdarzać; być może iż się to i tym sposobem da wytłumaczyć, że już w wiekach średnich, stan Pański niewszędzie miał jednakowe korzyści z powodu terytoryalnej władzy i pochodzenia swego od germańskiej starożytnej szlachty, jak we Francyi i w Niemczech (181), a co razem wzięte, stanowi osobny charakter stanu Pańskiego w Niemczech.

Lecz z tego to tylko wypada, że w podobnych przypadkach ostatecznie stanowić powinny, szczególniejsze znamiona równorodności, które wedle zwyczaju xiążącego stanu w Niemczech, jeszcze oprócz tego wykazać można. Do tych należą, z porównania do siebie faktów:

1) Tytuł xiążący S. Państwa Rzymskiego, którego osiągnięcie podług wyżej opisanego jego znaczenia, zawiera w sobie także nabycie prawa równo-

(181) Ob. dla przykładu, o szlachcie Angielskiej i jej prawach terytoryalnych wyżej notę 55.

rodności z stanem xiążęcym Niemieckim (182), czego mamy liczne przykłady, gdy na tój się tylko opierając zasadzie, równość stanu zagranicznym udzieloną została rodom (183). Gdzie udzielenie tój godności przypada w czasie, w którym nie znano jeszcze podwyższenia stanu wedle rozumienia późniejszych czasów, tam znajduje się wzwyż druga cecha równorodności, gdyż podwyższenie takowe uważaném być musi, za uroczyste przyznanie pochodzenia i terytoryalnego stosunku, pociągającego już za sobą niewątpliwą równość stanu z udzielnemi familiami Europy (184).

2) Posiadanie terrytoryalnej władzy w takiej rościągłości, w jakiej podług wyobrażeń dawniejszych czasów, właściwą była stanowi Pańskiemu, jeżeli aż do nowszych czasów przetrwało; rozszerzenie bowiem takowego stosunku aż do udzielnosci, nie było nigdy istotnym warunkiem równorodności i nie zostało nim nawet podług przyjętych w nowszych czasach zasad (185); stosunek więc tego rodzaju dostateczną już jest przyczyną, aby ród jaki teraz nawet do udzielnój policzyć szlachty.

3) Ciągłe uczesnictwo we właściwym sobie stanie wyświecone zwiąskami małżeńskimi z takimi familiami, które podług swych praw domowych i zwyczajów familijnych, małżeństwa tylko z wyższą szlachtą uważają za równorodne,— gdyż to dowodzi używania nabytych pierwiastkowo praw rodowitości.

Jeśli te cechy równorodności zastosujemy do stosunków domu XX. Radziwiłłów, przekonamy się, iż

(182) Ob. wyżej str. 32 — 35.

(183) Wyżej nota 146.

(184) Ob. wyżej str. 11 — 19.

(185) Ob. wyżej str. 35 — 39.

dom ten łączy w sobie wszystkie znamiona, któremi równorodność ta udowodnioną być może, jako to:

Pochodzenie od starożytnego litewskiego książęcego szczepu, który co do swego znaczenia z germańską starożytną szlachtą staje zupełnie na równi; — władzę terytoryalną zupełnie taką, jak najszlachetniejszych rodzin tejże szlachty (186), to jest, władzę która powstała z całkowicie udzielnej władzy przodków; — uznanie równorodności przez nadanie książęcej godności przed powstaniem jeszcze tytułowego tylko stanu książęcego; — ciągłe sprawowanie owjej terytoryalnej władzy i książęcej Autonomii, zabezpieczone nawet jeszcze w nowszych czasach, o ile ono tylko z instytucjami tychże czasów zgodnem być mogło; — zresztą, połączenie się z pierwszymi familiami książęcego stanu w Niemczech.

Historja przeto Radziwiłłowskiego domu i jego prawnych stosunków, łączy w sobie tyle faktów, od których gruntowne osądzenie najważniejszych kwestyj zależy, że ją za jedną z najobfitszych w naukę dla Niemieckiego prawa politycznego i książęcego uważać musimy. Oby ród ten znakomity mógł cały zbiór licznych źródeł, które w swych archiwach przechowuje, dobrze uporządkowany, przystępnym historycznemu badaniu uczynić!

(186) Jak dom Welfów, potomków dawnych rodów Saskich i wiele innych.

DODATEK 1.

DYPLOM NA XIĘSTWO CESARZA MAXIMILIANA I, DANY
X. MIKOŁAJOWI RADZIWIŁŁOWI R. 1518.

z Archivum xiążki Radziwiłłow.

Maximilianus Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex Archidux Austriae Dux Burgundiae Lotharingiae Brabantiae Styriae Corinthiae Carniolae Lymburgiae Lucemburgiae et Pheldriae Landgravius Alsatiae Princeps Sueviae Palatinus in Habsburg et Hannoniae Princeps et Comes Burgundiae Flandriae Tyrolis Gorciae Arthesiae Hollandiae Seelandiae Ferretis in Kiburg Namurci et Zutphaniae Marchio Sacri Romani Imperii super Anazum et Borgoviae Dominus Phrysiae Marchiae Selavoniae Mechliniae Portus Naonis et Salinarum etc. Illustri sincere Nobis Dilecto Nicolao Secundo Radivil Palatinoque Vilenensi et supremo Cancellario in Magno Ducatu Lituaniae Serenissimi Principis Domini Sigismundi Regis Poloniae ac Magni Ducis Lituaniae Fratris et Conasanguinei Nostri Charissimi Gratiam Nostram Caesaream et omne Bonum. Cum Imperialem deceat Majestatem nos qui virtute et insignioribus praeferent gestis suntque Benemeriti non solum de Nobis sed etiam Republica Christiana Omni gratia et benignitate prosequi virtutes et egregia gesta Eorum ornando et illustrando cum ex ea velut Radium e sole cunctae Illustrationes procedant. Qua propter recogitantes magnas virtutes

et in rebus bene gerendis Dexteritatem; alta Consilia et bene Merita de Republica Christiana strenuitatem quoque et Magnitatem tuam quae Re Ipsa comprobasti in superiori illo Celebratissimo Conventu trium Regum Viennensi ad quem et Tu praefate Illustris Nicolae cum magno Comitatu et splendido apparatu adveneras Omnibusque praeclaris facinoribus te Nobis gratum et commendatum praebueras Nosque tibi summa gratia devinxeras sicut hodie pro singulari tua in Nos affectione non desistis in remotissimis agens partibus et in super assidue magnis sumptibus Expeditiones bellicas contra Christiani Nominis hostes, qui saepius Consiliis et auxiliis tuis isthic in magno Ducatu Lituaniae qui faucibus fere eorum expositus est, funduntur et profligantur—Impellimur jure pro tantis tuis meritis Caesareae Nostrae clementiae atque gratitudinis in te conferre Testimonium quo et Tu et posteritas tua omnis cognoscat olim se tuorum meritorum contemplatione fuisse amplioribus honoribus et dignitatibus decoratam ornatam et illustrem praesertim cum ex nobilissima et magnifica familia pro armis et insignibus tres tubas nigri coloris glaucis angulis seu (Loco armorum) zonis cunctis in celestino campo gestante originem traxeris et procreatus fueris illustriumque Masoviae et Russiae Ducum Fratrum et Consanguineorum Nostrorum Avunculus existis, cumque in magno Ducatu Lituaniae cujus tu supremus es Palatinus plurimi fuerint Nobiles tam inter Lituanos quam Ruthenos qui sese duces appellari usurpative permittant, pro ducibusque apud vulgus habeantur, — Quorum tu tam in Dominiis tuis quam in Curia non parvum numerum pro Subditis et familiaribus tenes habesque et possides ampla et multa Bona haereditaria uti pro explorato habemus utpote Terram Gonnadzensem et terram Medelensem cujus possessio olim ducatum singularem representabat habeasque in eis dem terris

multos Nobiles Bojaros Judices Subjudices et Capitaneos ipsos assertivos caeterosque dignitarios et officiales Militiam veram representantes ad sustentandum Ducalem Statum sufficientes Idcirco motu proprio animo deliberato ex certa scientia et de mera Nostra liberalitate ac Caesarea auctoritate de Plenitudine potestatis te praefatum Nicolaum posteritatemque tuam non solum in Dominum Borvevmj ac comitem sed etiam in nomine super Benedictae Trinitatis a qua omnis Dignitas promanat in Illustrem Ducem creavimus fecimus ordinavimus constituimus et declaravimus ut Tenore presentium creamus facimus ordinamus et declaramus ac appellamus Volentes et decernentes hoc edicto Nostro Caesareo inperpetuum valituro quod ex nunc in antea perpetuis temporibus tu et posteritas tua Legitimo thoro procreata sic pro veris et legitimis Ducibus habeatur reputetur ac ab universis et singulis appelletur inscribatur et honoretur quacunq; Dignitate fulgeant etiam Regali Pontificali Ducali sive alia praeeminentia tam ecclesiastica quam saeculari quodque omnibus et singulis Dignitatibus Honoribus Privilegiis et praerogativis Immunitatibus gratiis Indultis et libertatibus perpetuo gaudeat utatur fruatur atque potiatur quibus caeteri Duces et Illustres Principes Sacri Imperii gaudent utuntur fruuntur et potiuntur quo modo libet consuetudine vel de jure — Quo vero hujus modi Illustratio magis resplendeat, avitis armis tuis hoc est tribus Tubis Aquilam Nigram in Campo glauco in enjus Aquilae Pectore tres Tubae pictae cum coelestino scuto comprehenduntur. Galea vero vulgari Helm Coronam cum media Aquila alis extensis ac capite aureo coronato addendam concedendam et elargiendam duximus ut tenore praesentium addimus concedimus et elargimur. Itaque hujus modi Armorum Insignia prout cernuntur in praesentium medio cla-

rius pictoris ingenio effigiata in posterum deferre et gestare consuevistis in omnibus et singulis Expeditionibus exercitiis rebus et actibus prout convenit et juxta exigentiam voluntatis vestrae. Nolentes tamen per hanc Nostram Illustrationem praejudicari Juribus si quae Serenissimus Rex Poloniae praefatus aut quicumque alii habeant tam in Vestras Personas atque status. Nulli ergo hominum liceat hanc Nostrae Creationis Concessionis gratiae decreti et voluntatis paginam infringere aut si quovis ausu temerario contraire sub Nostra indignatione gravissima ac poena centum marcarum auri puri quam quisque contra faciens quoties contra fecerit se noverit irremissibiliter [incursurum medietatem fisco seu aerario Nostro Caesareo residuam vero partem injuriam passorum usibus aplicandam Harum Testimonio literarum Sigili Nostri appensione munitarum Datt. in Civitate Nostra Imperiali Augusta Die vigesima quinta Mensis Februarii Anno Domini Millesimo quingentesimo Decimo Octavo Regnorum Nostrorum Romani Trigesimo Tertio Hungariae vero vigesimo octavo — Ad mandatum Caesareae Majestatis proprium Ignatius Spiegelne Maximilianus.

(L. S.)

DODATEK 2.

POTWIERDZENIE DODATKU I, PRZEZ KRÓLA POLSKIEGO
ZYGMUNTA I. 1518 r.

z X. Radziwiłłowskiego archiwum.

Sigismundus Dei gratia Rex Poloniae Magnus Dux
Litt. Russiae Prussiae etc. Dominus et haeres. Magnifico et Illrmo sincere Nobis dilecto Nicolao Secundo

Radzivil Palatino Vilne et Magni Ducatus Nostri Litt. Cancellario gratiam Nostram Regiam.

Cum in hoc Conventu agentes ex te intellexerimus Quod licet Ssmus et Invictissimus Ppu Dominus Maximilianus Divina favente clementia Romanorum Imperator etc Frater et consaguineus Noster charissimus non ad tui vel alicujus facta pro te instantiam sed motu proprio, Te non solum in Dominum Baronemque quod Slavonico dicitur (Pan Chorągiewijhc) et Comitem, sed etiam in Ducem Illustrem autoritate Imperiali creaverit, atque Tibi literas de super confectas in Pergameno Sigillo Suo in Zona partim aurea partim Sericea sub appenso obsignatas et munitas per Oratorem Nostrum Laurentium Miedzylecki praepositum vilnen in Domum Tuam ex mera sua liberalitate Caesarea transmiserit, tamen quia Tu pro Excellentia ac singulari virtute modestia et fide tua quam in Nos uti debes observas, Noles ejusmodi Illustratione Baronatus comitatusque et Ducati decorari atque uti absque scientia et consensu Nostro speciali quem a Nobis exhibitis praedictis literis Imperialibus humiliter requiris. Nos itaque perspectis eisdem literis Caesariae Majestatis et armis tuis pro tua et legitima posteritatis tuae Illustratione confectis et concessis de certa Nostra scientia gratia et favore quo te propter bene merita et salubria in Magnis rebus consilia Nobis et Reipublicae Magni Ducatus Litt non minus fideliter quam magnanimiter et utiliter exhibere solita Laudem Illustrationem et literas Imperiales ratas et gratas habentes dignum et aequum existimavimus Tibi et posteritati Tuae ejusmodi Illustratione et armis uti admittendum et consentiendum admittimusque et consentimus perpetuo juxta vim tenorem, et effectum literarum Imperialium quam praesentium nostrarum Salvis juribus nostris et successorum nostrorum Magnorum Ducum Litt. legitimorum. In cujus rei

testimonium et robur praesentes fieri Sigilloque Nostro communiri jussimus etiam manu propria eas subscribentes, Datum in Conventu Generali Brzesten. feria 4 a die festi Conceptionis gloriosissimae virginis mariae. A D Millesimo Quingentesimo decimo Octavo.

Sigismundus Rex

DODATEK 3.

DYPLOM NA XIĘSTWO CESARZA KAROLA V DANY XX.
MIKOŁAJOWI I JANOWI NA NIEŚWIEŻU I OLYCE BRACIOM,
I X. MIKOŁAJOWI NA BIRZACH I DUBINKACH Z. R. 1547.

z Radziwillowskiego archiwum.

Ferdinandus Divina favente clementia Romanorum Rex semper Augustus ac Germaniae Hungariae Bohemiae Dalmatiae Croatiae Sclavoniae etc Rex, Infans Hispaniarum Archidux Austriae Dux Burgundiae Brabantiae Stiriae, Carintiae Carniolae Marchio Moraviae etc Dux Lucemburgiae ac Superioris et inferioris Silesiae Wirtembergiae et Feckae Princeps Sueviae, Comes Habsburgi Tirolis Ferretis Kiburgi et Goitiae. Land gravius Alsatae Marchio Sacri Romani Imperii Burgoviae ac Superioris et inferioris Lusatae Dominus Marchiae Sclavonicae Portus Naronis et Salinarum etc. Recognoscimus ac notum facimus tenore praesentium universis praesentibus et futuris Quod exhibitae et productae coram Nobis fuerunt literae originales a Serenissimo et Potentissimo Principe ac Domino Domino Carolo Quinto Romanorum Imperatore etc Fratre et Domino Nostro Charissimo emanatae Illustri Duci Nicolao Radziwil in Magno Ducatu Lituaniae Supremo et Generali Marsalco

et ad Nos destinato Oratori Serenissimi Principis et Domini Domini Sigismundi Augusti Regis Poloniae Junioris et Magni Ducis Lituaniae etc. Filii et Consanguinei Nostri Charissimi Sincere Nobis dilecto concessae Imperiali ejus Sigillo in aurea Zona appenso munitae et manu ejus propria Subscriptae petitaque a Nobis fuit praefati Nicolai Radzivil Ducis nomine ut easdem literas describi et transumi facere, et fide dignum transumptum earundem Literarum ei concedere dignaremur quarum tenor de verbo ad verbum Sequitur et est talis: Carolus Quintus divina favente elementia Romanorum Imperator Semper Augustus ac Rex Germaniae Hispaniarum utriusque Siciliae, Jerusalem Hungariae Dalmatiae Croatiae Insularum Balaearum Sardiniae Fortunatarum, et Indiarum ac Terrae firmae. Maris Oceani etc. Archidux Austriae Dux Burgundiae Lothrici Brabantiae Limburgiae Luxemburgiae etc Gheldriae Virtembergiae Comes Habsburgi Flandriae Tyrolis Artheni et Burgundiae Palatinus Hannoniae Hollandiae Zeelandiae, Ferreti Kiburgi Namurei et Zutphaniae Langravio Alsatiae Marchio Burgoviae et Sacri Romani Imperii etc Princeps Sueviae etc Dominus Frisiae Molinae Salinarum Tripolis et Mechliniae etc. Illustri Nicolao Radzivil Serenissimi Principis Domini Sigismundi Augusti Regis Poloniae Junioris, Magni Ducis Lituaniae Fratris et Consanguinei Nostri charissimi in Magno Ducatu Lituaniae Supremo ei Generali Mareschalco Sincere Nobis dilecto Gratiam Nostram Caesaream et omne bonum. Cum Imperatoriam Majestatem deceat eos qui virtute et insignibus rebus gestis praefulgent, suntque bene meriti non solum de Nobis verum etiam de Republica Christiana omni gratia et benignitate prosequi virtutes et praeclara facta eorum ornando et illustrando cum ex ea velut radii de sole omnes Illustrationes

procedant. Nos spectatam habentes Virtutem prudentiamque tuam et in rebus gerendis dexteritatem quam nobis modo et Serenissimo ac Potentissimo Principi Domino Ferdinando Romanorum Hungariae Bohemiae etc Regi etc Fratri Nostro Charissimo Legatione apud utrumque praefati Serenissimi Domini Sigismundi Augusti Regis Poloniae Junioris nomine fungens probasti Commendatamque etiam habentes strenuitatem et magnanimitatem tuam et Joannis Germani atque Nicolai patruelis Fratrum tuorum natu minorum et Parentum atque majorum vestrorum praeclara merita de Republica Christiana quae illi partim propaganda olim Religione Christiana in Lituania partim arcendis a cervicibus Christianorum et profligandis Moschis Schismaticis et Tartaris Christiani Nominis hostibus Lituaniae finitimis, Magno impendio Consiliis et auxiliis suis antiquitus (quem ad modum certo edocti sumus) praestiterunt et declararunt, simulque benignam rationem ducentes eximii studii et obsequii tui fratrumque tuorum supra memoratorum quae Serenissimae quondam Principi Dominae Elisabethae Reginae Poloniae etc supra dicti serenissimi fratris Nostri Regis Ferdinandi filiae nepti Nostrae charissimae praeclarissimae memoriae praestitistis jure pro tantis tui et supra memoratorum fratrum tuorum majorumque vestrorum meritis eo adducimur ut Imperatoriae Nostrae clementiae et gratitudinis testimonium in te et in dictos fratres tuos Joannem et Nicolaum conferamus, et magis ac magis vos ad bene merendum de Nobis ac de Republica Christiana clementer invitemus. Quo vos et uniuscujusque vestrum posteritas perpetuo deinceps sciat se cum ob tua tum ob ipsorum fratrum tuorum merita, amplioribus honoribus ac dignitatibus decoratam, ornatam et illustrem factam esse: praesertim cum ex nobilissima et Magnifica familia tres tubas nigri coloris cinctas glaucis seu flavis Zonis, in

coelestino campo gestante prognati sitis et originem vestram jam inde a proavis et abavis quemadmodum accepimus ex vetusta Baronum et indigenarum Ducum Lituaniae stirpe ante susceptam religionem Christianam deducatis et amitam cum Illustri quondam Mazoviorum Duce Consanguineo Nostro nuptam habueritis. Cumque plerosque omnes Lituanos et Russos Nobiles qui Ducum Nomen antiquitus sibi usurpant, in Magno Ducatu Lituaniae cujus tu nunc Archi-Mareschalcus fratres vero tui supra dicti officiales et Consiliarii sunt, non modo copiis et opibus, verum etiam dignitate et splendore antecatis et bona haereditaria ampla et copiosa possideatis et in his Arces Olijcka Nieswiz Dubinki et Birze et nonnulla oppida Nobiles Capitaneos, Judices aliosque Dignitarios et Officiales ad sustentandum Ducalem Statum sufficientes habeatis. Cum denique Divus Maximilianus Caesar Avus Noster non sine praefatione honoris nominandus Patrum vestrum Nicolaum Radzivil quondam Palatinum Vilnensem Ducali nomine et Honore olim coonestaverit uti ex originali ejus Majestatis Diplomate comperimus. Idcirco vetus supra memorati Avi nostri beneficium innovantes extendentes et amplificantes motu proprio, animo deliberato, ex certa Scientia ac de mera liberalitate nostra et auctoritate Imperatoria et plenitudine potestatis Te praefatum Nicolaum Radzivil Mareschalcum Supremum fratresque tuos supra dictos Joannem et Nicolaum Radzivillos posteritatemque Vestram praesentem et futuram non modo Comites verum etiam Illustres Duces in Nomine Sanctissimae Trinitatis a qua omnis Honor et Dignitas promanat, creavimus fecimus constituimus et declaravimus et tenore praesentium creamus facimus constituimus ac declaramus. Volentes ac decernentes hoc edicto Nostro Imperiali in perpetuum valituro quod ex nunc in ante perpetuis temporibus Tu et super-

nominati fratres tui Joan-(Locus Insignium)-nes et Nicolaus et Tua Illorumque posteritas legitimo thoro procreata sic pro veris et legitimis Ducibus de supra nominatis Arcibus et bonis videlicet Olijcka Nieswiż Dubinki et Birze habeamini reputemini et ab universis et singulis quacunq̃ dignitate etiam Regali Pontificali Ducali seu alia praeeminentia tam Ecclesiastica quam Seculari fulgeant, apellemini inscribamini et honoremmini. Quodque et nobiles in vestris ditionibus creare et Armis cohonestare possitis ac omnibus illis dignitatibus honoribus privilegiis praerogativis immunitatibus gratiis indultis et libertatibus perpetuo gaudeatis utamini fruamini, atque potiamini et legitimi posterii vestri gaudeant, utantur et fruuntur atque potiuntur quibus caeteri Duces et Illastres Principes Sacri Imperii gaudent utuntur, fruuntur, et potiuntur quomodo libet de consuetudine vel de Jure, quo vero hujusmodi Illustratio magis resplendeat Avitis Armis et Insignibus vestris Aquilam nigram (cujus pedes sint caerulei Coloris in glauco campo et in pectore Aquilae scutum ad Angulos rectos in quatuor partes proportionales divisum quarum superior dextra et inferior sinistra coelestini reliquae vero duae oppositae rubri coloris sint, superior quidem dextra tres Tubas nigri coloris cum Zonis aureis, tres vero caeterae hujus scuti partes alia Arma et Insignia Familiae vestrae, nempe inferior dextra duos pisces albi seu argentei coloris sinistra lunam aurei seu crocei coloris cornibus sursum vergentibus, et supra luxam ejusdem coloris aurei stellam sex radiis coruscantem superior autem leva pars clypei soleam ferream equi coloris argentei complectatur. Ad haec galeas tres in summo et ex his inter mediam quidem quae similiter patruo vestro a Caesare Maximiliano concessa erat auratam cum Corona et dimidia Aquila superposita extensas alas, et caput aurea Corona Regali corona-

tam habentem dextram itidem cum corona et fulvo Leone dimidiato, qua etiam antiquitus majores vestri usi sunt, sinistram vero galeam etiam cum Corona et anteriore parte gryphi fulvi coloris) addenda concedenda et elargienda Duximus ut tenore praesentium addimus, concedimus et elargimur. Ita quod hujus modi Armorum Insignia prout cernuntur in praesentium medio clarius pictoris ingenio effigiata in posterum deferre et gestare valeatis et debeatis et prout hactenus avita illa deferre et gestare consuevistis in omnibus expeditionibus exercitiis rebus et actibus prout convenit et juxta exigentiam voluntate vestrae Nolentes tamen per hanc Nostram Illustrationem praejudicari juribus si quae Serenissimus Rex Poloniae praefatus aut quicumque alii habeant Tam in Vestras personas atque status Nulli ergo hominum liceat hanc Nostrae Creationis concessionem gratiae decreti et voluntatis paginam infringere, aut Ei quovis ausu temerario contra ire Sub Nostrae indignatione gravissima ac poena ducentarum Marcharum Auri puri quamvisque contra faciens quoties contra feceret se noverit irremissibiliter incursum medietatem Fisco seu aerario Nostro Caesareo, residuam vero partem injuriam possorum usibus applicandam — Harum testimonio Literarum quibus Sigillum nostrum Imperiale in aurea Zona appendi jussimus et manu nostra propria subscripsimus. Datum in Civitate nostra Imperiali Augusta Vindelicorum Die Decima Mensis Decembr. Anno Domini Millesimo quingentesimo quadragesimo septimo Imperii nostri vigesimo octavo et Regnorum Nostrorum Trigesimo secundo.

Nos itaque exaudita elementer Dicti Ducis Nicolai Radziwil petitione, visis et inspectis diligenter praesentis literis illisque non vitiatis non cancellatis, neque in aliqua sui parte suspectis, sed omni prorsus vitio et suspitione carere repertis mandavimus

praesens fide dignum transumptum fieri praecinsertis Imperialibus Literis, cum earum originali de verbo ad verbum concordantibus Decernentes proinde et volentes huic transumpto sive exemplo ubique locorum ac terrarum tam in Judicio quam extraplenam indubiamque fidem non secus ac si literae ipsae originales exhiberentur et producerentur adhiberi posse et debere. Harum Literarum Sigillo Nostro Magno appenso communitarum et manu Nostra Propria subscriptarum vigore et testimonio mediante. Datum in Nostra et Imperiali Civitate Augusta Die Decimo quarto mensis Decembris Anno Domini Millesimo quingentesimo quadragesimo septimo Regnorum Nostrorum, Romani Decimo Septimo aliorum vicesimo primo.

Ferdinandus	Ad Mandatum Sacrae
	Regiae Majestatis pro-
F. Jonas	prium
D. Vice Cancellarius	Hordanus.

DODATEK 4.

POTWIERDZENIE DOD. 3 PRZEZ KRÓLA POLSKIEGO
ZYGmunTA AUGUSTA R. 1549.

z *Archiwum xiążąt Radziwillów.*

Sigismundus Augustus Dei Gratia Rex Poloniae
Magnus Dux Lithuaniae Russiae Prussiae Masoviae
Samogitiaeque etc Dominus et haeres.

Illustris et Magnificis Nicolao Radziwill Magni
Ducatus Nostri Lithuaniae Supremo Marschalco ac
Schavlensi Generali, Nicolao alteri Ejusdem Magni
Ducatus Lit^{ae} Pocillatori Lidensi vasilienque et Jo-

hanni Magni etiam Ducatus nostri Lit^{ae} Structori Thicociensi^{que} Capitaneis Fratribus gratiam nostram Regiam. Illres et Magfci sincere nobis dilecti. Producta sunt coram nobis Literae Ser^{mi} et Excell^{mi} Prps Dⁿⁱ Caroli Divina favente Clementia Romanorum Imperatoris semper Augusti fratris et consanguinei nostri charissimi ac honorandissimi Quibus Ducali Vos nomine et honore cohonestavit praeclaris vestris virtutibus et meritis ut id faceret incitatus: idque non instantibus neque urgentibus Vobis sed praeter scientiam vestram sua Ipsius libera voluntate et motu, quod dici solet proprio. Quoniam vero, quae vestra fides est in Nos et observantia ac virtus, et modestia singularis Concesso Vobis honoris tanti privilegio per majestatem Imperatoriam in regno ditionibusque nostris quumvis non gravatim id vobis omnibus deferentibus uti non vultis nisi accedente consensu nostro et facta vobis, ejus rei per nos potestate. Cum nullus esse possit testis locupletior vetustissimae nobilitatis Familiae vestrae quam simus nos Neque nunc primum nomen hoc, et honos ille delatus sit. Sed ante annos complures patruus quondam vester Illris et Magficus Nicolaus Radziwill Palatinus Vilmensis et Magni nostri D^{us} Lit^{ae} Cancellarius, eodem honore Ducis per Divum olim Maximilianum Imperatorem fuerit decoratus. Nos rata habentes ea quae per Ser^m et Excell^m D^{nm} Carolum Imperatorem fratrem et consanguineum Nostrum Charissimum et honorandum Ducalis honoris privilegia vobis concessa sunt Exemplo Divi Parentis nostri qui ad Eundem modum rata habuit, quae Patruo olim vestro per Divum olim Maximilianum pro illius et totius posteritatis ornamento in simili causa concessa fuerunt sicut ex literis Paternae Majestatis coram nobis productis cognovimus; non solum libenter admittimus ut Iis in Regno ditionibusque nostris utamini ac pro Ducibus vos

geratis, verum etiam vestrae huic tantae virtuti, cui fructus iste tributus est gratulamur, vosque omnibus honoribus Ducalibus et praerogativis in Regno nostro fungi volumus. Idque tanto magis quod ex Vestra Ducali Prosapia Serenissimam et Conjugem nostram, sororem vestram animo nostro longe charissimam in Matrimonium accepimus, nihil dubitantes quin Majorum vestrorum vestigia persecuti qui et ipsi summa cum laude vixerunt et hanc laudis et gloriae suae haereditatem ad vos posteros suos transmiserunt, nihilo minore fide, studio et observantia sitis erga nos futuri quam illos erga majores nostros fuisse constat. Quamobrem in Nomine S^{tae} et individuae Trinitatis rata grata habentes firmaque et stabilia esse volentes omnia ea quae Serenissimi Excellentissimi Dⁿⁱ Caroli Imperatoris beneficio vobis concessa sunt. Juxta Majestatis illius Litterarum tenorem de certa scientia nostra dandam vobis et concedendam duximus potestatem. Ita ut damus et concedimus praesentibus ut vos tam in Regno nostro quam in magno Ducatu Lit^{ae} ac in terris et ditionibus omnibus nostris quaecunque nostro Imperio sunt subjectae pro Ducibus vos geratis. Inter Illustres Personas locum habeatis Arma et insignia ab Imperatoria Majestate Vobis concessa quem admodum ea in iisdem Literis Imperatoriae Majestatis non modo verbis descripta verum etiam coloribus depicta vidimus ferre et gestare queatis. Denique omnibus praerogativis gaudere possitis, quarumcunque in praefatis Literis Imperatoriae Majestatis mentio sit—Quas hic pro insertis et Expressis haberi volumus. Sic ut si quis huic voluntati nostrae contravenire ausus fuerit, is in easdem poenas incurrat quae literis Imperatoriae Majestatis perscriptae continentur, Ducentarum marcarum auri puri quarum dimidia pars fisco nostro altera dimidia pars parti Laesae cedere debet. In cujus rei fidem et eviden-

tius testimonium Sigillum nostrum in Conventione Generali feria quinta ante Festum Conversionis Sancti Pauli Apostoli, proxima, quae fuit 24 mensis Januarü anno Dⁿⁱ Millesimo Quingentesimo Quadragesimo nono. Regni nostri anno decimo nono.

Sigismundus Augustus Rex

Samuel Episcopus Cracov.
et regni Poloniae Cancellarius.

DODATEK 5.

AKT POTWIERDZENIA CESARZA MAXIMILIANA II
DLA STANÓW LITEWSKICH WZGLĘDEM ELEKCJI KRÓLA
W POLSZCZE Z R. 1575.

z Kopiałnej xięgi w X. Radziwiłłowskiém archiwum.

Maximilianus Secundus Divina favente clementia Electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae Hungariae Bohemiae Dalmatiae Croatiae Slavoniae etc Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Stiriae, Carinthiae Carnioliae et Wirtembergiae etc Comes Tirolis etc Recognoscimus ac notum testatumque facimus omnibus et singulis quorum interest vel interesse poterit in futurum harum vigore litterarum; Quod cum hactenus perspexerimus quanto studio cura vigilantia plerique Senatores Primarii Magni Ducatus Lithuaniae elaborarint, idque unice studuerint ut Serenissimus Princeps Ernestus Archidux Austriae etc filius noster charissimus in eum eventum quo Serenissimo et Christianissimo Principo Domino Henrico Rege Franciae et Poloniae etc Consanguineo et Fratre nostro charissimo ad diem Sortis suae a dicti Regni Poloniae statibus praefixum non redeunte Se-

renitatem suam ad ejusdem gubernacula ulterius non admitti, sed novam Electionem institui contingeret in Regem Poloniae et Magnum Ducem Lithuaniae eligatur assumaturque. Nos sane considerantes, quantum ex hujusmodi Electionis fausto et felici successu commodi praesidii et ornamenti non tantum ad Regnum Poloniae, Magnumque Lithuaniae Ducatum sed vicina etiam Regna et Provincias ac universum eorundem salute quiete et tranquillitate accessurum esset, hoc ipsorum Senatorum studium, merito benignissimo, gratissimoque, animo accepimus. Atque vicissim dignum justumque existimavimus, ut quos ea in parte magnam nostri ac Serenissimi Filii nostri rationem habuisse suamque observantiam abunde contestatos esse appareret eosdem singulari quoque benignitate ac munificentia nostra Caesarea prosequeremur, ac de iis quae ex communi commodo et utilitate Magni istius Ducatus Lithuaniae ac singulorum bono esse ex ipsismet Senatoribus intelleximus honestis ac justis de causis animum nostrum moventibus statuere, adeoque infrascriptos articulos promittentes de iisdem hisce nostris litteris specialibus sufficienter caveremus. Primo Libertates, statuta, omnes consuetudines et praerogativae officiorum et dignitatum, Jura Privilegia Ecclesiastica atque Saecularia publica omnium et privata singulorum, tam ea quae a Praedecessoribus magni Ducatus solum, quam ea quae a Regibus Poloniae et Magnis Ducibus simul data sunt atque ab ipso defuncto Rege concessa tum etiam omnia bona haereditaria immobilia quovis jure obtenta et Privilegia super bona terrestria quovis jure et tempore data firmiter atque inviolabiliter absque omni dubio cunctis ordinibus atque statibus, omnibus et singulis, eorumque posteris observentur et defendantur. Quinimo quod ejusmodi libertates, dignitates jura et privilegia non tantum ratificentur, ap-

probenur ac confirmenur sed si opus fuerit, et a subditis requisitum fuerit, majoribus libertatibus privilegiis et munificentis exornenur et augeantur. Secundo Provinciae a Magno Ducatu Lithuaniae avulsae videlicet Volinea Podlascia Kiovia et Bratislavia et quae in unionis formula adversus Lithuaniae libertatem esse et inonestam Ducatus illius subjectionem inducere videntur, habita ratione honestatis, justitiae et aequitatis ejusdemque Ducatus juris, dignitatis, commodi et conservationis accedente ipsorum Dominorum Senatorum Magni Ducatus deliberatione et Consilio restituentur et tollentur. Tertio Conventus quoque Generales aequae in Lithuania atque in Polonia celebrabuntur, ita tamen ut unus sit utriusque Domini Senatus et Respublica una, prout ea in unione Lublinensi latius continentur. Quarto Limites Lithuaniae a quibusvis interrupti omni studio curabitur ut restituantur, Quinto Magni Ducatus Lithuaniae dignitates officia omnia et singula magnae vel parvae conditionis vel quae publica sunt, veluti Palatinus, Castellanus, Capitaneatus et Praefecturae tam Exercitus et Arcium et Confinium quam et omnia reliqua in Republ. existentia, quae sunt ponderis tum etiam ea quae sunt Domus Regiae, nimirum Aulae, Mensae, Fiscus et aliorum quovis nomini injungendorum. Haec non nisi indigenis Lithuanis tradentur, in omnibus et singulis rebus, tam quae ipsam dignitatem Principis quam quae Statuta Reipubl. concernunt. Indigenam autem non quemvis possessionatum censi debere sed qui nobilis genere ex progenie quarta in Magno Ducatu Lithuaniae natus sit Religione in hoc non obstante Graeca. Sexto Episcopatus quoque et aliae Dignitates Ecclesiasticae nulli conferantur nisi Indigenis Lithuanis, ut supra, sed hoc non aliter quam per liberam Canonicam Electionem secundum consuetudinem et morem hactenus observatum. Hoc idem

Graecis dictum sit. Septimo Status quoque Ducales quos Kinaszos vocant, et quorum est certus numerus inter Dominos Lithuanos in antiquo statu et dignitate permanebunt et conservabuntur. Ac proinde tam nostro quam p^{ti} Filii nostri charissimi Serenissimi Archi-Ducis Ernesti nomine in verbo nostro Caesareo spondemus et promittimus nos ac eundem, Filium nostrum praeinsertos Articulos omnes et singulos in optati successus eventum, quo scilicet idem Filius noster charissimus in Regem Poloniae et Magnum Ducem Lithuaniae eligitur, perpetuo ratos gratosque habituros ac firmiter observaturos, neque ullo unquam tempore, re contraventuros esse, ipsumque Filium nostrum omnia et singula in eis contenta, bona fide uti Principem Christianum decet, praestiturum et ad effectum primo quoque tempore perducturum esse, omni fraude et dolo postpositis atque semotis. Harum testimonio Literarum manu nostra subscriptarum et Sigilli nostri appensione munitarum. Datum in Arce nostra Regia Pragae die septima mensis Maij. Anno Domini Millesimo quingentesimo septuagesimo quinto, Regnorum nostrorum, Romani decimo tertio, Hungarici duodecimo, Bohemici vero, vigesimo septimo.

Maximilianus

^t
V Jo. Bapt illete

Ao 1575

No 7 a l. 7

Obligatio pro Dnis Lithuanis

Ad Mandatum Sacrae
Caesareae Majestatis

pprm

Phernburger.

DODATEK 6.

DEMOWE RADZIWIŁŁOWSKIE PRZYMIERZE Z R. 1587.

z Radziwiłłowskiego archiwum.

Versum ex Ruthenico.

Ego Adalbertus Nicolai filius Radziwil Princeps Olicensis et Niesvisiensis, Summus Praefectus (Mareschalcus) Magni Duc: Lithuaniae, Starosta Kovenensis. Significo et notum facio hoc meo scripto voluntario omnibus simul et singillatim cuique, qui nunc sunt aut postea sunt futuri.

Quod Ego Adalbertus Radziwil, atque Domini dilectissimi fratres mei germani, Principes Olicenses et Niesvisienses, alter Nicolaus Christophorus, alter Stanislaus Radziwil animo constanti et firmo, ab nemine adducti aut impulsivi, sed ipsi id non convenire solum sed etiam fere necessarium esse rati consensu unanimi de bonis nostris patrimonialibus in Magno Ducatu Lithuaniae sitis ita constituimus.

Ne honorum nostrorum, qua infra nominibus designabuntur, proles nostra feminini sexus (excepta prole mascula, stirpe virili orta) particeps sit; neve ullam in iis perpetuam potestatem aut jus aliquod exercere possit, nihilque praeter dotem et mundum muliebrem et alias res mobiles ipsis destinatas, inde capiant. Quod decretum institutumque nostrum cum conditionibus infra descriptis ac definitis, ab unanimi voluntate nostra animoque firmo profectum, plenum vigorem, nulli mutationi obnoxium, habere omnes tres volumus.

Quod idem dilectissimi fratres mei ambo, supra nominati, literis suis comprobantes et confirmantes,

ipsi in summo iudicio cujus in urbe Nowogrod est sedes, personaliter comparentes declaraverunt.

Quoniam vero ego eo tempore ibi praesens adesse non potui, quo de iis literis ab me fratribusque meis conscribendis et obsignandis agebatur, quod tum muneris officia obeunti ab latere potentissimi Regis discedere non licuit; igitur nunc quum Domini illi dilectissimi, ea quae ambo in iudicio Nowogrodiensi declaraverint mihi in aulam Regiae Majestatis miserunt, declarationem consonam, et iisdem verbis, quae illorum litteris continentur feci, eamque omnibus hoc modo notam facio.

Quum instinctus ille sive sensus hominibus a natura tributus id secum fert, ut homo quisque ea libertate gaudeat, ut de omnibus bonis, quae aut naturali jure aut acquisito in manibus suis atque in potestate habeat, pro arbitrio ac voluntate sua statuere, eaque quicumque velit legare et proli suae detrahere possit; quumque insuper etiam lex in Comitibus sive solemnibus ordinum totius regni conventu Bresciae anno M. D. L. XVI constituta re ipsa confirmavit nullam causam ratione ulla impedimento cuiquam esse in ea re posse neque admitti debere, quominus, quod quis ita legaverit ratum sit ac firmum sed jure legatum videatur.

Igitur nos supra nominati de bonis nostris quae Nobis a majoribus sunt relicta, et jure hereditario aut acquisito ad nos pertinent, bene et prudenter prospicere atque rem quamque justis finibus circumscribere cupientes praecipue autem id spectantes ut quae a majoribus nostris aut a nobismet ipsis honestis rationibus parta et acquisita sunt, ea omnia et integra in domo ac familia nostra Radiwilliana permaneant. Deum boni cujusque auctorem invocantes, mente et corpore sanire probe perpensa ac deliberata, libere ac voluntarie per conscientiam nostram quam Deo

optimo maximo sine ulla labe sacrare debemus, per probitatis famam, quam salvam et integram in honestorum hominum memoria tueri nos decet, per sanctam honesti equitis fidem (verbum nobile) quam ad ultimum vitae tempus servare quisque debet, his literis nosmet ipsos tres, simulque omnem prolem nostram obstringimus recipimusque et spondemus, nos leges consentionis nostrae infra descriptas salvas et integras in perpetuum tempus servaturos esse.

Prospicientes itaque, ne aliquo nostrum mortuo bona nostra, quae solo continentur, patrimonialia et quovis pacto ad diem, quo haec scripta sunt, infra positum, parta et acquisita in possessionem aliorum hominum transeant, quam quibus id juris concedimus, sed ut in perpetuum maneant in familia et gente nostra Radivilliana, ita constituimus. Si quem nostrum ex hac misera vita Deus ad aeternam transtulerit nulla prole virili relictā etiamsi prolem feminini sexus numerosam procreasset, tamen ejus omnia bona ad fratres germanos redeant, ita scilicet, ut (nisi alterutri soli legata fuerint) inter utrumque partibus aequis dividantur, quodsi ab testatore modus et ratio praescripta sit ut ab eo fuerit constitutum ita fiat.

Sin autem nullus supersit frater germanus bona haec filiis germani obveniant, quo ne unquam e domo et familia Radivilliana facultates eae patrimoniales aut acquisitae exeant, ut jam supra dictum est.

Ut fratri inter fratres, aut patruo inter filios fratris sui, aut patri inter filios, si qui adsint, bona sua dividere liceat ut velit ipsique videatur; hoc tamen cavetur, ne uxores in iis, qua dotis nomine descripta sunt, ullum detrimentum capiant.

Id circo statuimus, ut filiabus dos atque mundus debitus et supellex detur pro numero jugerum; scilicet ex quocunque centenario numero jugerum (simul computando agros praediales, colonales eosque qui ano-

bilibus et seminobilibus vulgo Bojary (*) dictis possidentur mille floreni polonici sive (ad Lithuanicam computandi rationem) sexagies quadringeni grossi numerentur singulis filiabus, quotquot sint, et si una tantum sit, hanc suam portionem neque amplius accipiat; ex fundis autem oppignoratis iis scilicet, qui a fratre pignori oppositi sint pro quoque centenario jugerum numero quingeni floreni pol. sive e computatione lithuanica sexagies ducenti grossi, etiam ex iis fundis quibus famulis cautum sit de pecunia iis promissa aut debita, pro centenis jugeris quingeni fl. pol. dotis nomine dentur a fratribus; at si fundus alicui ad vitae tempus fruendus sit concessus neque ullo debiti nomine oppignoratus, veluti uxori aut cui alii; dominus ejus fundi ut ex fundo patrimoniali pro centenis quibusque jugeris mille flor. pol. solve- re tenetur in dotem; ita quoque, si cui nostrum praedium sit emphyteuticum aut ob summam pecuniae oppignoratum, ex hoc praedio veluti ex patrimoniali filiabus eadem summa dotis nomine detur; scilicet pro centenis jugeris mille flor. pol. At si haec praedia legato aliquo singulari sive testamento alii usui destinata sint, aut pecuniae summa pro iis reddita; ex iis filiae dotis nomine nihil capient, sed praedia et pecunia in eum usum convertentur, ad quem legator sive testator ea destinaverit. Neque dotem accipient filiae ex iis bonis, quae ad usum ecclesiae, collegii alicujus aut nosocomi sive aegrotorum domus destinata sint.

(*) Bojarorum, quos seminobiles diximus, in Lithuania media erat conditio inter nobiles et colonos, genus autem duplex alteri qui pro agro sibi concesso militiam facere cogebantur, alteri, qui dominis, a quibus agrum acceperant, famularem operam praestabant. Illi dicebantur *putni* (itinerarios dixeris), hi *sluzkowie* (famuli). Cuique oppidano et libero colono in numerum Seminobijum adscribi licuit, qui pro opera strenue praestita inter nobiles referebantur.

Quod attinet ad facultates mobiles, ut pecuniam, aurum, argentum, gemmas, aulaea lanca, tapetes, vestes, pannos sericos non conscissos, pelles, tentoria, culcitas et cetera strata; ea omnia si qui nostrum intestatus decesserit, nulla prole virili relicta, filiabus mortui aequis partibus obvenient, nec tamen quid praeterea excipiuntur igitur: tormenta in castellorum praesidiis collocari solita, arma pyroboli majoris minorisque moduli, bibliotheca omnis copia pulveris nitrati, frumentum, pecus, et quae praeterea secundum leges Magni Duc. Lith. ad praedia rustica pertinent; ea quae diximus omnia in praediis gentilitiis, qua nomen majorum possessoris referunt remanebunt.

Eodem consilio id etiam statuimus spondemusque et ipsi, et successorum fidem obstringimus, ne ulli praedia familiae primaria et praecipua quae nominibus Olyka, Nieswież, Mir et Kleck designantur in perpetuum tempus vendere aut ullo modo alienare liceat. Quod si necessitate urgente fieri non possit, quin obligentur aliqua eorum, id observari debet, ut summa, ob quam pignori opponentur quartam partem pretii illius praedii ne excedat: aestimatio autem fiet ad normam in libro Constitutionum Magni Ducatus Lith. pro Exsecutionibus rerum judicatarum descriptam.

Ex his praecipuis praediis etiam in dotem nihil dari poterit uxoribus. Etsi vero ex his primariis praediis, dictis Olyka, Nieswież, Mir et Kleck non licet licebit tamen ex reliquis bonis, si qua voluerit pater filiae aut frater sorori aut etiam aliis hominibus, ex sua quisque portione (exceptis praediis, quae ad eum a fratre redierint) quovis nomine dare, legare aut vendere. Tutelam impuberum quod attinet, mortuo aliquo, nisi sit proli immaturae tutor testamento constitutus, honestam educationem filia-

rum curabit frater germanus, praesertim si qui uxorem habeat; is omnia necessaria pro ampla conditione earum suppeditabit et educandi sumtum sufficiet ex iis praediis quae ad eum usum destinata sunt legibus in libro Constitutionum Magni Duc. Lith. descriptis. Eadem ratione etiam filii impuberes fratris cura educabuntur iis sive domi sive apud externos versantibus sumtus necessarii suppeditabuntur, ex iis bonis, quae sint a fratre relicta, nisi si testamento alius sit tutor constitutus.

Quod si domus nostra ita morte absumpta fuerit, ut e nobis tribus aut stirpe nostra virili una tantum reliqua sit proles mascula superstes; illi extremo successori nihil obstabit, quin omnia bona nostra supra nominata jure hereditatis accepta, quomodo et ad quem velit pacto aliquo aut testamento pro arbitrio ac voluntate sua deferat.

Permutare quidem praedia etiam primaria cuique licebit, modo permutatio sine detrimento fiat; qua propter si nostrum aut successorum nostrorum aliquis permutare bona cum aliquo voluerit, cum fratribus consilium communicet, iisque consentientibus rem peragat.

Testamentum facienti licebit tutelam impuberum et procuracionem bonorum credere cui velit, praeteritis fratribus, fratrum patribus et aliis, qui secundum leges proxima propinquitate juncti censentur.

Hoc decreto institutoque supra descripto, omnia bona, quae relicturi sumus, complectimur, ita ut successores nostri bona ea in his literis supra nominata non aliter, quam modo et legibus supra descriptis accepturi sint, eaque habituri sub conditionibus in principio hujus scriptionis appositis; quibus conditionibus et nosmet ipsos et successores nostros obstringimus obligamusque, ut iis omnibus, quae hic scripta sunt, satisfaciant, et omnia servent atque addu-

cti timore Dei omnipotentis et pietate christiana nulla in re ab hac nostra majorum suorum voluntate recedant. Utque eo plus valoris et roboris huic voluntario nostro decreto consiliaretur his literis voluntariis instituti nostri rationem continentibus sigilla apposuimus et nomina nostra manu propria literulis polonicis adscripsimus. Cui actioni praesentes sibi que conscii adfuerunt, et a me rogati sigilla sua imprimere dignati sunt **Dilectissimi et illustrissimi Domini Dominus Ostafiey Wolowicz Wilnensis Cancellarius Magni Lithu: Starosta Berestejensis, Dominus Nicolaus Talwosz Zmoitiensis, et Dom. Leo Sapiha Subcancellarius Magni Duc. Lithu. Starosta Słoniemiensis Marchowiensis et Miadeliensis. Datum Grodnae Anno Chr. n. M. D. L. XXXVI Mense Augusto die XVI.**

His literis appensa sunt funiculis quatuor sigilla et subscriptio manus literis polonicis, his verbis: **Adalbertus Radziwil manu propria.**

Itaque Nos Dominus atque Rex hoc institutum dilectissimorum Dominorum Nobis a Domino Adalberto Radziwillo monstratum secundum voluntariam ejus declarationem spectans rem in literis ejus descriptam. Nostris literis sauximus in tempus perpetuum. In cujus confirmationis fidem has literas nostras adscripto Nostro Regio nomine dedimus et sigillum nostrum appendi jussimus. **Datum Grodnae Anno Chr. n. M. D. L. XXXVI Mense Decembri die X.**

Stephanus Rex Gabriel Wojna Sc.

Nos igitur Rex, precibus benigne auditis, Confirmationem supradictam literarum ex libris supra memoratis Nostrae Regiae Cancellariae Magni Duc. Lithu. per extractum parti ea indigenti dari, et in majorem fidem sigillum Magni Duc. Lith. imprimi jussimus.

Datum in Cancellaria nostra Magni Duc. Lithu.
Die XVII Mensis Julii Anno Domini M. D. C C L.
XXI Regni nostri VII anno. Sub Cancellariatu Illmi
Comitis Przezdziecki Extraxit Felix Szubert Praepo-
situs Cancellariae Regiae in Magno Duc. Lithuaniae.
(L. S.)

Confirmatio hujus instituti.

Constitutio Anni M. D. L. XXXIX Volum. secundo
fol. 1284 titulo: Confirmatio Conventionis factae in-
ter tres fratres Illustrissimos Radzivillos Principes
Olycenses et Niesvisienses.

Privilegium sive lex Illustrissimorum Radzivillo-
rum trium fratrum germanorum Nicolai-Christophori
Adalberti et Stanislai Radziviliorum principum in
Olyka et Nieswież, qua illi ordinem juris omnium
bonorum hereditariorum patrimonialium ad successo-
res transferendi descripserunt, ita scilicet, ut nonnisi
proles mascula sive filii ex iis orti, et si hi desint,
alii ejusdem gentis viriles agnati, sive propinqui ma-
res a maribus ejusdem gentis procreati, excepta ejus-
dem domus stirpe feminina, hereditatem accipiant,
praecipue praediorum primariorum quae nominantur
Olyka, Nieswiez, Kleck, Mir, Grodek Dawidowsky et
alia in Conventione descripta, unde tamen excipiun-
tur mobilia et praedia ab ipsis parta quemadmodum
ipsae eorum literae hoc institutum continent et Con-
firmatio Augustissimi Regis Stephani habet—Ea nunc
publica auctoritate Comitiorum supplicantibus su-
pra nominatis Illustrissimis Radivillis unanimi con-
sensu Dominorum Senatorum et Legatorum ad ea co-
mitia ex provinciis utriusque populi (Polonici scili-
cet et Lithuanici) confirmamus et lege praesenti consti-
tuimus, ut ita in tempus perpetuum omnes successo-
res dictorum Illustrissimorum Radivilliorum teneant.

DODATEK 7.

WIADOMOŚCI O POSIADŁOŚCIACH XIĄŻĘCO-
RADZIWIŁŁOWSKIEGO DOMU. (a)

SPIS DÓBR RADZIWIŁŁOWSKICH.

w *Linii Nieświeżkiej i Olyckiej.*

- Xięstwa:** 1) *Goniądz* z *Rajgrodem* i *Knyszynem* na *Podlasiu*, niegdyś *Michała Glińskiego*; temu r. 1509 przez króla *Zygmunta I* skonfiskowane, i przez tegoż króla *Mikołajowi Radziwiłłowi W.W. K. W. X. L.* darowane; dzisiaj *Krasińskich*.
- 2) *Medele* po *Elżbiecie X. Nasilowskiej* żonie tegoż *Mikołaja*, dawniej w *Trockiem*, dziś w *Augustowskim*, powiecie *Sejneńskim*.
- 3) *Birże* dawniej w wojew. *Trockiem*, składało się: z miasta *Birże* z zamkiem warownym w powiecie dawniej *Upitskim*, do tego folwarków pięć: *Porawica*, *Nierodów*, *Ostrów*, *Poniemonie* i *Pogierwie*;—z miasteczka *Popiele* z folwarkiem *Ogieniszkami*, z miasteczka *So-*

(a) Dodatek ten tak był niedokładny przez przekręcenie wielu imion a opuszczenie innych, iż zupełnie odmienić go musiałem. Źródła familijne podały mi zrzędnosc umieszczenia wielu szczegółów, które chociaż może zbyteczne i mniej interesujące wydawać się dziś mogą, mają jednak swój cel użyteczności łatwy do ocenienia.

Łomieście z czterema folwarkami; — z miasteczka *Świadość* pod Wilnem z folwarkami Urbaniszkami, Hgiami i Stariskami. To wszystko zastawione było r. 1681 przez Ludwikę-Karolinę Margrabinę Brandeburską córkę Bogusława X. Radziwiłła koniuszego W. W. X. L. i Anny Maryi X. Radziwiłłowny wojewodzianki Wileńskiej, mężowi swemu Ludwikowi Margrabi Brandeburskiemu za 120,000 czerw. złotych, licząc jeden po sześć złotych polskich dobrej monety (ob. drukowany zapis tejże xiężny mężowi swemu uczyniony, w Berlinie 3 apr. 1681 r., w arch. XX. Radziwiłłów znajdujący się). Oprócz tego do tegoż xięstwa należały jeszcze następujące dobra: folwark *Salaty* kupiony r. 1601 przez Krzysztofa X. Radziwiłła Het. W. W. X. Lit. i Wdę Wil. od Beaty z Kmitów Komorowskiej. *Kiemiany* nabyte przez tegoż 1598 r. od Piotra Oskierki. Majętność *Szetekszna* naprzód Hrehorego Ościka, później Jana Hlebowicza wdę Trockiego od którego kupił X. Krzysztof Radziwiłł r. 1583. — Majętność *Soly* kupiona wraz z *Świadością* przez tegoż xięcia od Jerzego Konopackiego starosty Nitawskiego 1631 r. Majętność *Owanta* nadana Ościkom przez Witołda, później po skaraniu na gardle Hrehorego Ościka dana była przez króla Stefana Władysławowi Bekieszowi, dostała się potem Sanguszkom, i przez kn. Hrehorego Sanguszkę Koszyrskiego kasztelana Braclaw-

skiego zamieniona była z X. Krzysztofem Radziwiłłem za Połonną; do tego należały folwarki Gudziszki, Ostupy i Żubcze, zapisane przez Annę z Kiszaków X. Radziwiłłową mężowi swemu Krzysztofowi.—Majętność *Upita* kupiona przez tegoż xięcia od Romana Wołłowicza starosty Rosaczewskiego r. 1594.—Majętność *Soltaniszki* w powiecie wileńskim kupione przez X. Mikołaja Radziwiłła wdę Trockiego od p. Dawida Soltana r. 1601.—*Ginejciszki*, tamże, kupione przez X. Krzysztofa Radziwiłła od p. Dawida Steckiewicza r. 1625.—Majętność *Jaszuny* nad rzeką Merecz, skupiona od r. 1561 do 1566 przez Mikołaja X. Radziwiłła wdę Trockiego od różnych dziedziców; do tego folwark Zukowszczyzna kupiony przez X. Krzysztofa r. 1621 u p. Daniela Kuszła żony jego Barbary Droczyłowskiej;—folwark Naców kupiony przez tegoż od Piotra Nadego węgryzyna i żony jego Urszuli Moszulewniej r. 1617.—Tołoczaków kupiony przez tegoż od p. Macieja Migdała i żony jego Halszki Tołoczówniej r. 1624.—Majętność *Lubcz* nadana 1499 r. przez Alexandra X. Litę Pisarzowi swemu Fedkowi Chreptowiczowi, kupiona później 1528 r. przez Albrechta Gasztołda wdę wil., dostała się 1574 r. Janowi Kiszce Krajczemu W. X. Lit., i przez tegoż darowana była Annie X. Radziwiłłowej r. 1606, — do tego folwark Pantusów kupiony przez X. Krzysztofa Radziwiłła u p. Hawryły

Zieniewicza.—Majętność *Ostaszyn* naprzód Iwana Kn. Sołomereckiego, przez tegoż sprzedana Janowi Kiszce Starości Zmudzkiemu r. 1583, później była własnością Janusza X. Radziwiłła Podczaszego W. X. Lit., który ją sprzedał X. Krzysztofowi r. 1615.—Majętność *Wsielub* nadana naprzód przez Zygmunta X. Lit. i Ruskiego p. Andrzejowi Niemirowiczowi; tenże Andrzej później wojewoda Kijowski darował dobra te r. 1537 p. Dowojnie wojewodzie Połockiemu, testamentem, potwierdzonym przez Pawła X. Olszańskiego biskupa wileńskiego r. 1540. Od drugiej żony tegoż Dowojny, Barbary X. Sołomereckiej (pierwsza była Dorota Kociówna) nabył te dobra Mikołaj X. Radziwiłł wda Wil. r. 1576,—do tego należą folwarki: Niemirówszczyzna, Berdówka kupiona przez X. Krzysztofa od p. Jana Hieronimowicza Abramowicza i żony jego Fursownej r. 1620; Dubrowka kupiona przez tegoż od p. Jerzego Szunka i żony jego Zofii Chodorkowskiej i inne.—Majętność *Iżew* kupiona r. 1616 przez X. Krzysztofa Radziwiłła od pp. Łodziatów.—Majętność *Dokudów* w Mińskiem.—Majętność *Lipiczna* w województwie wileńskiem, naprzód p. Stanisława Andrzejewicza Dowojny sty Bobrujskiego r. 1559, potem na króla spadła i (przez tegoż króla Zygmunta-Augusta dana wraz z *Wolożynem* po Gasztołdzie, księciu Mikołajowi Radziwiłłowi wdzie wil. za majętność jego

Indurę r. 1567. Później różne części dokupione, jako od p. Piotra Haraburdy, od p. Jana Tyszkiewicza i żony jego Halszki Fursownej, od pp. Puzynów i innych.—Majętność *Dojlidy* nadana przez kr. Alexandra Mikołajowi Jundziłowi, później 1528 r. przedana p. Alexandrowi Chodkiewiczowi, i odprzedana przez córkę jego Annę Pawłową Pacowę kniaziu Fedorowi Massalskiemu r. 1588. Roku 1617 była ona własnością Andrzeja Stanisława Sapiehy sty uświatskiego, przez tegoż przedana p. Ruckiemu i żonie jego Zofii Wejherówniej Imo voto Sapieżyny, od której sukcesorów nabyli XX. Radziwiłłowie.—Majętność *Orla* i *Siemiatycze*, r. 1564 własność pani Tęczyńskiej wojewodziny Krakowskiej, potem przez córkę jej Katarzynę X. Radziwiłłową darowane synowi swemu X. Krzysztofowi r. 1585.—Majętność *Sejwy* nadana 1578 przez króla Stefana X. Krzysztofowi Radziwiłłowi.—Majętność *Bystrzyca* nadana temuż przez Zygmunta III r. 1593.

4) *Dubinki* w Wdztwie dawniej wileńskim przez tęż margrabinę mężowi swemu za 20,000 czerw. złotych zastawione.

5) *Nieśwież* w Nowogródzkim, ordynacya.

6) *Ołyka* na Wołyniu, ordynacya.

Te dwa księstwa wraz z Łachwą dawniej w wojew. mińskim dostały się w dom Radziwiłłowski po Annie Kiszczance wdzance Trockiej trzeciej żonie Jana Brodacza X. Radziwiłła kasztelana Trockiego Marsz. W. W. X. Lit. osta-

tniej tych dóbr dziedzicze zmarłej 1533r.

7) *Stuck* i

8) *Kopyl*, oba w wdztwie dawniej Nowogródzkiem leżące, po Zofii X. Olekoviczówny ostatniej z tego rodu, żonie X. Janusza kaszt. wil. zmarłej 1612 r. składały się z następujących miast i folwarków: miasta *Stuck* i *Kopyl* z zamkami, miasteczka *Romanów*, *Starobin*, *Piasieczna*, *Lenin* i *Lubań*. Folwarki *Pohost*, *Mieciajewicze*, *Jeremicze*, *Starczyce*, *Zawszyce*, *Doktorowicze*, *Usów*, *Iwań*, *Wańkowszczyzna*, *Basławce* z włością *Porzecką* w wdztwie dawniej Mińskim, *Urzecze*, *Nowydwór*, *Prusy*, *Radzikowicze*, *Starzyca*, *Rusaki*, *Hrozów*, *Dorohy* i *Skowyszyn*. Do tego majątność *Delatycze*, w województwie dawniej Nowogródzkiem, z folwarkami *Delatyczami*, *Półbrzegiem* i *Wereskowem*. Co wszystko zastawione było przez wyż wspomnianą margrabinę *Brandenburgską* mężowi swemu za 300,000 czer. złotych. Oprócz tego należały jeszcze do tych xięstw następujące folwarki przez ojca tejsze margrabiny X. *Bogusława Radziwiłła* zastawione: *Wyzna*, *Bielewice*, *Brańczyce*, *Cielewice*, *Niepoczyłowicze*, *Odkołowicze*, *Czyżewicze*, *Bielicze* i *Bokszyce*. Co razem czyniło dawniej siedem miast i folwarków 32.

9) *Czartorysk* po *Urszuli* x. *Wiśniowieckiej* żonie *Michała* *W.W.* i *Het. W. W. X. Lit.*

10) *Stary-Zbaraż* po *XX. Wiśniowieckich*.

- Wzrost: 1) *Mir* w Nowogródzkim.
- 2) *Biała* na Podlasiu po Kiszkach.
- 3) *Kojdanów* w Mińskim darowane od króla Zygmunta-Augusta szwagrowi swemu Mikołajowi X. Radziwiłłowi W.W. Het. i kancl. W. X. L. zastawione było jak wyżej za 30,000 czerw. złot., należało do X. Słuckiego.
- 4) *Kopyś* wraz z Romanowem za Dnieprem w powiecie Orszańskim w dzw. dawniej Witebskiem z zamkiem, dostało się w dom Radziwiłłowski po Katarzynie X. Ostrojskiej żonie X. Krysztofa W.W. Het. i Kancl. W. X. Lit. zastawione jak wyżej za 50,000 czerw. zł.
- 5) *Zabłudów* w powiecie Grodzieńskim w dzw. dawniej Trockiem z pałacem nadane przez Zygmunta I 1525 r. p. Alexandrowi Iwanowiczowi Chodkiewiczowi Marsz. W. X. L. który tam fundował r. 1533 monaster Supraślski — później od Sapichów, Leszczyńskich i Sanguszków przeszły te dobra do rodziny XX. Radziwiłłów. Składało się z miasta Zabłudowa z folwarkami Sobolewem, Karakułamii Małynką, — do tego dwór w Grodnie; to wszystko zastawione jak wyżej za 25,000 czerw. zł. Oprócz tego te jeszcze były folwarki przez ojca, dziada i pradziada tejsze margrabinie zastawione a do Zabłudowa należące: Pojtydy, Niewodnice, Topolewa Wola, Białystoczek, Kuryany, Kamiouka Rafałówka, i Kucharówka, razem jedno miasto i folwarków 10, do księstwa Birzańskiego.

6) *Kiejdany* w powiatach Kowińskim i Upińskim w dztwa Trockiego i w X. Żmudzkiem; w połowie w spuściznie po Annie Kiszczance, w drugiej połowie kupione przez księcia Krzysztofa Radziwiłła od teścia swego Stanisława Kiszki wojewodzica naówczas Witepskiego roku 1614 składało się z miasta Kiejdany z dworami z folwarków: włość Bojnarowska, Słoboda Wielopolska, Czerniany, Nieściukowszczyzna pod Kownem, do tego przewóz na rzecę Wilii i inne pertynencye zastawione jak wyżej za 30,000 czerw. zł. Prócz tego folwark Koranów nadany naprzód p. Ostafiejowi Wołłowiczowi przez króla Zygmunta-Augusta r. 1566, potem przez Reginę Wołłowiczównę córkę jego co była za Bonarem starostą Rabsztyńskim przeszedł do Bonarów, i przez tegoż starostę przedany był r. 1558 Janowi Kiszce kaszt. Wil. co miał za sobą Halszkę x. Ostrogską.

7) Żółkiew.

8) Złoczów.

9) Pomorzany w Galicyi.

10) Białykamień tamże.

Te cztery hrabstwa dostały się po Katarzynie Sobieskiej Kasztelance krakowskiej 1694 r. żonie X. Michała WW. podkancl. i Het. Pol. W. X. Lit. siostrze króla Jana III bezpotomnie zesłej.

11) *Kroże* na Żmudzi po Annie X. Radz. żonie ostatniego Mik. Kieżgajły marsz. WW. X. L. a córce Jana Brodacza.

- Państwa: 1) *Newel, Krasne i*
(Herschaf-2) *Siebirz*, dobra wielkie na Białej Rusi,
graniczące z Wielkimi Łukami i Zawołoczem, nadane były r. 1634 przez
Władysława IV X. Krzysztofowi Radziwiłłowi W. W.; do te go dokupione
przez tegoż xięcia dobra szlacheckie przyległe od p. Miedunieckiego kapi-
tana Zamku Siebieskiego r. 1635; do-
bra Taranty od p. Chrapowickiego
Wojskiego Połockiego i inne.
- 2) *Muśniki* na północ Wilna.
3) *Sereje*, dawniej w województwie Tro-
ckiem.
4) *Gródek* na Podlasiu dzisiaj w Biało-
stockiem.
5) *Sobolów* na Podlasiu z zamkiem.
6) *Sławatycze* kupione od Leszczyńskich,
nad Bugiem na Podlasiu.
7) *Renczaje* koło Warszawy.
8) *Kolki* po XX. Wiśniowieckich.
9) *Wiazyń*.
10) *Rafałówka*
11) *Zmigród*
12) *Białokrynica* pod }
Krzemiencem. } po Urszuli X. Wiśni-
13) *Białejezioro* } wieckiej kasztelance
14) *Konyła* } Krakowskiej żonie X.
15) *Spiczynce* } Michała W. W. H. W.
16) *Pohrebyszcze*. } W. X. Lit. a matce
17) *Poczajów* na } panie kochanku.
18) *Wołyniu*. }
19) *Jampol* tamże
20) *Szumsk* tamże
21) *Swierzeń*, nad Niemnem za Nieświeżem.
22) *Dyrswiaty*, za Wilnem.
23) *Naliboki* w Minskiem: z sławną hutą
szklaną.

- 24) Gieranojny pod Wilnem, po Annie Gasztołdownej żonie Jana Brodacza Radziwiłła kaszt. Troc. Mar. W.W. X. Lit.
- 25) Łukiszki po Gasztołdach, przedmieście pod Wilnem.
- 26) Bielica i Zblany w powiecie Lidzkim, wdztwie dawniej Wileńskiem, nadane przez Zygmunta Augusta X. Mikołajowi Radziwiłłowi wojewodzie Trockiemu r. 1564; majątność ta składała się z miasta Bielice z folwarkami: Bielica, Zblanami, Andrusowszczyzną i Stokami; zastawione jak wyżej przez margrabinę Brandeburską, mężowi swemu za 15,000 czer. zł. Do tego przez antecessorów zastawione folwarki: Smołoczy obie ze wsią Bojarską, Bobry, Koniuszany i Miedzistoki. Razem 1 miasto i fol: 10, do X. Birżańskiego.
- 27) Głębokie i
- 28) Smorgonie w powiecie Oszmiańskim. Te dobra przeszły w dom Radziwiłłowski po Annie Zofii z Jarosza Zenowiczówniej Kasztelance Połockiej 1668 żonie X. Albrychta Radziwiłła kaszt. Wil. Ordynata Nieświeżskiego.
29) Przyłuka	} po XX. Wiśniowieckich.
30) Moszny	
31) Terlica	
32) Makarów	
- 33) Korelicze nabyte od XX. Czartoryskich, w Litwie, niedaleko Mira.
- 34) Indura, pod Grodnem, po Annie Kiszkanke Starościance Zmudzkiej, żonie Krzysztofa X. Radziwiłła W. W. i Het. W. W. X. Lit.

- 35) Postawy po Zenowiczach w Oszmiańskim.
- 36) Mohilna nad Niemnem kupione od Paców.
- 37) Cytowiany po Tekli Wołłowiczówniej Starościance Żmudzkiej, żonie X. Alexandra marsz. W. W. X. Lit. wdy Połockiego.
- 38) Sielec od Sapichów blisko Zelwy.
- 39) Berezowiec.
- 40) Taurogi dzisiaj w Prusiech.
- 41) Woszczatyn po Illiniczach.
- 42) Dworzyszczę w Lidzkim powiecie.
- 43) Żmójtki.
- 44) Żuprany w pow. Oszmiańskim.

W Linii Kleckiej.

Xięstwo: Kleck Ordynacya w Mińskim, rezydencya z pałacem w Radziwilmontach.

Dawidgródek, Ordynacya.

Państwa: 1) Stwołowicze i Pociejki, Komandorya Maltańska, między Słonimem i Nieświeżem.

2) Przygodzice w Wielkiej Polsce dziś X. Poznańskim, dobra dawniej Opactwa Lendskiego; składało się z trzech kluczków: Klucz Przygodski, do tego folwarków trzynaście, — klucz Krempeński, do tego folwarków pięć, — klucz Tarchalski i folwarków cztery.

3) Cimkowicze, w wdzt. Nowogródzkim.

4) Niehniewicze w Wileńskim.

5) Dembica w województwie dawniej Sandomierskim, powiecie Pilznińskim, dziś w Galicyi, Raczyńskich; składało się z jedenastu kluczków, *Dembicki* z miastem i sześcią wsiami, *Pustyński*, i dwie wsie

Brzeźnicki i trzy wsie, *Parszczyński* i trzy wsie, *Sepnicki* i trzy wsie, *Zawadzki* i trzy wsie, *Braciejowski* i dwie wsie, *Grabiński* z jedną wsią, *Straszecki* do tego cztery wsie, *Bobrowski* i dwie wsie, *Dulecki* i dwie wsie. Dobra te wraz z *Brwinowem* i *Kopytowem*, *Miastkowie* i *Przygodzicami* wniesione w dom *Radziwiłłowski* przez *Henrykę Przebendowską* córkę *Jana Jerzego Przebendowskiego* podskarbiego W. kor. *Pokrzywnickiego*, *Grabowskiego* etc. *Starosty* i *Elżbiety hr. Flemmingowej*, która to *Henryka* r. 1704 zaślubiła *Jana X. Radziwiłła* wdę *Nowogródzkiego*.

- 6) *Czarnawczyce* po *Illniczach* pod *Brześciem*, dziś *Bnińskich*.
- 7) *Nieborów* kupiony od *Ogińskiego* *Hetmana W. X. Lit.* co miał za sobą *X. Czartoryską* kanclerzankę *W. W. X. Lit.*
- 8) *Sniadyń* w województwie *Brzeskiem* a powiatach *Pińskim* i *Mozyrskim*, *Pojezuickie*, nabyte na dziedzictwo przez *X. Michała Radziwiłła* *Miecznika* naówczas *W. X. Lit.* r. 1774; składało się z miasteczka *Ostrożanka*, do tego cztery folwarki i wsiów siedemnaście.
- 9) *Wasilczyce* w województwie *Nowogródzkim*.
- 10) *Kijewicze* tamże z trzema wsiami, *Pojezuickie*, nadane przez kr. *Stanisława Augusta X. Ludwikowi Radziwiłłowi* kawalerowi *Maltańskiemu* 1774 r.
- 11) *Brwinów* i *Kopytów*.
- 12) *Miastków*, dziś *Bnińskich*.

W linii Szydłowieckiej i Żyrmuńskiej.

Urabstwa: *Szydłowiec*, po Elżbiecie Szydłowieckiej kasztelance Krakowskiej 1596 roku żonie Mikołaja Czarnego marsz. i kancl. W. W. X. L. a siostrze braci Szydłowieckich bezpotomnie w Polsce zmarłych, w obwodzie Radomskim.

Berdyczew po Tyszkiewiczach.

- Państwa:** 1) Połoneczka koło Nieświeża.
2) Żyrmuny w Wileńskim.
3) Annopol tamże.
4) Zdzięcioł tamże.
5) Jawor.

Starostwa w różnych czasach posiadane przez różnych członków Radziwiłłowskiego domu.

- 1) Bielskie.
- 2) Brzeskie.
- 3) Borysowskie na białej Rusi.
- 4) Brasławskie w Wileńskim.
- 5) Bystrzyckie tamże.
- 6) Bolimowskie.
- 7) Człuchowskie w dawnych Prusiech.
- 8) Grodzieńskie.
- 9) Gniewskie niedaleko Gdańska.
- 10) Gulbińskie w Prusiech.
- 11) Grabowskie w województwie Sieradzkim ziemi Wieluńskiej, nadane xięciu Michałowi Radziwiłłowi wdzie Wil. składało się z trzech kluczów: *Grabowski* w ziemi Wieluńskiej powiecie Ostrzeszowskim z miastem Grabów; do tego dwa sołtystwa i dwie wsie; w mieście był zamek zrujnowany nad Prosną;

mieszczanie sądzili się prawem magdeburgskim, jarmaków miejskich było pięć, starościńskich trzy; kościołów było cztery, Farny murowany, klasztor XX. Franciszkanów, drewniany Sgo Ducha, kościółek Sgo Krzyża spruchniały i pusty; należały do dycezyi Włockawskiej. Klucz *Kottowski* w powiecie Ostrzeszowskim składał się z miasteczka Mixtat i wsiów czterech. Klucz *Kurnicki* w powiecie Sieradzkim archidyecezyi Gnieźnieńskiej składał się z czterech wsiów. Dziś dobrane należą do Raczyńskich.

- 12) Homelskie na białej Rusi.
- 13) Jurborgskie na Zmudzi nad Niemnem.
- 14) Kowieńskie.
- 15) Kokenhauskie w Kurlandyi.
- 16) Krzyczewskie na białej Rusi.
- 17) Kamienieckie.
- 18) Krzemienieckie.
- 19) Lidzkie.
- 20) Lwowskie.
- 21) Łuckie.
- 22) Mozyrskie w Mińskiem.
- 23) Mereckie nad Niemnem.
- 24) Mohylewskie.
- 25) Mścibowskie pod Grodnem.
- 26) Niżyńskie na białej Rusi.
- 27) Oszmiańskie.
- 28) Ostrzewskie.
- 29) Poszyrwintskie, na Zmudzi, dzisiaj w Augustowskim, Gawrońskich.
- 30) Pińskie.
- 31) Przemyślskie.
- 32) Propojskie.

- 33) Rabsztyńskie w Krakowskiem.
- 34) Radomskie.
- 35) Rumborskie w Prusiech.
- 36) Rzeczyckie nad Dnieprem.
- 37) Soleckie w Sandomierskiem nad Wisłą
później Matuszewiczów.
- 38) Słonimskie.
- 39) Szawelskie na Żmudzi.
- 40) Szereszowskie dziś w gubernii Gro-
dzieńskiej, później Flemingów.
- 41) Szyskie na Żmudzi.
- 42) Tucholskie w Prusiech.
- 43) Upitskie.
- 44) Urzędowskie w Lubelskiem.
- 45) Uszpolskie w Wileńskiem.
- 46) Wielońskie nad Niemnem na Żmudzi.
- 47) Wisztynieckie w Augustowskiem na
granicy Pruskiej.
- 48) Żyżmorskie.

Oprócz wspomnianych tu dóbr następujące jeszcze były w posiadaniu rodziny, o ile się o tém z przekręconych woryginał nazwisk dowiedzieć można:

- 1) Krewno na Żmudzi.
- 2) Wizuny dziś w Augustowskiem dawniej w Trockiem, składało się z trzech folwarków, folwark dworny: Wizunki i
- 3) Lipsk w Augustowskiem, niedaleko Grodna, kupione od Mikołaja Kiszki staro. Drogickiego przez Krzysztofa X. Radz. Het. W. W. X. Lit. i wdę Wil. i de księstwa Birżańskiego należące.
- 4) Wisznów w powiecie Oszmiańskim później Chreptowiczów.
- 5) Zegary w Augustowskiem.
- 6) Wejliszki tamże w pow. Kalwaryjskim.

- 7) Jakobiszki w Augustowskiem.
- 8) Sudargi w Augustowskiem powiecie Maryampolskim na granicy Pruskiej.
- 9) Bakszty w Oszmiańskim powiecie, dawniej Zawiszów.
- 10) Dubrowa na białej Rusi, później Sapiehów.
- 11) Bujwidziszki na Zmudzi.
- 12) Ziembin.
- 13) Krzyżewo w Tykocińskim powiecie.
- 14) Nacza w Nowogródzkim.
- 15) Waniewo na Podlasiu w Łomżyńskim powiecie, z kościołem parafialnym drewnianym za czasów jeszcze Zygmunta I postawionym.
- 16) Węgrów na Podlasiu.
- 17) Szyrwinty na Zmudzi.
- 18) Wasiliszki w Grodzieńskim.
- 19) Suraż w Białostockiem.
- 20) Nowosady w Augustowskiem.
- 21) Derewna.
- 22) Mikołajewszczyzna.
- 23) Lebedziów w Grodzieńskim.
- 24) Sołtanowo.
- 25) Hresk w Mińskim.
- 26) Stare Sioło tamże, dzisiaj Tyszkiewiczów.
- 27) Stańków, tamże, później Czapskich.
- 28) Siemiatycze na Podlasiu.
- 29) Uzda w X. Słuckiem.
- 30) Daniełowicze.
- 31) Wysokie-Litewskie, w Grodzieńskim, później Sapiehów.
- 32) Worniany mil kilka za Wilnem.
- 33) Suderwie nadane Mikołajowi Radziwiłłowi woje. Wil. przez króla Alexandra.

Prócz tego dobra które królowa Barbara od męża swego Zygmunta-Augusta prawem dożywocia posiadała były następujące:

- 1) Kowno.
- 2) Olita nad Niemnem w Augustowskim, powiecie Kalwaryjskim.
- 3) Sienno, tamże.
- 4) Zadziszki (?)
- 5) Piskorzany.
- 6) Zosle w Kowieńskim pow., starostwo.
- 7) Kormiałowo (?)
- 8) Skirsztomon (?)
- 9) Merecz, starostwo nad Niemnem.
- 10) Niemonowice (?)
- 11) Metele w Augustowskim (czyli Medele).
- 12) Dorsiuniszki w Wileńskim.
- 13) Zyzmory.
- 14) Stokliszki, w Litwie.
- 15) Wielkiece (?)
- 16) Rosienie, na Żmudzi.

Względem pałaców posiadanych przez familią XX. Radziwiłłów tyle się tylko dowiedzieć mogłem:

Dwór w Wilnie Dowojnowskim zwany, kupiony r. 1574 przez X. Krzysztofa Radziwiłła od p. Anny Sadowskiej z domu Radziwiłłównej, do którego dokupił tenże książę r. 1578 dwa place przyległe Mikołaja Dowkszy, r. 1615 plac z dworem p. Szunka chorążego Lidzkiego gdzie był sad i ogród, r. 1616 dom od p. Sebastjana Kosińskiego gdzie była łaźnia murowana w sadzie, a r. 1623 ogrody i place w Wilnie nad Wilią od p. Janusza Kiszki wdy Połockiego.

Dwór za bramą Wilejską kupiony r. 1631 przez tegoż księcia od pani Halszki Roszcycowej.

Dwór w Nowogródku, Kmiciński zwany, kupiony w połowie przez X. Jana Jerzego wojewodę Trockiego

r. 1620 od Filipa Staromęskiego i żony jego Heleny Kmicianki, a odstąpiony r. 1626 przez trzech braci Radziwiłłów: Albrychta Kasztelana Trockiego, Zygmunta Kawalera, i Alexandra Stolnika Litewskiego xiążąt na Nieswieżu, X. Krzysztofowi Radziwiłłowi; drugą połowę nabył już X. Krzysztof r. 1627 od Jana Niemiry i żony jego Katarzyny Kiersnowskiej. — Do tego dworu insze jeszcze place dokupił.

Dwór w Warszawie, kupiony przez X. Krzysztofa od p. Młodzianowskiego r. 1635.

Nota (autora).

Przytoczony tu stan majątku, uległ później wielu zmianom, lecz dziś jeszcze rozdzielone dobra między różnemi gałęziami tej familii, bogate dla nich tworzą uposażenia.

Pozostały majątek po zmarłym w r. 1813 X. Dominiku Radziwiłłu, po śmierci jego oszacowany, wynosił około 120 milionów złotych Polskich czyli 20 milionów talarów, z załączeniem do tego ordynacyów, t. j. obu xięstw Nieświeża i Ołyki z ich przynależnościami hrabstwami Mirem i Białą, które przeszły na X. Antoniego Radziwiłła i na męskie jego pokolenie. Przydać tu jednak należy, że przy detaxacyi trzymano się tylko rozległości ziemi, nie zaliczono ani wartości budynków, ani dochodu z różnych fabryk, samą nawet pszenicę ominięto jako już artykuł przemysłowy.

Rozumie się samo przez się, że Dominik Radziwiłł jedną tylko tworzył linią, Nieświeżską zwaną, która wprawdzie zawsze najbogatszą była.

DODATEK 7a.

INSTALLACYA GENERALNEGO KOMMISSARZA z 1737 r.

z Radziwiłłowskiego archiwum.

Michał Kazimierz Radziwiłł xiążę na Olyce, Nieświeżu, Birzach, Dubinkach, Klecku i Sgo Państwa Rzymskiego; hrabia na Mirze, Szydłowicach, Krozach i Biale, kasztelan Trocki, hetman polny W. X. Lit., starosta Przemyślski, Czuchowski etc. etc.

Wszem w obec i każdemu w szczególności komu o tem wiedzieć należy, a mianowicie gubernatorowi administratorowi mego X. Nieświeżskiego, dalej szlachetnym burmistrzom, radzcom, wójtom i całemu magistratowi, jako i niewiernym żydom, żydowskim arendarzom, ich przełożonym i całemu żydowskiemu pospólstwu mego miasta Nieświeża podaję tu do wiadomości mocą niniejszego uniwersału, że ja p. Jerzemu Paszkowskiemu, wójtowi Nieświeżskiemu, ze względu na jego egregias dotes, jego zupełną zdatność ad administrandam iustitiam, i jego tenerrimam conscientiam połączone z najzupełniejszą wiadomością interessów, niniejszą plenipotencyą nadaję, jak często się tylko z państwa mego Nieświeżskiego albo też extra limites naszej prowincyi oddalę: wspomniony pan wójt mocen będzie wszystkie judicata Magistratu, wszelkie zanesione podług istniejących praw decreta, etiam in criminibus lata, in absentia mei bez mego potwierdzenia ad executionem przyprowadzić, et rigorem juris extendere, ażeby przez takowe oddalenie się mojej osoby święta sprawiedliwość żadnej nie cierpiała zwłoki, na jaki koniec ja ten mój uniwersał wydaję i pro

majori robore przy wyciśnięciu mojej pieczęci własnoręcznie podpisuję. Dan w Koreliczach 14 Maja 1737. — Prawo to jednemu tylko p. Jerzemu Paszkowskiemu służyć ma.

M. Xiąże Radziwiłł.

DODATEK 8.

AKT KRÓLA POLSKIEGO ZYGMUNTA III, KTÓRYM ON ALBERTOWI-WŁADYSEAWOWI X. RADZIWIŁŁOWI KASZTELANIĄ TROCKĄ NADAJE; Z R. 1626.

z Kopiałnej księgi w X. Radziwiłłowskiem archiwum.

Sigismundus Tertius Dei gratia Rex Poloniae Mag Dux Lith. Russ. Pruss. Masov. Samog. Livaeque, Nec non Suec. Gottor. Vandque Haereditarius Rex.

Significamus praesentibus literis nostris quorum interest, universis et singulis; Ea esse Ducum Radzivilorum priscae ac inveteratae claritudinis decora, ut non modo gentilitio Ducalis eminentiae splendore praefulgeant, verum etiam Sacri Romani Imperii Principatum virtute partum eadem tueantur et domi illustres, foris clari, militiae fortes et gloriosi in omni memoria extitissent. Quae vero ex clarissimia ac per vetusta Prosapia Nieswiezensi Olycensique Ducatu ac Imperialibus illustrata Insignibus rediviva Virtutis atque Glorae successione praeferunt ornamenta, haec publicis muniis, amplissimisque Dignitatibus in Regno et Magno Ducatu Lithuaniae praeclare hactenus gestis ad immortale Sui Nominis decus feliciter propagarunt. Cum enim Radziviliana haec Familia ferax sit Virtutis, huic vero comes Glorae non mirum ex ea continua serie tot clarissimos Cives, gravissimos Senatores

Duces fortissimos prodiisse, quorum viva simulacra praetulerunt, praeferuntque, quos nos ipsi ob praeclara merita, heroicisque Virtutes publicis honoribus condecoravimus. Quamquam non modo in his, quos Senatoria publicaue munia in eminentiore positos loco magis conspicuos reddunt, generosi ac heroici avitae indolis spiritus apparent, verum etiam in privatis et iis qui cum nondum ad Rempubl. consilio juvandam accessissent, manu opibusque de ea nobisque mereri adnituntur. E quibus Magci Alberti Vladislai Radzivil Ducis de Olyka et Nieswicz Sacri Romani Imperii Principis virtus ad Majorum suorum decora capessenda ita maturuit, ut non solum ob illustria merita dignus, sed etiam ob eximias rarasque animi ac ingenii dotes magnis Muneribus par esse videatur. Testatus ille est in Muscoviticis Livonicisque Expeditionibus quibus cum insigni comitatu interfuit, promptum praeclare de Nobis ac Republica bene merendi studium, atque invictum animi robur, specimenque illustre dedit ejus Virtutis, quae amplio rem campum in quo ad quaerendos immortalis Gloriae titulos excurreret, flagitabat. Non solum enim illi splendido famulicio comitatum nostrum Aulicum, verum etiam Exercitum insigni Equitum turma peditumque cohorte bello Moscovitico auxit, et in Aula quidem praestante, eleganteque civilitate atque comitate, in bello militari fortitudine, illic sumptibus, hic iisdem ac vitae minime parcens semper enituit. Ac ne illi ea in parte deessimus, minime ambigendum duximus de Castellanus Trocensis obitu Magci Joannis Georgii Radzivil vacantis Dignitate praefato Magco Alberto Vladislao Radzivil conferenda ut ille sicut virtutem et gloriam Majorum suorum egregie aemulabatur, ita in Virtutis quoque praemia ac ornamenta succedat. Quare conferendum illi praedictum Castellatum Trocensem, sic ut praemisum est, vacantem existimavi-

mus, conferimusque praesentibus litteris nris per eum cum omnibus juribus, praerogativis ei Dignitate de jure vel consuetudine annexis ad extrema vitae suae tempora aut amplioris alicujus Dignitatis assecutionem geren: et obtinent: Quod universis et singulis, quo eum interest, praesertim vero Dignitariis officialibus, ac toti Equestri Ordini Palatinatus Trocen: notum esse volumus, mandantes ut praefatum Magcum Albertum Vladislaum Radzivil pro vero et legitimo Castellano Trocensi habeant et agnoscant, eique de loco juribus et praerogativis ad eam Dignitatem de jure vel consuetudine spectantibus respondeant, responderique curent. Pro gratia nra. In cujus rei fidem praesentes manu nra subscriptas, Sigillo Magni Ducatus Lithuaniae communiti jussimus. Datum Varsoviae die VIII Mensis Maii Anno Domini M. D. C. XXVI Regnorum nrorum Poloniae XXXIX Sueciae XXXII Anno.

Sigismundus Rex

Christoph Steph. Sapiaha

Notar. M. D. Lithuae.

BODATEK 9.

AKT RÓLA WŁADYSŁAWA IV KTÓRYM ON X. KRZYSZTOFOWI RADZIWIŁŁOWI KASZTELANIĄ WILEŃSKĄ NADAJE; Z R. 1633.

z Kopiałuńj xięgi Radziwiłłowskiego archiwum

Wladislaus Quartus Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae, Russ. Pruss. Masoviae, Samogit. Livoniaeque, nec non Suecorum, Gottorum, Vandalorum Haereditarius Rex, Electus Magnus Dux Moschoviae etc. Significamus praesentibus Litteris nostris quorum interest, universis et singulis. In his

Regni nostri primordiis quae a Coelo et Voce populorum sumus feliciter auspicati, jure nobis gratulari possumus, eam regiminis publici partem quae ad justitiam pertinet secundum genii Nostri prolubium ita incipere, ut in primis Virtutem civium praemiare Nobis liceat. Utinam deinceps quoque ea felicitate Regnemus ut exercendae in Cives liberalitatis parem voluntati effectum habeamus. Quodsi vero inter felicia ponimus Imperii auspicia suppetere Nobis in praesentia ornandae Virtutis occasiones, tanto auspicatora, prima haec quamvis adulta, regnandi incunabula reputamus, quod feracia aeque sint virtutis ac praemiorum. Sicut enim Nobis modo non desunt, pleraque publica praemia ita nec illis digni Cives, quorum fidis pectoribus Legum sanctitas Regum Majestas, Regnique salus nititur. Et licet plures nominare possemus, quorum illustre Nomen ac fortia facta excellentiaque erga Nos et Rempub. merita non Regno solum huic (quod ad praesens libertatis et fatorum felici concordia in sinum et complexum feliciter recepimus) ornamento sunt, sed etiam heroicis facinoribus cum antiquorum saeculorum virtutibus certare videntur. Unius tamen Illustris et Magci Christophori Radzivil Ducis in Birze et Dubinki Copiarum Mag. Duc. Lithuaniae Campestrium Ducis, excelsa bella et pace Virtus, ita Nobis et ubique gentium nota claraque est ut etiam invidiosorum et Virtutis osorum oculos, fulgore suo facile perstringere possit. Natus hicidem Illustris et Magcus Christoph. Radzivilius vetustissima et nobilissima in Mag. Duc. Lith. Familia quae adeo meritis virtutibusque praestat, ut non solum claritas illius intra Regni nostri limites contineatur, sed Sermis: quoque Romanorum Imperatoribus Divis Maximiliano primo, Carlo Quinto et Ferdinando Primo insignium meritorum magnitudine feliciter approbata Ducali in Romano Imperio dignitate insignia sit. Parentem habuit

ejusdem Nominis Palatinum Vlnensem Exercitibus Mag. Ducat. Lithuaniae Generalem, bello et praece Senatorem probatum, ductandis contra Moschos et Suecos aliosve hostes Exercitibus, praeliisque cum illis feliciter committendis inclitum. Varias ineunte adolescentia Christiani orbis Regiones peragravit, earumque legibus, moribus, et Institutis laudabilibus perspectis, ad hanc quam in illo Patria miratur, Reipubl. salutarem prudentiam, et rerum maximarum tractandarum peritiam devenit. Reversus inde in Patriam ad Rempubl. gerendam accessit, perque plurimos annos continuos ad hanc usque aetatis et iudicii maturitatem, Equestris Ordinis functiones summa cum laude obivit. Internuntii munus ex dignitate et emolumento Reipubl. supra quindecies prospere gessit, tribus Mag. Duc. Lithuaniae Generalibus Convocationibus a Sermo: Parente nro indictis, totius Nobilitatis Directorem agendo, ea dexteritate, fide et amore in Patriam Reipubl. negotia tractavit, ut etiam spem et expectationem omnium superaverit. Neque sane arma, quae a Patre Majoribusque clarissimis per manus accepit, cessere toga, sed armatam togam gerens non minus disertis oris facundiam pro Reipubl. dicendo consulendoque Patriae impendit, quam rei militaris peritiam, ac invicti animi robur agendo, bellandoque. A Sermo Parente nostro acerrimo virtutis et ingeniorum aestimatore, Campestris militiae M. D. Lith. Dux creatus, multoties periclitanti patriae salutarem operam sacravit, partitis cum illustri olim Joanne Carolo Chodkiewicz Palto Vlnensi, ac Exercituum M. D. Lithuaniae Generali Duce (quali et quanto Collega) Copiis Smoleńskum ingenti Moschorum Exercitu, arctissima obsidione et operibus cinctum perruptis vel expugnatis eorum munitionibus cum eodem Collega suo ab obsidione liberavit, comteatu militeque firmavit et hostem procul a moenibus rejecit. Eodem

prope tempore ac trantandum depace cum Moschis Sancienda una cum alijs Collegis Commissarius designatus magno sumptu splendore et numerosa Domesticae militiae cattersa, provinciam hanc sibi a Reipubl. impositam ex dignitate Reipubl. obivit. Nec multis inde annis perniciosas illas et numerosas licentiosorum hominum collusies Złoccio Triniszevio Grotovio et Wolscio Ducibus, ferro caedibus et rapinis in Patriam grassantes proprio et domestico milite disjecit, fudit ac delevit, ipsosque authores latrocinij partim supplicio affecit, partim supplicio afficiendos Sermo Parenti nostrovinctos transmisit. Illud vero in qua prudentiae et felicitatis parte Nobis ponendum est, quod illum Gustavum Sudermaniae Principem et haereditarij Regni nostri occupatorem cujus res gestas et fortitudinem tantopere orbis depraedicat et ad cujus nomen tota contremiscit Germania, ingentibus viribus Livoniam, Curlandiamque invadentem exiguis et plerumque proprio sumptu conscriptis Copijs saepius represserit viresque ejus formidandas militari solertia saepissime eluserit, nam imprimis Curlandicas et Livonicas Arces Tucumum, Salcium et Rigense Propugnaculum aliasque per Emissarios hostis dolo et proditione occupatas, vi, consilio, manu strenue recuperavit, postea ipsum Gustavum sub temporibus billi Turcici, dum Nos ipsi in persona nra cum robore Polonici et Lithuaniae Exercitus, tataque Nobilitas viritim ad pium hoc bellum congregata profecti contra Christiani Nominis hostem rem gerebamus numero Gotlorum Germanorumque Exercita Livoniam invadentem cum ob exiguas Copias snas is idem Illustris Radzivilius aperto Marte rem gerere minus tutum existimaret, Velitationibus et minutioribus conflictibus ad Rigam Kropi Moyzam Vendam, Sancellium et Liw. Moyzam partim per se, partim per Legatos Suos ita vexavit, ut non parum vires ejus attriverit. Mitaviam prima-

riam Curlandiae Arcem, natura, opere et numeroso praesidio munitissimam ipso Gustavo inspectante et suppetias ferre non audente ad deditionem compulit. Castris demum suis hostili exercitui objectis, cum ipso Ducibusque ejus magni in re militari nominis, assiduis praeliis rem feliciter gerendo, hostem e fastu dejectum eo redegit, ut propter Rigam et Dunemundam perfidia vel pusillanimitate civium captas continuo biennij spatio nihil amplius proficere valens, inducias a nostris flagitare coactus fuerit—Post sancitas tandem cum hoste vel nondum elapsas inducias (intra quarum spatium Commissarius iterum ad tractandum de pace cum Sueticis Commissarijs destinatus summa cum omnium commendatione licet irrito conatu gravissimum illud munus Commissionis obivit) quum Gustavus nostris spe pacis assecuratis tertio Livoniam subita irruptione intrasset et non solum reliquas in Livonia trans Dunam Civitates Arcesque dolo, prodicione, vi aut armis cepisset verum etiam haereditariam ipsius in Lithuaniae finibus Arcem Birzensem post acerrimam appugnationem ad deditionem adgisset is idem Illustris et Magus Christophorus Radzivillus collecta privatis sumptibus non exigua hostilibus tamen viribus minime comparanda manu, magno animo hosti excidio Lithuaniae minitanti sese objecit, subitisque et improvisis velitationibus vires hostiles quotidie atterendo Lithuania excedere coegit. Adverso demum ad Watmoysam nostrorum praelio hostem secundiori fortuna elatum ac Lithuaniae imminentem Copiarum suarum proprijque Corporis objectu ab iuvadenda Lithuania deterruit, et laudem servatae tum temporis Patriae publica Ordinum in Comitijis congregatorum voce retulit. Hasce vero et reliquas Expeditiones bellicas non solum manu, consilio, sed etiam magna ex parte proprijs sumptibus non sine insigni Domesticarum fortunarum jactura

Patriae suae impendit ac Rempubl. (prout aliquot Comitiarum Acta loquuntur) ingentis aeris debitorem sibi fecit. Quae quidem omnia ab illo gesta, magna fuisse et esse et non nisi a magno et Patriae salutis Studiosissimo Viro proficisci potuisse inimicus etiam et iniquissimus rerum arbiter fateatur, necesse est. Jam vero Divo parente nro humanis rebus mortalitatis jure exempto Regnique nostri Rempubl. orbitate et interregni agitatione fessa primo quidem postulantes id universis M. D. Lithuan. Ordinibus, ut licentiosos et novarum rerum studiosos a perniciosis conatibus quae alijs Interregnis pullulare consueverant, deterreret, et in omnem eventum, si quid Moschus Reipubl. pernicipi inhians, moliri voluisset contra eundem paratas haberet copias securitatis Patriae causa, militem conscripsit, creatus demum ante Electionem nostram in Convocatione Regni Gnali Varsoviensi unanimi Nuntiorum Terrestrium Consensu Marsehalcus et in ipsa demum Electione Nostra inter praecipuos Proceres agens cen Dux Auspex et Antesignamus omnibus praevit, ea Prudentia, Virtute ac felicitate ut partam ali bigloriam in Convocatione ac Electione Nostra coronasse videatur. Nam sive asserendae erant leges et libertas publica aderat ei fides et eandem sive promovenda Nostra Domusque nostrae Regiae decora et ornamenta aderat nullis pactionibus vel licitationibus obnoxia promptitudo, sive sedanda erat multitudo, aderat Authoritas; sive concordandus discors Civium sensus, prudentia; Sive concillianda Nobis Procerum et Ordinum studia, amor in se omnium. Ubique vero rara dicendi felicitas. Hinc mira Pax et concordia gentis, Caelumque ipsum Sceptris nostris favere videbatur. Quod in primis Deo, per quem Reges Regnant, acceptum ferimus, qui tales in utroque Ordine Viros in hanc Reipubl. orbitatem, felici nostro ac Reipub. fato reservavit quorum Virtute

ac prudentia Interregnum hoc omni Regno tranquillus Electio omni successione felicior, omni Majestate augustior Reipubl. obvenisset. Cujus felicitatis magnam partem eidem Illustri et Magco Christophoro Radzivilio adscribimus, fatemurque ipsum ea onasione plurimum de nobis et Republ. meruisse et prioribus meritis grandem cumulum adjecisse. Talia tantaque licet et ad gloriam et ad Gratiā nram Regiam sufficere alicui potuissent, in ipso tamen eximij animi Virtus nondum sibi haec suffectura rata est nisi statim e felici Electione nra invictum contra haereditarios nominis Lithuanici hostes Moschos, fines Reipubl. ferro et igne lacescentes, convertisset spiritum. Ideo primus sub auspicio nostro erexit vexilla, primus Capias militares quantulaecunque colligi poterant in hostem fidefragum, numerosis Exercitibus fidem duxit, primus illam, quam in Electione Nobis contulit suffragii vocem, gladiatorum concentu in Castris personare et ad penetratiam usque illius gentis quae et vocem et fidem nobis juratam turpi foedavit perjurio, proferre voluit; Primus denique caput suum omnibus periculis obijcere satius existimavit, quam pati ut fama existimatioque primi Regiminis nostri hostium et aliorum infidorum vicinorum contemptui pateret. In signum itaque propensissimae Nostrae erga ipsum voluntatis, quod faustum felix ac fortunatum Nobis et Reipubl. spondemus, declaramus eundem Castellanum Vilnensem eidemque Celissimam hanc Dignitatem quam itidem Majores ipsius summa cum laude gesserunt, morte Magci Nicolai Hlebowicz vacantem conferimus praesentibus Litteris nris per eum cum omnibus et singulis juribus, praerogativis, immunitatibus libertatibus et loco ac quibus vis fructibus et proventibus de lege vel antiquitus recepta consuetudine ad id munus spectantibus tenendam, habendam et possidend. ad extrema vitae tempora vel majoris dignitatis asseutio-

nem. Quod omnibus et singulis quorum interest, praesertim vero Dignitarijs Officialibus ac universae Nobilitati M. D. Lithuaniae, specificè vero Palatinatus Vilmensis ad notitiam deducendum mandamus, ut praefatum Illtrem et Mgcum Christophorum Radzivilium Ducem in Birze et Dubinki pro vero et legitimo Castellano Vilmens. habeant et agnoscant, eique de loco, juribus, praerogativis libertatibus et obventionibus universis respondeant, responderique ab alijs, quorum interest, curent. Pro gratia nostra. In quorum fidem praesentes manu nostra subscriptas Sigillo M. D. Lith. communiri jussimus. Datum Cracoviae in Comltijs felicis Coronationis nostrae die X Mensis Februarij Anno Domini 16^o3 Regnorum nostrorum Poloniae et Sueciae Primo Anno.

Vladislaus Rex.

DODATEK 10.

AKTA TYCZĄCE SIĘ WOJSKOWYCH INSTYTUCYI,
XSIĘSTWA NIESWIEŻSKIEGO.

z X. Radziwillowskiego archiwum.

Wypis roty przysięgi.

Ja Fryderyk August, v Becker przysięgam przed Bogiem wszechmogącym, iż wchodząc do korpusu Artyleryi Ordynackiej w służbę J. O. xięcia Michała-Kazimierza Radziwiłła kasztelana Wileńskiego i Het. Pol. W. X. Lit. i jego potomków, jak długo w tejże służbie zostawać będę, wiernie uczciwie sprawować się chcę, jako na oficera przystoi, i obowiązany będę wszystkie rozkazy JO. xięcia wypełniać i ściśle zachowywać. Nad zamkami i miejscami warownemi ze

wszystkimi amunicjami, jak najlepszy mam mieć dozór i pieczę, nikomu ich niewydawać, wszelkim napściom przeciw powierzonym mi zamkom, bądź podczas oblężenia, bądź na polu w bitwach, ntarczkach, lub szturmach, i we wszelkich innych okolicznościach mężnie czoło stawiać i wszelkimi strzedz siłami, a żeby powierzonym mnie zamkom żadnej wyrządzonej nie było szkody, ale owszem od takowych je zaskaniać. Wszelkich tajemnic obowiązany jestem do chować nawet ze służby oddaliwszy się. Oprócz tego okazywać będę wszelkim rozkazom JO. xięcia i synów jego winne posłuszeństwo tak w zamkach jak i na polu, nigdy ich nie przestąpię, ale ohoczko dopóki mi zdrowie wystarczy wtęj służbie dotrwam. Tak mnie Boże dopomóż w Trójcy S. jedyny i niewinna męka syna jego. Dan w zamku w Mirze 22 Lipca 1742 roku.

Michał xiąże Radziwiłł.

etc. etc. etc.

Podany mi oryginał z którego wypis ten jest co do słownie uczyniony, przeczytałem, i po złożeniu tęg przysięgi podpisuję ją dla większég wiary.

Fryderyk-August v Becker.

Pułkownik.

WYPIS PATENTU NA MAJORA

Karol-Stanisław Radziwiłł xiąże na Ołyce i Nieświeżu, Birżach, Dubinkach, Slucku, Kopylu, Czartorysku, Klecku, i Sgo Państwa Rzymskiego hrabia na Mirze, Szydłowcach, Krożach, Kopysiu, Koydanowie, Zabłudowie, Kieydanach, Białym kamieniu, i Biale. Dziedzic na Żółkwi, Złoczowie, Pomorzanach, Newlu, Siebieżu, i t. d. Wojewoda Wileński, Orła białego, Sgo Jendrzeja, Sgo Huberta kawaler.

Wszem w obec i każdemu w szczególności komu o tem wiedzieć należy, mianowicie officerom wyższego i niższego stopnia w mojej milicyi służącym, czynię wiadomo, że mając wzgląd słuszny na zasługi dotychczasowego mego rotmistrza hussarskiego, p. Antoniego Schütz, i chcąc go na wyższy stopień awansować, nadałem mu tytuł Majora od tychże samych moich hussarów z odpowiednią temu rangą i przeznaczoną podług Regulaminu (a) mego płacą.

Jest przeto wolą moją i rozkazem ażeby wszyscy pp. sztabs wyżsi i niżsi officerowie tak jako i cała milicia moja in genere, rzeczouego p Antoniego Schütz in virtute niniejszego patentu, jako rzeczywistego Majora moich hussarów uważali, uznali, tytułowali, i jemu wszystkie jego randze właściwe honory oddawali. Dla czego ja dla większej wiary patent ten z wyściśnięciem mojej pieczęci własnoręcznie podpisuję d. 19 Sierpnia 1768 r.

Karol Xiąże Radziwiłł.

(L. S.)

Jakób Bernatowicz.

Pułkownik i Sekretarz wojskowy,

J. X. Mości.

WYPIS DYMISSYI.

*Karol-Stanisław Radziwiłł X. na Olyce i Nieświeżu
etc. etc.*

(tytuł jak poprzedzający)

Jaśnie Wielmożnym, wielmożnym, i urodzonym pp. dowódczom wojsk i zamków, ejuscunqne tituli, dignitatis et praeeminentiae, powolne moje zalecając usługi

(a) Mając pod ręką wzór podobnego regulowaniu przyłączam kopią jego dla wiadomości przy końcu niniejszych dodatków.

czynię wiadomo iż p. Jędrzej Sauveplane przez lat 5 i miesięcy 2 w wojskowej mojej służbie znajdował się, a to jako porucznik w moim korpusie dragonów przez 3 i miesiąc jeden, później zaś jako przyboczny adjutant z rangą kapitana przez 2 i miesiąc jeden. Teraz zaś mając zamiar dalszego gdzieindziej szukać szczęścia, prosił mnie o swoje uwolnienie; dla czego propozycją jego przyjąłem i nie tylko go od dalszej służby uwalniam, ale też udzielam mu to świadectwo jako sprawiedliwe zeznanie dobrego jego postępowania przez cały ciąg służby, i niniejszą dymissją dla większej wiary, przy wyciśnieniu mojej pieczęci własnoręcznie podpisuję. Dan w Augsburgu 20 Lipca 1775. roku.

Karol X. Radziwiłł Wojewoda Wileński.
(L. S.) Karol Milme Rotmistrz.
i Dyrektor kancelaryi wojskowej.

Karol-Stanisław Radziwiłł X. na Olyce etc. etc.

(tytuł jak poprzedzający)

Wszem w obec i każdemu w szczególności którym o tém wiedzieć należy, mianowicie wyższym oficerom milicyi mojej wiadomo czynię, iż uznawszy ciągłą zdatność i upodobanie p. Wincentego de Moro do spraw i działań wojennych, aby go do większej w tym przedmiocie aplikacyi zachęcić, postanowiłem nadać mu stopień porucznika od Infanteryi, jako niniejszym patentem rangę tę mu daję i udzielam (jednak bez żadnej płacy.) Jest więc moją wolą i rozkazem, ażeby odtąd wszyscy pp. sztabs wyżsi i niżsi officerowie wraz z całą milicyą moją rzeczzonego p. Wincentego de Moro jako realnego Porucznika mojej piechoty uważali, uznawali, i tytułowali, i jemu wszystkie téj godności właściwe honory oddawali: dla czego ja niniej-

szy patent dla większej wiary przy wyciśnięciu mojej pieczęci własnoręcznie podpisuję. Dan nad Izerą w Bawaryi 3 Grud. 1776 r.

Karol X. Radziwiłł Wda Wileński.

(L. S.)

Karol Mikuć Dyrektor kancelaryi
wojskowej J. X. Mości.

*Carolus Stanislaus Radziwill Dux in Olyka, Nieswież
etc. etc.*

(Dalszy tytuł po łacinie jak poprzedzające)

Universis et singulis quorum interest notum facimus, Quod postquam experti fuissetus Domini Joannis Jacobi Schatz, Serenissimi Ducis Electoris Bavariae Consiliarii Aulici, tum propensionis suae in nos tspecimina, tum curandorum negotiorum Nostrorum capacitatem, in Signum Benevolentiae Nostrae, et in recognitionem officiorum suorum praestitorum et praestandorum titulo agentis nostri, et locum tenentis Militiae nostrae Eundem cohonestare, ornare, et insignire statuimus prout re ipsa hisce patentibus Literis nostris Illum in Agentem Negotiorum Nostrorum eligimus, nominamus, constituimus, utque pro tali recognoscatur, perhumaniter requirimus, quod vero ad Gradum locum tenentis ad hoc munus annexum, ut in virtute praesentium Praefatus Dominus Joannes Jacobus Schatz pro Actuali Militiae Nostrae locum tenente ab omnibus ejusdem Militiae Nostrae Officialibus, sub officialibus et Gregariis pariter recognoscatur, atque congruos huic qualitati experiatur honores, volumus et jubemus, in quorum fidem, valorem ac robur praesentes literas Nostras Chirographo Nostro signavimus et Sigillo solito muniri fecimus. —

Dabantur Augustae Vindelicorum, die vigesimo quarto mensis Julii A. D. 1775.

Carolus Dux Radziwill Palatinus Vilmensis.

(L. S.)

DODATEK II.

AKTA TYCZĄCE SIĘ ETATU WOJSKOWEGO X. NIEŚWIEŻSKIEGO
Z R. 1792.

z Radziwiłłowskiego archiwum.

*Listy króla Stanisława-Augusta do X. Macieja
Radziwiłła.*

d. 11 Maja 1792.

Wielmożny panie kasztelanie Wileński! Znam Uprzejmość waszą jako prawego przyjaciela ojczyzny, dlatego z zupełną ufnością zanoszę prośbę moją do W. X. Mości. Dom Twój posiada armaty i ammuni-cye, ma jeszcze milicyą, broń i różne rynsztunki wojenne. Pożycz to wszystko W. X. Mość ojczyźnie, i daj widzieć Mnie i Ministerstwu wojny żeś to uczynić gotów. Nie przepadnie to ani dla W. X. Mości ani dla młodego xięcia którego jesteś opiekunem, a będziesz jednym z dobroczyńców ojczyzny. Vale et ama me et patriam.

Stanisław-August Król.

NB. Zapewne że W. X. Mości wiele już dla o-jczyzny uczyniłeś, ale wiem także że jeszcze więcej uczynić możesz i chcesz, skoro tylko po temu jest zręcz-ność i potrzeba. Wiadomo mi jest że z nadwornego wojska w posiadłościach Radziwiłłowskich jeszcze do dwóch lub trzech tysięcy ludzi, wystawić możesz. Nie jest

moim zamiarem ażeby wojsko to wyszło za granicę tego okręgu w którym się znajduje; wszelako gdy w bliskości znajduje się generał rzczyzospolitej z swém wojskiem, to połączenie się jego z regularném wojskiem może być bardzo pożyteczném.

Nadewszystko wiem ja jaki wpływ skuteczny samo imię Radziwiłła ma na umysły Litwinów, i o ile ono przyczynić się może do pokrzepienia ducha w tój prowincyi. Im więcéj naśladowców szlachetny przykład W. X. Mości znajdzie, tém więcéj będzie nieśmiertelna jego imienia sława.

Od tegoż do tegoż.

Warszawa. 27 Maja 1792 r.

Wielmożny Panie Kasztelanie Wileński!

Ofiara którą W. X. Mość przy terażniejszej nędzy naszej ojczyzny tak wspaniałomyślnie czynisz, i o której mnie donosisz w wyrazach godnych wielkiego patriotyzmu, przejęła serce moje poważaniem i radością, i wzbudziła wdzięczność i podziwienie w zebranych na sejm stanach, którym dla zaszczytu i przykładu list W. X. Mości dałem do przeczytania. Rozrządzając teraz tą ofiarą stosownie do jój celu to jest do potrzeby kraju, upraszam W. X. Mości, milicyą podług przyłączonej tu specyfikacyi jak najrychléj mieć w pogotowiui tam ją posłać gdzie xiążę Wirtembergski rozkaże, albo generał Judycki; artyleryą i wszelkie pociągi zupełnie zreparować, które to koszta ze skarbu rptej zapłacone bydź powinny: słowem wszystko mieć gotowém do użycia.

Officerom milicyi żołd jest przeznaczony, jak to W. X. Mość w osobnej nocie zobaczysz; tym jednak którzy się w obronie ojczyzny odznaczą zapewniam korzystne umieszczenie w służbie rptej.

Polecam W.X. Mość opiece Boskiej i z serca życzę dobrego bytu i zdrowia.

Stanisław-August Król.

EXTRAKT.

Wyliczenie officerów piechoty i kawaleryi tudzież wojska które z ofiary JO. Xięcia Macieja Radziwiłła kasztelana wileńskiego opiekuna X. Dominika Radziwiłła podkomorzycy Litewskiego w skutek prawa na cały ciąg wojny na żołd rptej zaciągniętem zostało. Officerom dane jest zapewnienie że ci którzy podczas wojny odznaczają się przez waleczność i znajomość sztuki, po ukończeniu wojny przeniesieni będą w tych samych stopniach, albo podług zasług i w wyższych, do czynnej służby na żołd rptej.

<i>Piechota</i>	<i>Strzelcy</i>	<i>Artylerya</i>
Major Dewill.	2 kapitanów	Major Druży- łowski.
1 Kapitan	2 poruczników	1 kapitan.
2 Poruczników	2 chorążych	1 porucznik.
2 Podporuczników	300 strzelców u-	1 podporucznik.
200 Żołnierzy u-	zbrojonych i o-	60 artylerzystów
zbrojonych i o-	dzianych.	
dzianych.		

Kawalerya.

Korpus kawaleryi ordynackiej z rotmistrzem Jankowskim i 30 officerami, liczy w sobie 300 koni umontowanych i uzbrojonych. Korpus wolny ze Słucka i Kojdanowa z rotmistrzem Jankowskim i 8 officerami, składa się z 500 koni także umontowanych i uzbrojonych.

Stanisław August Król.

Nota. Niemając przed oczyma oryginałów aktów w dodatkach 10 i 11 umieszczonych a w archiwum Nieświeżskim znajdujących się musiałem je z niemieckiego już tłumaczenia na nowo na polski przełożyć język; uprzedzam o tém, ażeby różnica stylu nie była powodem do powątpiewania o autentyczności tych dokumentów.

DODATEK 12.

**PRZYWILEJ KRÓLA POLSKIEGO ZYGMUNTA-AUGUSTA DLA
DOMU RADZIWIŁŁOWSKIEGO Z R. 1551.**

Z X. Radziwiłłowskiego archiwum.

In nomine Domini amen. Quoniam ea quae in humanis geruntur, facile ex hominum labuntur memoria, nisi Literarum ministerio posteritatis prodita fuerint notitiae. Ad perpetuam proinde rei memoriam Nos Sigismundus Augustus, Dei Gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuanie, Russiae, Prussiae, Samogitiaeque ac Massoviae etc. Dominus et haeres. Significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis et singulis praesentibus et futuris. Quod nos intentius revolventes et recta rationis statera pensantes fidelia belli pacisque servitia quibus Illustris et Magnus D. Nicolaus Radziwil, Olyk et Nieswiezii Dux, Palatinus Vlnensis et magni nri Ducatus Lithuaniae Supremus Marschalcus et Cancellarius Schawlensis, Bretensis, Borrissovien. Capitaneus, divo Praedecessori Genitori nostro desideratissimo, Serenitatisque nostrae non minus constanter et perseveranter placere studuit, quam olim Serenissimis Praedecessoribus nostris charissimis Majores ejus multum exstiterunt commendati; tale enim nobis studium, talem fidem et observantiam, Patriae pietatem, amorem Reipublicae, animi Dexteritatem, fortitudinem et judicii gravitatem quovis tempore probavit, multa in arduis negotia a nobis commissa nostracum ac Reipubli-

cae dignitate et utilitate gerendo, insignes multoties de hostibus victorias reportando, fines ab eorum incur-sibus propugnando, nec privatis et assidue magnis sumptibus, nec vitae denique propriae, quoties id exposceret necessitas, parcendo, ut nemo esset, qui non ad Reipublicae salutem et nostram dignitatem tuendam, natum illum judicaret. Testantur id multae bellorum occasiones contra Tartaros et Moschos in quibus divo Praedecessore Genitore nostro adhuc in vivis agente cum patruo suo Georgio ita strenue se gessit, ut fidelissimi et amantissimi Patriae civis, manu consilioque promptissimi Ducis et militis nomen apud omnes assequeretur; nostra vero etiam aetate nobis praesentibus et spectantibus tanta virtutis, fortitudinis et prudentiae suae documenta praebuit, ut fateamur ipsum plurimum de nobis et de Republica meruisse, et prioribus meritis grandem cumulum adjecisse. In signum itaque propensissimae nostrae erga ipsum Voluntatis propter merita in Rempublicam et Principes suos luce clario-ra, et quod Radiwilliorum familia de Republica et de Principibus suis semper optime merita esset, Judiximus in animum, ut eum et posteros ejus specialis gratiae praerogativa praeveniremus, et cujus fidei integritati jam inde a teneris nos nostraque commisimus, eidem qualibet occasione plura committeremus. Proinde motu proprio, autoritate Regia et Ducali, constanti ac perpetua Voluntate damus et concedimus eidem superius recensito Illustri ac Magnifico D. Nicolao Radziwil, Olyki et Nieswieżii Duci, Palatino Vilnensi, supremo Mareschalco et Cancellario nostro, omnibusque post illum Nieswieżii Ducibus, legitimis successoribus ejus plenum jus, integram ac solidam potestatem et facultatem omnia et singula Ducatus Lithuaniae Privilegia, libertates ac immunitates et quas-cunque gratias et concessionem ejusdem Ducatus Lithuaniae in se continentia, apud se habendi, possi-

dendi, perpetuisque temporibus custodiendi et asser-
vandi, quae quomodocunque et sub quibuscunque te-
noribus per Serenissimos ac Illustrissimos olim Do-
minos Wladislaum Sigismundum Reges et Magnos
Duces Praedecessores nostros data et concessa et per
nos ratificata, confirmata atque fide et autoritate no-
stra itidem Regia et Ducali renovata et interpolata
sunt. In fidem hujus rei et perpetuum testimonium
praesentes nostras litteras manu nostra subscripsi-
mus et Sigilli nostri sub appensione communiri man-
davimus. Actum et Datum Vilnae in conventionem ge-
nerali, feria tertia post festum omnium Sanctorum
proxima. Anno Domini Millesimo quingentesimo quin-
quagesimo primo, Regni vero nostri Anno vigesimo
secundo. Praesentibus Reverend: Illustribus Magis
et Gnsis Episcopis, Marschaclis, Castellanis, Palati-
nis et aliis Baronibus, Consiliariis, Capitaneis et Of-
ficialibus nostris sinceris et fidelibus nobis dilectis
in Diplomate Confirmationis nostrae expressis.

Sigismundus Augustus Rex
et Magnus Dux Lithuaniae
manu propria.

(L. S.)

DODATEK 13.

LIST XIĘCIA BOCUSŁAWA RADZIWIŁŁA DO ELEKTORA
BRANDEBURGSKIEGO FRYDERYKA-WILHELMA, TYCZĄCY SIĘ
WPROWADZENIA X. DOMU RADZIWIŁŁOWSKIEGO DO RADY
XIĄŻĘCÉJ PAŃSTWA. Z R. 1654.

aus Lünig deutsche Reichs-Kanzlei, Theil 1, Seite 503.

Durchlauchtiger, Hoch-

Jaśnie oświecony i wiel-
możny Elektorze, wielmo-

Gnaden seynd unsre ganz willfertige Dienste, und was wir mehr Liebes und Gutes vermögen, jederzeit zuvor.

Freundlich geehrter Herr
Oheim.

Euer Gnaden mit diesem unsern Schreiben aufwärtig zu belangen, und dieselbige unsers beharrlichen Respects zu versichern haben wir nicht umgehen können. Wie wir nun dabeider guten Hoffnung leben, es werde Gott der Höchste Euer Gnaden bisher bei erträglicher Leibes-Gesundheit, und Churfürstlichen Wohlstand gefristet haben; Also wünschen wir, dass Euer Gnaden solcher gnädigen Verleihunghinführo noch lang geniessen mögen. Hierneben können Euer Gnaden wir freundlich zu eröffnen nicht umgehen, dass des Hoch gebohrnen Fürsten, unsers freundlich geliebten Veters, Herrn Janussii Radziwill, Palatini zur Wilna, und Littauischen-Gross-Feldherrn Lieben, mit uns sich dahin edntschlossen, bei noch währendem Reichstage zu Regenspurg, welchen wir wegen beyderseits tragenden Kriegs-Chargen, eher nicht besuchen lassen kön-

zności Waszej powolne swe usługi zalecamy, i cokolwiek jest przyjemnego i dobrego w naszej mocy.

Wielce szanowny panie
Wuju.

Nie mogliśmy przepuścić ażeby wielmożności waszej tém pismem naszym nie zatrudnić uniżenie, i wnim o statecznym naszym szacunku nie zapewnić. Mając przytém dobrą nadzieję ze Bóg najwyższy jak dotąd, tak i nadal przedłuży wielmożności waszej pomyślne zdrowie ciała i dobry byt w zarządzaniu Elektorstwem; tak też życzymy abyś wielmożność Wasza tej łaski Wszecmocnego i nadal jeszcze długo mógł zażywać. Przytém musimy wielmożności Waszej po przyjacielsku oświadczyć, że J. O. xiążę Janusz Radziwiłł wojewoda Wileński i hetman W. W. X. Lit. nasz wielce ukochany krewny razem z nami postanowił, przy trwającym dotąd sejmie w Regensburgu, któregośmy z powodu wspólnych namuciaźliwości wojennych wcześniżej odwiedzić nie mogli, dobrze nabyte, przez przodków naszych, w świętém P. Rzymskiem narodu niemieckiego, od lat przeszło

nen, die von unsern hochgeehrten Gross-Eltern im heiligen Römischen Reich teutscher Nation, vor mehr denn hundert fünf und dreyssig Jahren, wohl erworbene und confirmirte Praerogativen in nöthige Obacht nehmen, und gleich wie die neu creirte Fürstenthath, um die Admittirung ad sessiones et Vota in Fürsten-Rath gegen ehest möglicher Erfüllung der erforderlichen Praestandum gebührend anzuhalten. Wann wir nun zu diesem Ende den Edlen unsern Kammer-Junker, Gabriel de Lubiniez nach Regensburg abfertigen, und unserd diss Orts gefasstes Verlangen, aus angestammter Inklination bloss dahin zielet uns dem gemeinen Wesen im heiligen Römischen Reich zu nähern, und durch treugemeinte Dienste, auch Vermehrung fernerer Liebe und Allianz noch weiter bekannt und verwandt zu machen; darbei aber Euer Gnaden allda viel vermögenden Credit und hohen Respect sattsam wissen, wie nicht weniger uns deroselben geneigter Hülff getrösten; Als haben in solcher gefassten guten Hoffnung Euer Gnaden wir, neben andern unsern Chur- und Fürstlichen Herrn Anverwandten hierunter vor-

stu trzdziesiątu pięciu, i potwierdzone prerogatywy w ścisłą wzięść uwagę i tak jak to świeżo mianowani książęta uczynili, domagać się usilnie o przypuszczenie ad sessiones et Vota w Radzie książęcej, pod jakim się należy obowiązkem. Gdy na ten koniec wyprawiamy do Regensburga szlachetnego naszego pokojowego Gabryjela de Lubiniez i żądanie to nasze, z dziedzicznej pochodzące inklinacyi, do tego tylko zmierza, ażebyśmy zbliżyć się mogli do powszechnego bytu w państwie Rzymskiem, i przez wierne nasze usługi rozleglejszą miłość i zwiąski, ażebyśmy dalej jeszcze mogli być znani i spokrewnieni, znając dostatecznie wielmożności Waszjej wielce możny kredyt i wysokie u wszystkich poważanie, ulni jesteśmy w jego przychylną pomoc. Mając tę dobrą nadzieję że i wielmożność Wasza, tak jak i inni Elektorowie i książęta krewni nasi, jesteście w tej rzeczy interessowany, o tę więc go łaskę upraszamy po przyjacielsku go błagając, ażebyś nietylko u Cesarza Rzymskiego naszego najłaskawszego pana, otrzymanie realnej sesyi i głosu, intercedendo za naszą prośbą jak najusilniej się starał, ale też i

nehmlich auch anlangen, und Sie um dero beförderlichen Favor ersuchen wollen; Euer Gnaden freundlich bittend, nicht allein bei der Römischen Kaiserlichen Majestät, unserm allergnädigsten Herrn, zu Erhaltung wirklicher Session und Stimme unsere Desideria intercedendo bestens zu recommendiren, sondern auch die Mitbeobachtung solcher, Euer Gnaden auf dem Reichstag anwesenden Herrn Gesandten, in gleichen gnädigst aufzutragen, damit ermeldter unser von Adel, durch wohlmeinenden Ihren Rath und Beistand glücklich negoziiren, und das Ziel seiner Verrichtung wo möglich, erreichen möge. Hierdurch erneuern Euer Gnaden uns, die unsern in Gott ruhenden Angehörigen oft erwiesene hohe Affection, die wir, und die sämtliche Fürsten unsers Hauses, bei allen Begebenheiten, zu möglichster Verschuldung, in unentfallenem Gedächtniss behalten wollen, gestalten Euer Gnaden wir ohne das, zu angenehmen Diensten stets willig verbleiben, und thun uns schliesslich Eurer Gnaden wohlgeneigten Andenken befehlen.

Gegeben zu Warschau den 7 Aprilis Anno 1654.

najłaskawiej zaleciłwspółuważanie przytomnych wraz z wielmożnością Waszą na sejmie postów, a żeby wysłany przez nas ze szlachty, mógł za radą jego i pomocą szczęśliwie negocjacje poprowadzić, i cel swój czynności gdzie można otrzymać. Przez to powtórzysz wielmożność Wasza nam, łaskę często krewnym naszym w Bogu spoczywającym wyświadczaną, którą my i wszyscy książęta naszego domu, we wszelkich przygodach, jako dług prawdziwy, w niezatartej pamięci zachować chcemy; podajemy bez tego wielmożności Waszej najprzyjaźniejsze nasze usługi, i powolni zostajemy wielmożności Waszej łaskawej pamięci.

Dan w Warszawie d. 7
Kwietnia r. 1654.

DODATEK 14.

LIST ELEKTORA BRANDEBURGSKIEGO FRYDERYKA-WILHELMA
DO ELEKTORA SASKIEGO JANA-JERZEGO, POPRZEDZAJĄCEGO
TYCZĄCY SIĘ PRZEDMIOTU.

aus Lünig, deutsche Reichs-Kanzlei,

Theil 1, Seite 507.

Unsrefreundliche Dienste und was wir mehr Liebes und Gutes vermögen zuvor. Durchlauchtigster Fürst, freundlicher lieber Vetter, Schwager, Herr Vater und Bruder.

Wir seyend von den Hochgebornen Fürsten, unsern freundlichen lieben Oheimen und Schwager Herrn Bogislaw und Herrn Janussio Radziwille Herzogen zu Birrse, Schluzken und Kopyl, des heiligen römischen Reichs Fürsten um eine freund, vetterliche und söhnlische Intercession an Euer Liebden, weil sowohl bei der Römischen Kaiserlichen Majestät, als auch Chur-Fürsten und Ständen Ihre Liebden mit gebührendem Suchen einkommen werden, damit Ihr fürstliches Geschlecht bey umstehenden Reichstage, in den Fürstenrath wirklich in-

Najpowolniejsze nasze usługi, i cokolwiek mamy przyjemnego i dobrego — Jaśnie Oświecony książę, uprzejmie nam miły krewny, szwagrze, ojczcie i bracie.

Uproszeni jesteśmy od Jaśnie wielmożnych książąt ulubionych naszych wuja i szwagra Bogusława i Janusza Radziwiłłów XX. na Birżach, Słucku i Kopylu i książąt świętego państwa Rzymskiego o przyjacielskie, jak na syna i krewnego przystoi wstawienie się do miłości waszej, gdyż miłość wasza, tak u majestatu Cesarskiego jak i u Elektorów i stanów z należytym usiłowaniem wpływać będzie, ażeby ród ten książęcy na obecnym sejmie realnie do rady książęcej mógł być wprowadzonym. Nie mamy tu żadnej przyczyny, z miłością waszą potajemnie postę-

troducirt werden möchte freundlichangelangt. Wann nun wir keine Ursach gehabt, Ihren Liebden hierinnen aus Händen zu gehen, indem unlängbar, dass dis fürstliche Geschlecht, wegen deren sonderbaren hohen Meriten um das heilige Römische Reich allbereit vor hundert und funfzig Jahren in den Reichsfürsten-Stand erhoben, den Titul geführt, auch von Römischen Kaisern, und andern hohen Potentaten und Fürsten ihnen gegeben, mit unterschiedlichen Chur und Fürstlichen Häusern in naher Verwandniss stehen, ansehnliche Land und Leute in Besitz haben, und reiches Vermögens seynd, also dass bei vorgehenden Nothfällen das Römische Reich einer erklecklichen Hülffe zu gewarten, und überdem bekant, wie tapfer die Fürsten dieses Geschlechts sich zu jeder Zeit und noch in Gegenwart gegen die Feinde der Cron Polen, die eine Vormauer des Römischen Reichs ist, gebrauchen lassen, dass sie deshalb, auch bei auswärtigen Nationen grosse Ehre und Nachruhm erworben; Als haben wir nicht unterlassen können, nicht allein um jetzt angeführter Ursachen sondern der nahen Anverwandniss willen Eu-

pować, gdyż, niewątpliwém jest, że ród ten xiążęcy, dla szczególnych swych i wysokich względem Sgo państwa Rzymskiego zasług, już prawie od półtora wieku do godności xiążęcój jest podniesiony, że cieszy się tym tytułem nadanym sobie przez Cesarzów Rzymskich i innych potentatów i xiążąt, że z różnymi Elektorskiemi i xiążęcemi domami w bliskim jest pokrewieństwie, że rozległe co do ludzi i kraju ma posiadłości, że zatem w razie potrzeby, państwo Rzymskie silnój się od niego spodziewać może pomocy, gdy prócz tego wiadomo jest, jak walecznemi są zawsze xiążęta tego rodu, czego i teraz niedawno dali dowody przeciwko nieprzyjaciółom korony Polskiej, tego przedmurza państwa Rzymskiego, przez co sobie, u narodów postronnych cześć a u potomnych nasławę zasłużyli; gdy nie mogliśmy przepuścić, nietylko dla dopięro wzmiankowanych przyczyn, ale też i dla bliskiego pokrewieństwa, jak najlepiej polecić miłości Waszój ządania tego xiążęcogo domu, które z przyłączonego tu pisma obok innych się okażą, zanosimy o tę sprawę unizoną prośbę naszą do mi-

er Liebden dieses Fürstlichen Hauses Desideria, die aus dessen beikommenen Schreiben mit mehreren werden zu erschen sein, aufs beste zu rekommandiren, mit dem freund—vetter und—söhnlichen Ersuchen, Euer Liebden wollten Belieben tragen, dessen Angelegenheit damit Ihren Liebden, dero habenden hohen Vertrauen nach darinnen gefügt werden möge, bei umstehenden Reichstage, auch bei andern vorgehenden Occasionen, sich auf's möglichste anzunehmen. Und wir seynd Euer Liebden freund—vetter—und söhnlliche Dienste zu erweisen, allezeit gefliessen. Gegeben in unser Residenz Cölln an der Spree, am 20ten Aprilis Anno 1654.

Euer Liebden
dienstwilliger Vetter
Schwager und Sohn
Friedrich Wilhelm Churfürst.

łości Waszėj, aby wielki wpływ Jego do tego mógł być skierowanym, żebyś miłość Wasza raczył się podjąć téj rzeczy przy terażniejszym sejmie i przy innych następnych okazach. A my gotowi jesteśmy w każdym czasie wyświadczyć miłości Waszėj przyjacielskie krewnego i syna usługi.

Dan w rezydencyi naszėj Kolonii nad Spreą d. 20 Kwietnia 1654 roku.

Miłości Waszėj

najpowolniejszy krewny
Szwagier i Syn,
Fryderyk Wilhelm Elektor.

DODATEK 15.

KONTRAKT ŚLUBNY MIĘDZY JANUSZEM X. RADZIWIŁŁEM
A ELŻBIETĄ-ZOFIĄ XIĘŻNICZKĄ BRANDEBURGSKĄ; Z R. 1613;

z X. Radziwiłłowskiego archiwum.

In nomine sanctae et individuae
Trinitatis, Dei Patris, Filii
et Spiritus-Sancti Amen.

Nos Joannes Sigismundus Dei gratia S. Romani Imperii Archicamerarius et Elector, Et nos Christianus, ambo Marchiones Brandenburgici et respective Juliae, Cliviae, Montium, Prussiae, Hetinorum, Pommeranorum, Cassubiorum, Vandalorum, nec non in Silesia, Crosnae, et Carnoviae Duces, Burgravii Noribergenses, Principes Rugiae, Comites Marchae et Ravenspergii, Dominus in Ravenstein, Pro nobis et pro absente patruo et Fratre nostro, Illustrissimo Principe Domino Joachimo Ernesto, Marchione Brandenburgico etc (cujus dilectio Nobis Marchioni Christiano, suas vices delegavit) Et nos Janussius Radziwill, ejusdem Dei gratia Dux in Birze, Dubinki, Słucko et Kopill, Sacri Romani Imperii Princeps, supremus magni Ducatus Lithuaniae Pocillator, notum facimus hisce litteris praesentibus omnibus qui eas visuri lecturi aut audituri sunt. Postquam nos Johannes Sigismundus Elector, et nos Janussius Radziwill singulari providentia Divina superioribus temporibus sinceram amicitiam inter nos contraximus proptereaque eandem omnibus mutuae necessitudinis officiis confirmare atque augere studuimus, id quod etiam utriusque nostrum regionibus et subditis utile et commo-

dum esse experti fuimus: Quod hoc ipso moti ad arctiorem ejusdem confirmationem in honorem Dei omnipotentis et augmentum serenissimarum et illustrissimarum familiarum nostrarum eo descenderimus, ut hanc inter nos conjunctionem vinculo affinitatis roborandam exornandamque decreverimus iis modis et rationibus, ut sequitur. Nempe quod nos Johannes Sigismundus Elector et nos Christianus Marchio Brandenburgicus, ab Illustrissimo Principe Janussio Radzivilio partim in propria persona, partim per Illustrissimam Principem Dominum Mauritium Landgravium Hassiae, agnatum, affinem, Fratrem et Compatrem nostrum dilectissimum nomine ipsius requisiti, Illustrissimam Principissam nostram respective dilectam Amitam et Sororem, Elizabetham-Sophiam Marchionissam Brandenburgicam, scientem, volentem et consentientem, praefato Duci Janussio Radzivilio matrimonio solenni in legitimam Conjugem juxta ordinem et consuetudinem Ecclesiae Christianae copulandam promiserimus ac desponsaverimus, id quod etiam vigore harum literarum facimus, promittimus et spondemus.

Cumque praememorata dilecta Amita et Soror nostra singulari gratia Divina in vera agnitione et confessione Salvifici verbi Divini, prout id in Prophetis et Apostolicis Scriptis nec non in tribus receptis symbolis, Augustana Confessione et Apologia ejusdem continetur, nata et educata sit; Nos etiam Janussius Radzivilius eandem Christianam Evangelicam Religionem prout ea in supra memoratis scriptis nec non in consensu Sandomiriensi comprehensa et repetita est profiteamur; Speramus utrimque cum seria invocatione Divini nominis fore, operamque in timore Domini dabimus, ut utraque ex parte haec sincera religio incorrupta apud Nos et nostros conservetur, in caque nos usque ad finem vitae nostrae ad

salutem animarum nostrarum constanter perseveremus. Neutra autem pars contrahentium, ut ab ea recedat, quacunque ratione cogi ac persuaderi debet.

Vicissim nos Janussius Radziwil ex libera voluntate deliberatoque consilio spondemus ac promittimus vigore praesentium literarum Nos praefatam Illustrissimam Principem Dominam Elizabetham-Sophiam Marchionissam Brandeb. ex nunc in sponsam recipere, post deinde vero in matrimonium et legitimam conjugem nostram juxta ordinem Sanctae Christianae Ecclesiae ducturos, nec ullam aliam, quamdiu uterque nostrum supervixerit, recepturos.

Conventum praeterea inter nos est, ut nuptiae solennes hoc ipso anno in Arce Electoris Brandeb. quae Coloniae ad Spream est, primo quoque tempore more rituque in familiis Germaniae et Principum Imperii recepto atque usitato, et quidem sumptibus nostris, Johannis Sigismundi Electoris, celebrari debeant. Liberum autem erit praefatae futurae conjugi nostrae toto tempore matrimonii nostri Germanum praefectum aulae aut Majorem Domus, ut vocant, nec non Gynaeceum Germanicum et Magistram ejus Germanam, Concionatorem item Aulicum Germanum ejusdem cum ipsa Religionis, qui et Latinae Linguae peritus sit ut nos Janussius Radzivill cum eo colloqui possimus, quique in concionibus suis moderate se gerat, ut etiam tam praefectus aulae quam totum Gynaeceum, quantum fieri potest, utramque linguam, Germanicam et Polonicam, calleat, nostro sumptu aleri ac penes se retinere.

Praeter haec pactum conventumque est, quod nos Johannes Sigismundus Elector utpote cui soli hoc vigore pactorum Serenissimae Familiae nostrae incumbit, praedictae Amitae nostrae, Dominae Elizabethae

Sophiae, dotis loco $\frac{m}{20}$ florenorum secundum valorem

monetae Marchicae 18 grossis Imperialibus pro Floreno computatis intra annum et diem a tempore celebratarum nuptiarum sine usuris hic in Aula nostra numerare ac persolvere debeamus, accepta a Duce Janussio Radzivilio ea apocha, de cujus forma jam inter nos convenit.

Ad ornatum nuptialem mundumque muliebrem quod attinet, ejus loco nos Joannes Sigismundus Elector praedictae dilectae Amitae nostrae certis de causis et ne in consequentiam trahatur (quippe quum aliis ex domo nostra ortis elocatisque tantundem numeratum non sit) $\frac{m}{20}$ Talerorum, quolibet Talero pro 24 grossis computato, promisimus; ita ut Dominae supradictae liceat ab aliis, a quibus haec talia comparari solent, pro arbitrio suo sumere, et solutionem mercium istarum certis pensionibus in praesentia nostrorum ad hoc deputatorum constituendis ad aerarium nostrum delegare, quibus tantum, quantum praedicta summa $\frac{m}{20}$ Talerorum emptum fuerit, persolvendum certo curabimus.

Supellectilem argenteam pro pretio 1400 Talerorum itidem parabimus, ita ut tunc temporis, quando dilecta Amita nostra ad Domum Illustrissimi Domini Radzivilii deducenda fuerit, illa praefato Domino Radzivilio exhibeatur, de quibus etiam singulis, quae non consumuntur, peculiare Inventarium conficietur, idque apud nos in casum, quod haec secundum ea, quae infra sequuntur, restituenda fuerint, retinebimus. Parabimus etiam Arrham in sponsalibus more Principum ex parte sponsae dari solitam cum Cleinodiis decentibus, et porro anulum desponsatorium caeteraque in Nuptiis Principum consueta donativa.

Currum etiam pro dignitate ornatum sponsae ipsi cum sex equis omni in his solennibus usitato ornatu

instructis, alium etiam currum cum sex equis pro Gynaeeo devehendo, nostro sumptu exhiberi curabimus.

Ex nostra vero parte Nos Janussius Radzivillius pro Nobis, haeredibus et successoribus nostris cum consensu et speciali Obligatione Illustrissimi Principis Fratris nostri dilectissimi, Domini Christophori Radzivilli, Dei gratia Ducis in Birze et Dubinki, Sacri Rom. Imp. Principis, promissimus ac tenore praesentium promittimus, nos futurae Dilectissimae Conjugis nostrae Dominae Elizabethae {Sophiae} dotalitium in 140,000 florenis Polonicis, quolibet floreno 20 grossis Imperialibus aut 30 Polonicis computato (ita tamen, ut 5000 fl. modo dictae monetae, quos sponsae nostrae, ultra Cleinodium, quod dignitati ipsius conveniens, secunda die nuptiarum loco Morgengabae daturi sumus, in ea summa comprehendatur) iis, qui sequuntur, modis in Imperio Romano ac solo territorioque Germanico constituturos.

Conventumque praeterea est, ut dos Illustrissimae Conjugis nostrae $\frac{m}{20}$ florenorum Marchicorum sive quindecim Talerorum Monetae currentis itidem in Imp. Rom. Germanico permanere debeat.

Summam vero $\frac{m}{140}$ florenorum Polonicorum tribus terminis persolvendam recepimus.

Primum quidem eo ipso die, quo dos numerabitur $\frac{m}{50}$ florenorum, atque iterum anno sequenti $\frac{m}{50}$ florenorum, reliqua $\frac{m}{40}$ anno iterum sequenti eodem die, et loco in Sac. Rom. Imp. ubi Serenissimo Electori et Marchionibus Christiano et Joachimo Ernesto, Dominis et Affinibus nostris Charissimis, commodissimum visum fuerit: id quod certo et infallibiter verbo Prin-

cipis sine ulla exceptione aut dilatione nos facturos spondemus.— Pro qua quidem summa tam ratione dotis numeranda, quam etiam per nos importanda, secundum consilium et voluntatem Serenissimi Electoris et Illustrissimorum Marchionum Christiani et Joachimi Ernesti Baronatum Dominium sive bona alia immobilia in Imp. Romano, vel jure Antichriseos, vel emptionis simplicis, vel cum pacto de retrovendendo, vel jure hypothecae (siquidem intra praesens et illud tempus, quo primo $\frac{m}{50}$ florenorum Polonicalium, veluti modo exprimebatur, numerari debent, commoda ad hoc occasio sese obtulerit) comparare tenebimur. Atque in iisdem universisque eorundem pertinentiis dilectissimae nostrae tunc temporis Conjugi dotalitiū constituemus, 5000 item florenorum Polonicalium Morgengabae nomine assignabimus.

Reditus tamen inde provenientes, quoad vixerimus, nobis et praefatae Conjugi nostrae communes erunt.

Exceptis solis Trecentis Florenis annuis ejusdem valoris, quos illa Morgengabae ratione constante etiam matrimonio praecipuos capiet.

Curabimus praeterea et efficiemus quam primum in possessionem eorum bonorum venerimus, ut omnes ad bona illa pertinentes subditi, cujuscunque ordinis et conditionis fuerint, Eidem Illustrissimae Elizabethae Sophiae solenni homagio sive Juramento se obligent, quod post mortem nostram Ipsi uti Dominae dotalitiae, perinde ac nobis ipsis subjecti, fideles et dicto audientes esse, incommoda et pericula praemonere et avertere, commoda vero sedulo curare velint et donec dotalitiū litteras peculiare ejusdem per omnia cum hisce tenoris confecerimus, et assensum ejus, cujus illius Baronatus Dominiū vel bonorum di-

rectum Dominium, vel proprietas est, desuper impe-
traverimus et Electori Brandenb. tradiderimus, omnia
ad praedicta bona pertinentia documenta, qualiacun-
que haec fuerint, penes Principem Electorem erunt.
Qui attamen illa nobis statim ac litteras dotalitii et
assensum superioris ad manus suas perceperit, haec
eadem nobis sine remora et effugio et exceptione ulla
reddet seseque rediturum spondet. Sin vero nulla sese
ad comparanda istius modi bona interea temporis o-
stenderit occasio, pecunia interim ne otiosa sit et nul-
los fructus ferat, sub honestis usuris certae alicui
Reipublicae vel certis Provinciae alicujus Ordinibus
collocabitur, donec acquirendorum bonorum immobi-
lium, veluti superius expressum est, copia nobis facta
fuerit.

Nec enim hoc Janussium Radzivillium, quod nulla
nunc bona immobilia vel emptione simplici vel cum
pacto de retrovendendo, vel Jure Antichriseos vel
Hypothecae comparari queant, a numeratione $\frac{m}{140}$ il-
lorum flor. Polon. statutis temporibus excusabit.

Fas quoque nobis nullum erit, nisi antecedente
consensu dilectissimae nostrae tum temporis Conjugis
et Sermi Electoris et Marchionum Christiani et Joa-
chimi Ernesti Brandenburgensium, vel bona pro hac
pecuniae quantitate acquisita abalienandi, vel pecuniam
ab aliis quibus haec semel collocata est, exigendi, ni-
si istius modi bonorum comparandorum gratia. Quod
si ipsimet debitores nolle se pecunia nostra amplius
sub licitis pensionibus uti nobis denuntiaverint, ope-
ram nihilominus interim dabimus, ut hanc rursus bo-
nis nominibus in Imperio Romano cum consensu Ele-
ctoris et Marchionum Christiani et Joachimi Ernesti
collochemus. Contractus quoque hic mutui sub nostro,
Janussii Radzivillii, nomine celebrabitur, obligatio-
num autem litterae super hoc contractu conscriptae,

ad comparationem honorum usque, penes nos Electorem Johannem Sigismundum, relinquentur. Quas tamen apud nos non detenturos absque causa rationabili et justa et in hisce pactis expressa, vigore hujus cavemus. Usuras quoque, quae hujus quantitatis nomine quotannis penduntur in usum nostrum, Janusii Radzivillii, Conjugi nostrae suavissimae, constante matrimonio, expressim reservabimus, easque per mandatarios nostros a debitoribus exigi curabimus; Eorum autem nomine, quae praefatae sponsae et futurae Conjugi nostrae promisimus, praeterquam quod ea omnia sub verbo et fide Principis confirmaverimus, omnes ditiones nostrae bonaque omnia, quantum opus erit, loco specialis hypothecae obligata esse debent, quemadmodum ea vigore praesentium obligata esse profiteamur, donec praedicta summa $\frac{m}{140}$ floren. cum omni eo, quod interest, si huic per nos nostrosve causa probata fuerit, plene atque integre persoluta fuerit.

Quodsi casus ita contigerit, ut saepedicta sponsa et futura Conjugi nostra Nobis superstes sit, tunc, sive liberi nostri adfuerint, sive non, toto tempore viduitatis seu quamdiu ad secunda vota non transierit, supra constituto dotalitio plene atque integre frui poterit, sine ullo haeredum aut successorum nostrorum impedimento, prout dotalitii jus et consuetudo hoc postulat; sin vero ad secunda vota transierit, tunc dilectissimae supradictae Conjugi nostrae summa $\frac{m}{20}$ florenorum Marchicorum, quos doti loco nobis attulit, una cum $\frac{m}{5}$ florenis Polonicis, quos nomine Morgengabae ei constituimus, eidem jure Dominii habenda retinendaque persolvetur.

Habebit etiam pensionem sive usuras de $\frac{m}{60}$ florenis Polonicis, quibus, sine ullo impedimento toto vitae suae tempore frui poterit, quod superest, statim ad haeredes et successores nostros devolvetur, quemadmodum etiam $\frac{m}{60}$ quorum pensionem sive usuras Conjux nostra in vita sua percipiet et defuncta ad eosdem haeredes nostros pertinebunt.

Et nos Janussius Radzivillius nec non haeredes et successores nostri tenebimur praedictam conjugem \diamond ostram in bonis istis dotalitii nomine constitutis tutari ac manu tenere; aedificia etiam, donec casus dotalitii evenerit, nostro sumptu sarta tecta habere; reliquentur quoque ad usum praedictae Conjugis nostrae in bonis ipsis dotalitiis omnia instrumenta ac fructus, cujuscunque generis mobilia et sese moventia, cibaria omnisque supellex domestica, quocunque nomine appellari poterit, ita tamen, ut de iis Inventarium conscribatur, et eadem illae res aut similes ejusdem bonitatis dotalitio cessante haeredibus nostris restituantur.

Utetur autem praedicta Conjux nostra bonis istis dotalitiis civiliter sine detrimento et devastatione, subditos etiam poenis et mulctis indebitis non exhaeriet. Quodsi casus ita contigerit, ut praedicta bona antequam dotalitii nomine possessa fuerint, ab hostibus occuparentur, devastarentur aut alias interciderent (quod divina benignitas clementer avertere dignetur) tunc nos et haeredes nostri Conjugi nostrae de certa summa annua in Imperio Germanico prospicere obstricti erimus, ut pro dignitate se sustentare et vivere ex illa possit. Quodsi durante dotalitio Incendium aliquod sine conjugis et ministrorum ejus culpa contigerit, de eo Conjux nostra haeredibus et

successoribus nostris respondere non tenebitur, modo illa eo in statu relinquat, quo accepit, et aedificia sarta tecta teneat.

Quocunque etiam tempore post mortem nostram Conjugi nostrae placuerit, ex Lithuania sese in bona sua dotalitia conferre, nemo ipsam impedire debet. Verum potius haeredes et successores nostri eidem omnia adjuncta ac subsidia praestare nec non vecturam et alia necessaria subministrare tenebuntur.

Reservamus etiam liberae voluntati nostrae hoc ipsum dotalitium in gratiam Conjugis nostrae pro libitu augendi et meliorandi potestatem.

Quodsi dilectae Conjugi nostrae secundum Jura et consuetudines regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae aliquid amplius ex haereditate nostra debetur, eo etiam Conjugem nostram privari nolumus.

Praeter haec promisimus etiam Conjugi nostrae singulis Trimestribus Centum Ducatus Ungaricos in sumptus quotidianos ex aerario nostro persolvendos, quae tamen pensio nobis defunctis cessabit, neque ab haeredibus nostris peti poterit.

Quodsi dilecta Conjugis nostrae ante nos ex hac vita discesserit liberosque reliquerit, tunc inter nos eosdemque liberos nostros id servabitur, quod secundum Statuta et Consuetudines Regni Poloniae magnique Ducatus Lithuaniae juris erit. Si vero Conjugis nostrae sine liberis decesserit, tunc et eo casu tam dos quam mundus muliebris, supellex argentea et cetera, quae nobis attulit, secundum Inventarium, una cum omnibus iis, quae durante matrimonio acquisiverit, de quibus acquisitis, nimirum inter vivos aut mortis causa non disposuerit, ad Serenissimum Electorem Brandenb: et Johannem Sigismundum, haeredes ipsius, aut si ii etiam defuerint, tunc ad alios Conjugis nostrae haeredes proximos devolventur iisque plene atque integro

restituuntur; reservamus tamen nobis in omnibus iis usum fructum durante vitae nostrae tempore. Majoris tamen certitudinis causa statim post obitum Illustrissimae Conjugis nostrae solenne Inventarium confici curabimus, et originale ejusdem proximis Conjugis nostrae haeredibus, quicumque tunc fuerint, trademus. In quo tamen non nisi aurum, argentum, Cleinodia, Gemmae, Uniones et alia, quae usu non consumuntur, continebuntur.

Quia vero etiam in Serenissima Domo Brandenburgica certa Consuetudine introductum atque observatum est, ut sponsae ante copulationem sive solennem coram sacerdote desponsationem omni haereditati paternae, maternae et fraternae, quamdiu Elector et Marchiones Brandenburgici nunc viventes et haeredes masculi ex his descendentes superfuerint renuntient, hoc quoque a sponsa et futura Conjuge nostra eo ipso tempore praestabitur; cujus renuntiationi etiam nos consensum atque auctoritatem nostram accommodare et solenniter interponere tenebimur. Quicquid etiam praefatae Conjugi nostrae durante matrimonio praeter dotalitium dabimus aut donabimus, id sine cujusque impedimento pleno dominii Jure ad ipsam pertinebit.

Non tamen erit in potestate Conjugis nostrae, bona dotalitia pignoris aut Hypothecae nomine obligare neque alienare, aut aliis modis deteriorare, quandoquidem et illa libera ac sine ullo onere debitorum nostrorum ipsi tradentur. Haeredibus tamen Conjugis nostrae in casibus supra expressis bona illa, aut si bona empta non fuerint, ipsa pecunia sub certis nominibus in pensiones collocata, certo et speciali pignore obligata manebunt, donec de iis, quae ad ipsos post mortem Conjugis nostrae reversura sunt, plene ipsis sit satisfactum. Si autem nos, Janussius Radzivillius, edocti fuerimus, haec pacta pro majore

confirmatione et validitate actis publicis inserenda aut absque insertione per obligationem seu submissionem de iisdem observandis assecuranda et firmanda esse (de quo tamen nobis haecenus nihil constat), promittimus, etiam nos in eo officio nostro non defuturos.

Denique conventum est, si contigerit, ut aut nos, Dux Janussius, aut nostra, Electoris Johanni Sigismundi et Marchionis Christiani, Amita et Soror, Domina Elizabetha Sophia, aut etiam ambo sponsi ante nuptias celebratas decedant (quod malum Deus benigne avertat) quod tunc haec pacta nullius roboris aut momenti esse nec inde ab alterutrius partis haeredibus aut contra eos ulla amplius actio competere debeat.

Haec universa et singula, prout supra scripta sunt, promittimus nos supra nominati Johannes Sigismundus Elector et Christianus Marchio Brandenburgicus pro nobis et ex mandato speciali dilectissimi fratris nostri, Marchionis Joachimi Ernesti, nomine Charissimae Amitae ac Sororis nostrae Dominae Elizabethae Sophiae, et nos Janussius Radzivillius pro nobis ipsis et una nobiscum Illustrissimus Princeps ac dilectissimus Frater noster, Dominus Christophorus Radzivillius, ex fide principis, pro nobis, haeredibus et successoribus nostris, promittimus et haec omnia Nos firmiter, constanter et inviolabiliter servaturos. Eoque nomine peculiare literas reversales ab Illustrissimo Fratre nostro juxta formulam, de qua cum Serenissimo Electore et Marchionibus Brandenburgicis jam convenimus, conficiendas subsignandasque curabimus, quas etiam Serenissimo Electori intra trium mensium proximorum terminum transmittemus.

In fidem et testimonium horum omnium pactorum Duo Instrumenta ejusdem tenoris conscripta sunt, et

nostrorum omnium nec non supra memorati Illustrissimi Principis Domini Mauriti, Landgravii Hassiae, praeterea etiam Illustrissimorum Principum, Fratrum, Agnatorum, Affinium ac Compatrum nostrorum, Domini Johannis Georgii, Dominorum item Georgii Alberti et Sigismundi, Marchionum Brandenburgicorum, Ducum Prussiae, et Domini Philippi, Ducis Pommeraniae, tanquam Principum nobis conjunctissimorum et tractatibus hisce assistentium, sigillis munita et manibus nostris propriis subsignata sunt. Quorum Instrumentorum: unum nobis, Electori Brandenburgico, alterum nobis, Janussio Radzivillio, traditum fuit.

Acta sunt haec Coloniae ad Spream 16 Mensis Maji Anno ab incarnatione Salvatoris nostri 1613.

Johannes Sigismundus

Elector

Janussius Radzivillius.

DODATEK 16.

AKT, KTÓRYM X. MIKOŁAJ RADZIWIŁŁ PRZYSTAJE NA
ZAMĘSCIE X. LUDWIKI-KAROLINY RADZIWIŁŁOWNEJ Z LU-
DWIKIEM MARGRABIĄ BRANDEBURGSKIM; z r. 1680.

z Archiwum XX. Radziwiłłów.

Serenissime et Potentissime Princeps Elector,
Domine et Amice observandissime!

Singularis gratia, et benevolentia Serenitatis vestrae, qua Domum meam prosequitur, multis sacpius enituit documentis, sed et hoc non postremum esse censeo, quod immaturis fati Illustrissimi olim Principis, Domini M. D. Lith. Vicecancellarii et Exercituum ducis Campestris, Fratris mei desideratissimi,

nostraeque exinde orbitati indolere, et gratiosis literis, quas nudius tertius accepi, id testari voluerit. Quoquidem nomine debitas serenitati Vestrae grates persolvo; exoptans, ut summus omnium Arbiter, avertat similes casus et funera ab Electorali Domo Serenitatis Vestrae, ipsamque Serenitatem Vestram conservet quam diutissime florentem et multi juga auctum felicitate. Intentionem vero Serenitatis Vestrae circa Serenissimae Domus suae cum nostra conjunctionem per matrimonium Serenissimi Principis Ludovici, Marchionis Brandenburgici, Filii sui dilectissimi, cum Illustrissima Principe Ludovica Carolina Radzivilia, nepte nostra charissima, contrahendum, quod attinet, uti Patruus ejusdem Principis, et devolutis in me post obitum Illmi olim Fratris mei omnibus his, quae ipsi competebant, nempe prioratu in Domo nostra et aliis praerogativis, licet optassem, ut praedicta Princeps, Neptis mea, sociata fuisset Illmo principi supremo M. D. Lith. Marschalco, qui connubium hoc ambiebat; sed quoniam aliter visum est Deo, non video justam causam, cur huic conjunctioni Serenitatis Vestrae et votis Serenissimi Filii sui refragari debeam. Quin imo jungo votis vestris, ut Deus, qui ordinavit, effectu et benedictione coronet, certus, per hoc connubium Familiae utriusque reciprocum oriturum splendorem et robur contra Christianitatis hostes accessurum. Quod superest, studium et officia mea Serenitati Vestrae quam prolixissime delata esse cupio, maneoque

Datum in Turzec
d. 10 X bris A. 1680

Serenitatis Vestrae ad-
dictissimus et ad obsequia
promptus.

Dominicus Nicolaus Dux
Radziwill S. R. I. Princeps
Thesaurarius Curiae M. D. Lit.

Serenissimo Principi ac Dno Dno Friderico Guil-
helmo, Marchioni Brandenburgico, Sac. Romani Im-

perii Archicamerario et Principi Electori, in Prussia, Magdeburgi, Juliae, Cliviae, Montium, Stettini, Pomeraniae, Cassubiorum, Vandalorumque nec non in Silesia, Crosnae, Carnoviaeque Duci, Burgravio Norimbergensi, Principi Halberstadii, Mindae et Camini, Comiti Marciae et Ravensbergi, Dno in Ravenstein, Lavenburg et Bütow, Domino et Amico observandissimo.

KONIEC DODATKÓW.

REGULAMEN

PRZEZ UNIWERSAŁ PODCZAS KOŁA TERAŹNIEJSZEGO
JENERALNEGO WOJSKOWEGO OD JAŚNIE OŚWIECONEGO
XIAŻĘCIA JEGÓMOŚCI

MICHAŁA KAZIMIERZA RADZIWIĘŁA

WOJEWODY WILEŃSKIEGO, HETMANA WIELKIEGO
W. X. L. IN ASSISTENTIA OFFICYALISTÓW UTRIUS-
QUE AUTHORAMENTI Z WOJSKA W. X. L. AD HUNC
ACTUM W NIEŚWIEŻU IN ANNO 1746 DIE PRIMA
SEPTEMBRIS NAZNACZONYCH, SEQUENTIBUS PUNCTIS
OPISANY.

P R I M O.

Uniformitas w Barwach i Broni.

DLA dystynkcyi rycerstwa autoramentu Polskiego
uniformitas przez Jaśnie OO. J. W W. Ichmościów
Panów Hetmanów obojga Narodów postanowiona, i
wprowadzona, *in usum*, ażeby w dalszy *continuare-*
tur czas, *moderno confirmatur, et pro ulteriori execu-*
tione circumscribitur sancito. Iż Officyalistowie, i To-
warzystwo znaków Usarskich, Kontusze karmazynowe-
go z granatowemi listwami, a żupany granatowego,
é converso Petyorya kontusze granatowego z wyłogami
karmazynowemi, żupany karmazynowego, w Przedniej

zaś straży kontusze i żupany jednostajnego granatowego koloru, sukna mieć mają. A Ichmość Panowie Officyalistowie Chorągwi Węgierskich i Janczarskich (nieużywając Usarskiego, ani Petyorskiego uniformu) kontusze i żupany koloru zgodnego z barwą żołnierzy swoich, oraz też znaki Polowe na szablach podobne do officyalistów gorniejszych poważnych znaków nosić będą.

Dystynkcyja *in hac uniformitate* między Officyalistami i Towarzystwem taka: Iż Officyalistowie, Rotmistrze, Półkownicy, Porucznicy, i Chorążowie, znaki Polowe u szabel srebrne z karmazynowym jedwabiem; a Towarzystwo Chorągwi Usarskich i Petyorskich złotego, od Przedniej straży srebrnego, na lewém ramieniu sznurka z guzikiem dla zapięcia paska od ładownicy używać mają.

W chorągwiach zaś i proporcach, kolor *ad libitum* ichmościów panów rotmistrzów przybierania *permittitur*.

U pocztowych usarskiego znaku jubki karmazynowego z granatowemi wykładami, a szarawary granatowego, u petyorskich granatowego z karmazynowemi wykładami jubki, a szarawary karmazynowego, w przedniej zaś straży jednostajnego granatowego sukna, tak jubki, jako i szarawary, tudzież czapki z granatowym wierzchem, a czarnym barankiem być powinny. *Superadditur* usaryi, że *solita antiqua praxi*, skrzydeł dla pocztowych przy blachach tylnych używać *tenebuntur*.

Mitiuki pod usarskimi znakami karmazynowe, z fręzlą granatową, pod Petyorskimi granatowe z fręzlą karmazynową, w przedniej straży, mitiuki i fręzle krótsze granatowe, a wszystkie u całego wojska bez żadnych wyszywanych kwiatów, tudzież ładownice, flintpasy łosie, i ostrogi być powinny.

Karabiny i pistolety jednostajnego kalibru u całego wojska autoramentu polskiego, ażeby się znajdowały, starać się ichmość panowie officyalistowie mają. A broń, czy to za podziękowaniem, czyli za odsądzeniem, albo *quocunque titulo* oddaleniem się towarzysza, *iusto pretio* odjeżdżającemu od chorągwi (*inquantum* by sam towarzysz miał *contribuere* na sporządzenie téj broni) przez ichmościów panów poruczników zapłacona, przy chorągwi zostawać powinna będzie.

A ktoby na miejsce oddalonego zaciągnął się, ten *refundere* za tenże sam moderunek *tenebitur*.

SECUNDO.

Prerogatiwa Imienia towarzyskiego.

Jako jest *ab antiquo* dystyngwowany *circa suam prerogativam* charakter towarzyski, ponieważ w małej porcyi żołdu swego *pro decore et fulero* ojczyzny własne na jęj zaszczyt, (nie respektując na wysokie urodzenia) azarduje życie, tak niemniej *meretur observantiam* na zawsze, dla czego ichmość panowie towarzystwo, ile poważnych znaków, którzy *solis* zwykli *clarescere armis*, sami swoją powagę *stricto* obserwować *tenebuntur*, nieprzyjmując nieprzyzwoitej swemu honorowi {inszej służby, a zwłaszcza, niebiorąc na się *vilioris conditionis obsequia*, tak u rotmistrzów {swoich, jako też u innych }dworów, czego *serio invigilabunt* ichmość panowie officyalistowie, *praecipue* porucznicy, i jeżeliby którego postrzegli z Ichmościów panów towarzystwa *cum dedecore et ignominia* imienia towarzyskiego *in executione* podłej usługi, takowemu *ad cuiusvis instantiam, praevia deductione*, zaraz dziękować za kompanią, lub sądzić go, *sine intermissione rigore* (*nisi resistat* od takowej professyi) mają. *In simili* młodzi zabawiającej się w szkołach, będącej *sub*

ferula Magistri, a wpisanej w rejestrze chorągiewnym, tak do brania zasług, aż do zakończenia nauk jako też do używania i noszenia uniformu *praecludent viam*.

T E R T I O.

Regulamen wojska na leżach, i w marszu będącego.

Ponieważ się często zwykło praktykować, iż tylko Namiestnicy jedni przy chorągwiach na konsystencyi zostają, ztąd *vitando futura contingentia*, że uchowaj Boże Namiestnik, albo *lethaliter* zachoruje, albo *improvisá decedet morte*, a tak *per consequens* nie byłaby zupełna *in administratione* kommenda, zacych ichmość panowie porucznicy, *in loco repartitionis* wszystkich zupełnie mając pocztowych, są o, bligowani, ażeby na konsystencyi leżącym chorągwiom ichmościom panom towarzystwu z rejestru po sobie idącym na każdy miesiąc *pro residentia* po jednemu, a pocztowym pod znakami większego kompletu po sześciu, a mniejszego, po czterech, *omnino* być przy chorągwi na rezydencyi, zalecili; którzy ichmość jeden drugiego lozując, *sub rigore* artykułów wojskowych, *super renitentes*, ordynansem hetmańskim od dalać się nigdzie czasu rezydencyi swojej [niemają.

A jeżeliby *quo casu* miał Namiestnik *improvisé* zejść z tego świata, a towarzysz przy nim rezydujący dla nieodbitéj potrzeby i walnéj jakiej ingruencyi interesu chorągiewnego, nie mając na ów czas nikogo przy sobie w kompanii do zdania komendy, musiał *indispensabiliter* na czas odjechać, tedy jako *pessimo abusu* praktykowana dyspozycya kommendy dobozom od niektórych Namiestników poruczonéj, *praesenti Regulamine tollitur in perpetuum*, tak odtąd żaden z namiestników, lub komendę mający, dawać komendy do-

łoszowi przy Chorągwi nie ma *sub poenis*, lecz pocztowemu statecznemu i rozsądnemu do swego powrotu (byle na czas krótki) polecić może.

Pocztowi wszyscy w zupełnym moderunku z końmi szeregowemi (nieoddalając się do domów panów swoich) na kwaterach *repartitionis* znajdować się powinni, których Ichmość panowie Officyalistowie, a w niebytności Ich, Ichmość panowie Namiestnicy zgromadziwszy do chorągwi, (gdzie ten *Regulamen* i artykuły wojskowe mają być przez Ichmościów panów Namiestników *publice quot-annis* czytane) przez trzy miesiące *idque Aprilim, Majum et Junium*, na koniach szeregowych *exercytować tenebuntur*; na co prochy od każdego z Ichmościów panów Kompanii prokurowane być mają dla swoich pocztowych, a Ichmość panowie Namiestnicy tych prochów jedynie do munsztru, a nie na swoje uciechę zażywać będą, oraz też *in omni modestia*, bez bicia niepotrzebnego w kotły przy obiadach i biesiadach, (nie pozwalając pocztowym strzelania na salutacye przyjeżdżających towarzystwa, ani też na wiwaty przy ucztach, *etiam* swoich własnych) zachować się u komendy *obligantur*.

Jeżeliby który z Ichmościów panów Towarzystwa nie miał ochoty do dalszej służby pod chorągwią, takowy *anticipative* przed ratą marcową *Imis Februarii* Imci panu Porucznikowi ma *denunciare*, że służyć więcej niebędzie, gdyby Imć pan Porucznik na to miejsce mógł prokurować innego, jednakże dziękujący *ad primam Martii* dosłużyć raty (niesprowadzając pocztu) *tenebitur*, ani też *in interstitio* roku zaczynającego się *à prima Martii et eadem* kończącego się przy racie Septembrowej za kompaniją dziękować niemoże, ani też po zakończonej deputacyi, aż do roku dziękować nie ma.

Ichmość panowie Rotmistrze, Porucznicy, tak od przedniej straży, jako też Janczarscy, Węgierscy *et*

cuiuscunque tituli Officiales, będąc *proprio obsequio innodati*, aby za Towarzysz pod znaki Usarskie i Pe-tyorskie zaciągać się nieśmieli, *sub rigore* artykułów dawnych wojskowych, o służbie Towarzysza, (któ-ryby miał pod dwoma znakami służyć,) opisanych, *iniungitur*, czego Ichmość Panowie Porucznicy *omni vigilantia* postrzegać będą. A jeżeliby się *in prae-senti* z pomienionych Ichmościów panów Officyalistów znajdował który pod znakami poważnymi, tedy takim, Ichmość panowie Porucznicy *exnunc* dziękować za kompanią są obligowani.

Indecenter et contra omne jus, praktykują się czę-sto przykłady, że Ichmość Panowie Namiestnicy ma-jący sobie od Ichmościów panów Poruczników po-wierzoną komendę, przyjeżdżającym Ichmościom pa-nom Chorążym do znaków swoich nieustępują onęj, *zaczyn tollendo praesenti sancito hos abusus, serio sub poenis irremissibilibus iniungitur*, aby za przyby-ciem Chorążych, zaraz sami szli pod kommendę onych, a Ichmość panowie Chorążowie, kommendować po-winni, *nec quidquam derogando* dyspozycjom Poru-cznikowskim.

Co się zaś tkanie *regulaminis* wojska w marszu, *praecustoditur*, aby Ichmość panowie Officyalistowie sami *ad normam* konstytucyi 1717. *titulo: Disciplina militaris*, tudzież Towarzystwo i pocztowi wszyscy *in persona sua* we wszelkim moderunku służbie swo-jej przyzwoitym *sub poenis* znajdowali się, *nulla alia data excusatione*, chybaby *exemptem* Hetmańskim za-szczycić się mogli.

Ichmość panowie Regimentarze mający sobie po-wierzoną komendę od Hetmana, a zwłaszcza mający wyższego komputu w kommendzie chorągwie, nie ma-ją w marszu swojej chorągwi *primo loco* prowadzić, lecz przed tą stawać chorągwią, która się znajduje pierwsza w kompucie, a swoją chorągiew *suo loco* pod

komendą chorążego lub Namiestnika do marszu dysponować.

Subjicitur i to jeszcze *strictiori observantiae*, ażeby Ichmość panowie Rotmistrzowie, Porucznicy i chorążowie, tak od Przedniej straży, jako też Janczarsey i Węgiersey, jeżeliby kiedy uniformu służbie swojej należytego na sobie nie mieli, na ten czas znaków polowych u szabli nosić niepowinni będą. Co się do Ichmościów panów Officyalistów korpusowych regulować niepowinno.

Ażeby Ichmość panowie Porucznicy na każdą marcową ratę *fideliter* rejestra Chorągwi gospodarstwa swego, niezawodnie Imionami i nazwiskami tak Officyalistów i Towarzystwa, jako też na wiele koni którzy z Towarzystwa służą, wyraziwszy, do kancelaryi Hetmańskiej z podpisem rąk swoich, lub namiestników, corocznie oddawali, *injungitur*.

Takowe tedy *Regulamien praesenti Congressu peractum, sub rigore* artykułów wojskowych *contra renitentes*, ordynansem Hetmańskim przez Rycerstwo wojsk W. X. L. *strictè observabitur*, a ekukcyja tego regulaminu od *promulgacyi* przez ordynanse moje Hetmańskie ma swój brać początek.

Michał Kazimierz

X. RADZIWIŁŁ

W. W. II. W. W. X. L.

(L. S.)

TREŚĆ.

ROZDZIAŁ PIERWSZY.

Roztrząsanie historyczne.

	<i>stro.</i>
§ 1. Xiążęcy dom Radziwiłłowski należy od najdawniejszych czasów do stanu Pańskiego w Litwie.	1
§ 2. Pochodzenie stanu pańskiego w Litwie, a w szczególności Xiążęco-Radziwiłłowskiego rodu.	7
§ 3. Nabycie godności xiążęcej Sgo Państwa Rzymskiego.	11
§ 4. Stosunki Xiążęco-Radziwiłłowskiego domu od czasu nabycia godności xiążęcej, aż do rozwiązania się rządu Polskiego.	20
1) Prawo familijne Radziwiłłowskie z r. 1587.	20
§ 5. 2) Prawo sądownictwa w najwyższej nawet instancyi bez apelacyi, i moc prawodawcza w podległych xięstwach.	26
§ 6. 3) Prawo wojskowej władzy.	29
§ 7. 4) Sprawowanie innych niektórych praw oznaczających terytoryalną władzę.	32
§ 8. 5) Kwalifikacye jakie mieli XX. Radziwiłłowie aby być przyjętymi do rady xiążęcej S. Państwa Rzymskiego.	33

ROZDZIAŁ DRUGI.

Stosunek Radziwiłłowskiego domu do domów xiążęcych Niemieckich, uważany ze stanowiska prawa politycznego i xiążęcego w Niemczech.		35
§ 9. Przedmiot badania.		35
§ 10. Wyobrażenia równorodności.		35
§ 11. Bliższe zasady służące ku rozpoznaniu równorodności jakiego rodu.		39

§ 12.	Przystosowanie tych zasad do Xco-Radziwiłłowskiego domu.	41
§ 13.	Ogólne prawidła względem równorodności.	43
1)	Ścisłe określenie wyobrażenia stanu Pańskiego jako panującej szlachty	43
§ 14.	2) Skutki podwyższenia stanu.	46
§ 15.	3) Potrzeba terytoryalnej władzy.	54
§ 16.	4) Wyższa szlachta zagraniczna	56
§ 17.	5) Prawidła mogące się podać względem zagranicznej wyższej szlachty, i zastosowanie ich do domu XX. Radziwiłłów	59

ROZDZIAŁ DRUGI

SPIS DODATKÓW.

	<i>stron.</i>
Nr. 1. Dyplom na księstwo Cesarza Maximiliana I. dany X. Mikołajowi Radziwiłłowi r. 1518.	63
Nr. 2. Potwierdzenie tego dyplomu przez króla Polskiego Zygmunta I. 1518 r.	66
Nr. 3. Dyplom na księstwo Cesarza Karola V dany XX. kołajowi i Janowi na Nieświeżu i Ołyce bra-Miciom, i X. Mikołajowi na Birzjach i Dubinkach; z r. 1547.	68
Nr. 4. Potwierdzenie tego dyplomu przez króla Polskiego Zygmunta-Augusta r. 1549.	74
Nr. 5. Akt potwierdzenia Cesarza Maximiliana II. dla stanów Lit. względem elecyi króla w Polsce z r. 1575	77
Nr. 6. Domowe Radziwiłłowskie przymierze z r. 1587.	81
Nr. 7. Wiadomość o posiadłościach xiążęco-Radziwiłłowskiego domu.	89
Nr. 7a. Installacya generalnego kommissarza z r. 1737.	107
Nr. 8. Akt króla Polskiego Zygmunta III, którym on Albertowi-Władysławowi X. Radziwiłłowi kasztelanią Trocką nadaje, z r. 1626.	108
Nr. 9. Akt króla Władysława IV którym on X. Krzysztofowi Radziwiłłowi kasztelanią Wileń. nadaje, z r. 1633	110
Nr. 10. Akta dotyczące się wojskowych instytucyi xięstwa Nieświeżskiego.	117
Nr. 11. Akta dotyczące się etatu wojskowego xięstwa Nieświeżskiego z r. 1792.	123
Nr. 12. Przywilej króla Polskiego Zygmunta-Augusta dla domu Radziwiłłowskiego z r. 1551.	125
Nr. 13. List X. Bogusława Radziwiłła do Elektora Brandenburgskiego Fryderyka-Wilhelma, dotyczący się	

wprowadzenia X. domu Radziwiłłowskiego do Rady xiążęcój Państwa z r. 1654. 127

Nr. 14. List Elektora Brandeburskiego Fryderyka-Wilhelma do Elektora saskiego Jana-Jerzego, poprzedzającego tyczący się przedmiotu 131

Nr. 15. Kontrakt, ślubny między Januszem X. Radziwiłłem a Elżbietą-Zofią xieżniczką Brandeburską

Nr. 16 z r. 1613. Akt, którym X. Mikołaj Radziwiłł, przystaje na zamęcie X. Ludwiki-Karoliny Radziwiłłównój z Ludwikiem Margrabią Brandeburskim z r. 1680 146

53760/

12